

YENİ DÜNYA DÜZENİ DOSYASI : 1970'LI YILLARDAN GÜNÜMÜZE KADAR YENİ DÜNYA DÜZENİ OLGUSUNU İNCELİYORUZ (1-24 ARASI BÖLÜMLER)

Bugün, ülkemizde ve dünyada vuku bulan olaylar ile ekonomik-sosyal-kültürel-politik değişimleri anlayabilmemiz için; 1970'li yıllarda ortaya çıkan, 1980'li yıllarda popülerlik kazanan, 1997 Asya-2008 A.B.D. mali krizine rağmen halen etkinliğini koruyan, yeni liberal politikaların şekillendirdiği yeni liberal kapitalizm ile onun küresel bir yorumu olan globalizmi (küresel kapitalizm veya yeni kapitalizm) iyi bilmemiz önemlidir. Bunu bilmeden, yapacağımız tahliller; hamaset ve demagojiden ibaret, yüzeysel boşa kalan laflardan başka bir şey değildir.

Yeni Dünya Düzeni

“Yeni Dünya Düzeni” adı ile de isimlendirilen globalizm; ekonomik-sosyal-kültürel-siyasal sorunlara küresel bir açıdan bakan, çözümünde devletlerin işbirliğini öngören, nihayetinde “tek din-tek dil-tek kültür” den oluşan bir dünya devletinin inşa edilmesi ile insanların mutluluğunu hedefleyen bir ideoloji olarak ortaya atıldı. Ortaya atılan bu ideoloji ise; tanım ve açıklama itibarıyla yeni liberal politikaların şekillendirdiği yeni liberal kapitalizmin küresel bir yorumundan başka bir şey değildi.

ABD Hegemonyasının Tehlikeye Girmesi

ABD; II Dünya Savaşı sonrasında, dünyanın en büyük mali ve ekonomik gücü olarak ortaya çıktı.

ABD başkanları; 1929 mali krizine kadar, mali ve ekonomik piyasaya müdahale etmeyi pek düşünmemiş. Ancak; bundan sonra, mali ve ekonomik piyasaya düzenleme-kontrol ve müdahale getiren bir dizi yasa çıkarmış. Ekonomiyi durgunluk ve enflasyondan kurtarmak için de 1933'ten itibaren Keynesçi politikalara başvurmuş.

ABD ekonomisi; 1945 sonrasında, beklenenin aksine nüfus patlaması, tüketim malları ve konut talebi, Marshall yardımı alan ülkelerin Amerikan mallarına duyduğu ilgi sonucu hızlı bir büyüme sürecine girdi.

ABD'de; büyük tarım işletmelerinin rekabetine dayanamayan orta ve küçük ölçekli tarım işletmeleri bir, bir kapanırken tarım sektöründe çalışan kişi sayısı da hızla düştü.

Şirket evlilikleri ile elit sermaye daha da güçlü bir hale geldi.

Amerikan halkının şehir merkezindeki çok katlı binalar yerine şehrin banliyösündeki evleri tercih etmesi, konut ve işyerlerini birbirine bağlayan otoyolların yapılması, ekonomik büyümede bir devamlılığı sağladı.

ABD; 1960'tan itibaren, küresel piyasada pazar kaybetmeye başladı.

ABD'nin küresel piyasada pazar kaybetmesi ise; SSCB'nin artan ekonomik rekabeti, Almanya ve Japonya'nın yeni bir ekonomik güç olarak ortaya çıkışı, sayıları gittikçe artan ülkenin kontrollü kapitalizm ve karma ekonomik sistemi milli çıkarlarını koruyan bir mekanizma gibi kullanması ile ilgili idi.

ABD'nin küresel piyasada sürekli pazar kaybetmesi; ekonomik büyüme hızının 1960'tan itibaren düşmesine, 1960'ın ikinci yarısından itibaren de durmasına yol açtı.

ABD ekonomisinin durgunluğa girmesi, soğuk savaşın doğurduğu silahlanma yarışı ile müttefiklere yapılan yardımlar ve Vietnam Savaşı, ABD federal bütçesinin açık vermesine neden oldu.

ABD'nin Karşılıksız Para Basması

ABD, bütçe açığını kapamak için; Bretton Woods Anlaşması'nı hiçe sayarak, karşılıksız para basma gibi, sıfır maliyetli bir yolu tercih etti.

ABD'nin Bretton Woods Anlaşması'nı hiçe sayarak karşılıksız para basmasına; bu anlaşma içinde yer almamakla birlikte SSCB tarafından sert bir eleştiri geldi ise de, buna karşı ses çıkaran başka bir ülke olmadı.

Bretton Woods Anlaşması nedir?

Bretton Woods Anlaşması; Temmuz 1944'te, ABD'nin New Hampshire eyaletinin küçük bir beldesi olan Bretton Woods'da, Doğu Bloku Ülkeleri dışında kalan 44 ülkenin katılımı ve onayı ile imzalanan bir uluslararası para anlaşmasıdır.

Yapılan bu uluslararası para anlaşmasına göre, anlaşmaya imza koyan ülkeler; altın rezervi kadar para arz edecek, kurların belirlenmesinde; ABD para birimi olan dolar ölçü kabul edilecek, petrol-altın-platin-gümüş gibi kıymetli metaller ile emtianın fiyatı; dolar cinsinden belirlenecek, sistemin kontrol ve işleyişi için de IMF ve Dünya Bankası gibi iki kuruluş kurulacaktı.

ABD Doları ile IMF ve Dünya Bankası'nın Sorgulanması

ABD'nin Bretton Woods Anlaşması'nı çiğnemesine; uluslararası para anlaşmasına imza koyan ülkeler içinde ilk ciddi tepki Fransa'dan geldi.

Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle; ABD'den, "Fransa Merkez Bankası'nda rezerv para olarak tutulan dolarların altın ile takasının yapılmasını" istedi. Fransa'nın peşinden Almanya'da aynı talebi dile getirdi.

ABD'nin, Fransa ve Almanya'ya cevabı ise 1968 öğrenci olayları ve genel grevler oldu. Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle de istifa etmek zorunda kaldı.

ABD'nin Bretton Woods Anlaşması'ndan Çekilmesi

Doların altın karşılığı olup, olmadığı tartışması; Fransa ve Almanya'dan sonra, anlaşmaya imza koyan diğer ülkelerde de gündem konusu oldu. Bu da rezerv para olarak dolar tutan ülkelerin zarar etme endişesinden kaynaklanıyordu.

ABD; 1971'de, beklentinin aksine Bretton Woods Anlaşması'ndan çekildiğini ilan etti. Devalüasyona gitti, sabit kurdan dalgalı kura geçerek parasını dalgalanmaya bıraktı, sürekli para arzına başvurdu. Bu da rezerv para olarak dolar tutan ülkelerin büyük ölçüde zarar etmesine yol açtı.

ABD'nin; sürekli para arzına başvurarak açıklarını kapaması ve üstelik ithalatını ucuza getirmesi; İngiltere ve sanayileşmiş ülkelerin de bu yolu tercih etmesine neden oldu.

ABD ile İngiltere ve sanayileşmiş ülkelerin sürekli parasal genişlemeye başvurması; buna karşılık petrol fiyatının düşük kalması ise petrol ihraç eden ülkelerin gelirlerinin düşmesine yol açtı. Bu da çokuluslu petrol şirketlerinin piyasadaki tekelinden kaynaklanıyordu.

1973 OPEC Petrol Krizi

OPEC; "petrol ihraç eden ülkeler örgütü" demek.

1960'ta; İran-İrak-Kuveyt-Suudi Arabistan ve Venezuela tarafından, ortak bir üretim ve fiyat politikası izlemek amacı ile Bağdat'ta imzalanan bir anlaşma ile kurulmuş.

Bugün; İran, 7 Arap Ülkesi, Ekvator, Endonezya, Nijerya, Angola ve Venezuela olmak üzere 13 ülkeden oluşuyor.

1971'de, ABD ile İngiltere ve sanayileşmiş ülkelerin sürekli parasal genişlemeye başvurması sonucu, petrol fiyatının altın ile belirlenmesini istemiş. Bunu dikkate alan ise olmamış.

1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında; petrol üretimini düşürmesi, ABD ve Hollanda'ya olan petrol sevkiyatına ambargo koyması ile öne çıkmış.

Petrol üretimini düşürmesi ve ABD ile Hollanda'ya olan sevkiyatı durdurması; petrol fiyatının hızla yükselmesine, petrol fiyatının hızla yükselmesi de; sanayileşmiş ülkeleri sarsarken, gelişmekte olan ülkeleri ise enflasyondan enflasyona sürükledi.

ABD 1973 Devalüasyonu

Petrol fiyatının hızla yükselmesi; küresel ekonomik durgunluğa, küresel ekonomik durgunluk ise; petrol üreticisi olmakla birlikte ABD'de var olan enflasyon içindeki durgunluğu derinleştirirken, bütçe ve cari açığının daha da artmasına neden oldu.

ABD; parasal genişleme ve bütçe ile cari açık sonucu, değeri düşen doların değerini bir daha belirlemek zorunda kaldı. Bu amaçla da 1973'te devalüasyon gitti. Böylelikle 1969'da; 35 dolar/ons olan altın fiyatı, parasal genişleme ve devalüasyon sonucu, Haziran-1973'te; 123 dolar/ons fiyatına yükseldi.

ABD'de Elit Sermayenin Başkaldırışı

ABD ekonomisi, ard arda yapılan iki devalüasyona rağmen durgunluktan çıkamadı. Bu da elit sermayenin iş hacmi ve karının düşmesine yol açtı.

Elit sermayeye göre, ABD ekonomisindeki durgunluğun nedeni; 1933'ten itibaren uygulamaya konan, devletin mali ve ekonomik piyasaya müdahalesini öngören Keynesçi politikalarıdır.

ABD'de; elit sermaye, Keynesçi politikalara her zaman karşı çıkmış, ancak bundan karlı çıktığından bunu fazlaca dile getirmedi.

ABD elit sermayesi; 1960'tan itibaren, özellikle de 1965 sonrasında küresel piyasada güç kaybetmeye başladı.

Elit sermayenin küresel piyasada güç kaybetmesi ise; SSCB'nin artan ekonomik rekabeti, Almanya ve Japonya'nın bir ekonomik güç olarak ortaya çıkışı, kontrollü kapitalizm ve karma ekonomik sistemi uygulayan ülkelerin gümrük duvarları idi.

1973 OPEC petrol krizi, bir petrol üreticisi olmakla birlikte ABD'yi de etkiledi. Japon ekonomisi büyümeye devam etti, Batı ve Doğu Avrupa [casino online](#) ülkeleri sarsıldı, gelişmekte olan ülkeler ise enflasyondan enflasyona sürüklendi.

ABD elit sermayesi, küresel ekonomideki bu kaosu bir fırsata çevirerek küresel ekonomide kaybettiği itibarı tekrar kazanabilirdi. Bunun için de yeni bir dünya düzenine ihtiyaç vardı.

Yeni Liberal Politikalar ve Yeni Liberal Kapitalizm

Yeni Dünya Düzeni, ABD elit sermayesinin; küresel piyasada önünü açacak, engelleri kaldıracak, istediği gibi hareket edebilecek, ABD'nin ekonomik-sosyal-kültürel-siyasi operasyonlar yapmasını mümkün kılacak bir özellikte olmalıydı. Bunun cevabı ise; çok geçmeden, Chicago Üniversitesi'nin felsefe ve ekonomi bölümünden geldi.

Chicago Üniversitesi'nde; bir ekonomist-felsefeci olan Friedrich Hayek, ortaya koyduğu yeni liberal politikalar ile "Yeni Dünya Düzeni" nin temelini attı.

Friedrich Hayek'in ortaya koyduğu yeni liberal politikalar ise;

"devletin; ekonomiden tamamen çekilmesi, sadece herhangi bir kriz anında ekonomiye acil ve keskin müdahale yapması, dengelenmiş bütçe için harcamalarını kısması, sosyal devlet anlayışını terk etmesi, milli ekonomik hedefler ile ilgili plan ve programlardan vazgeçmesi ile gümrük duvarlarının kaldırılması, ekonominin tamamen özel teşebbüse bırakılması, tam rekabetin sağlanması, sermaye-işgücü-mal ve hizmet dolaşımının serbest kılınması, özel mülkiyetin güçlendirilmesi, kişisel çıkarların toplumsal çıkarlardan üstün tutulması" şeklinde idi.

Friedrich Hayek'in ortaya koyduğu bu yeni liberal politikalar, yine aynı üniversitenin ekonomi profesörlerinden olan Milton Friedman ve Arnold Harberger'in de katkıları ile liberal kapitalist bir ekonomik modele dönüştü.

ABD Devlet Başkanı Richard Nixon'un İstifası

ABD Devlet Başkanı Richard Nixon; devam eden Vietnam Savaşı, ülkede hüküm süren durgunluk içindeki enflasyon ve işsizlik nedeniyle epey yıpranmıştı, ayrıca gelenekçi bir ekolden geliyordu. Bunun için Yeni Dünya Düzeni liderliğini yapabilecek bir özellikte değildi. Gitmesi gerekiyordu, nitekim de öyle oldu. 8 Ağustos 1974'te Watergate Skandalı nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı.

ABD Devlet Başkanı Jimmy Carter'in Gözden Düşmesi

Reform sözü ile 1977'de ABD devlet başkanı olan Jimmy Carter; devlet harcamalarını arttırarak, fiyat ve ücretlere kontrol getirerek durgunluk ve enflasyon ile savaştı. Enflasyonu bir ölçüde düşürdü ise de ekonomik büyümeyi gerçekleştiremedi.

İran İslam Devrimi, ABD'nin İran elçiliğinin basılması, diplomatların rehin alınması, ardından yapılan operasyonun başarısızla sonuçlanması ve SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi sonucu da gözden düştü.

Dönüm Noktası

1970'li yıllarda ABD'de başkanlık yapanlar; Vietnam Savaşı'nı hariç tutarsak, daha çok durgunluk-enflasyon gibi iç sorunlara ağırlık verdi. Bu da küresel alanda bir boşluk doğurdu. SSCB'nin bunu bir fırsat kabul ederek lehine sonuç çıkarmaya kalkması ise;

Pakistan-Hindistan Savaşı (1971), Arap-İsrail Savaşı (1973), Batı Sahra Savaşı (1975-1991), Somali-Etiyopya Savaşı (1977-1978), Uganda-Tanzanya Savaşı (1978-1979)) vb ülkeler arası savaşların,

Angola İç Savaşı (1975-2002), Lübnan İç Savaşı (1975-1990), Etiyopya İç Savaşı (1976-1991) vb. iç savaşların,

Yugoslavya'da Hırvat Baharı (1971), Filipinler'de İç Çatışmalar (1972), Kamboçya'da Pol Pot Devrimi (1975), Güney Afrika'da Soweto Olayları (1976), Kanada'da Quebec eyaletinin bağımsızlığını istemesi, vb ayaklanmaların,

1969 Muammer El Kaddafi-Libya Askeri Darbesi, 1970 Hafız Esat- Suriye Askeri Darbesi, 1971 İdi Amin-Uganda Askeri Darbesi, 1973 Augusto Pinochet- Şili Askeri Darbesi, 1974 Etiyopya Askeri Darbesi, 1976 Jorge Rafael Videla- Arjantin Askeri Darbesi, 1976 Tayland Askeri Darbesi, 1977 Ziya ül Hak-Pakistan Askeri Darbesi, 1979 Saddam Hüseyin-Irak Askeri Darbesi)vb askeri darbelerin,

yaşanmasına yol açtı.

SSCB'nin Afganistan işgali, İran İslam Devrimi de ABD'nin hegemonyasını tartışılır bir hale getirdi. Bu da ABD'nin küresel alanda bir atağa geçişinin dönüm noktası oldu.

Yeni Liberal Politikalar Önerisi

1970'in sonlarına doğru fazlaca dile getirilmemekle birlikte ekonomik-sosyal-siyasal sorunlar yaşayan Türkiye-Yunanistan-İspanya-Portekiz-Meksika-Venezuela-Şili-Brezilya-Arjantin-Endonezya-Tayland vb ülkelere yeni liberal politikalar önerildi.

Türkiye'nin Yeni Düzene İlk Adımı Atması

24 Ocak 1980 Kararları; " 2,7 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur ilanı uygulamasına geçilmesini, devletin ekonomideki payını küçülten önlemler almasını, KİT'lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımlarını sınırlamasını, gübre-ulaşım dışındaki sübvansiyonların kaldırılmasını, dış ticaretin serbestleştirilmesini, yabancı yatırımların teşvik edilmesini, bunların kar transferlerine kolaylık getirilmesini, yurtdışı müteahhitlik hizmetlerine destek verilmesini, ithalatın kademeli olarak libere edilmesini, ihracatçıya vergi iadesi ve düşük faizli kredi verilmesini, imalatçı ihracatçıya ithal girdide gümrük muafiyeti tanınmasını, sektörlere göre farklı teşvikin belirlenmesini" içermekte idi.

Türkiye'nin Yeni Düzeni; devletin kalkınma planlarını rafa kaldıran, ekonomide devleti küçültürken özel teşebbüsü öne çıkaran, döviz tahsis ve kullanımını serbest kılan, sermaye giriş ve çıkışı kolaylaştıran, ikili anlaşmalar ile gümrük duvarlarını oldukça gevşeten, piyasayı sonuna kadar yabancı rekabete açan bir özelliğe sahipti

24 Ocak 1980 Kararları; aynı zamanda, Şubat 1923 İzmir İktisat Kongresi kararları ile şekillenen karma ekonomik modelin, Türkiye'ye uyarlanmış bir şekli olan "Milli İktisat

Modeli” ni içinde barındıran ekonomik-sosyal-kültürel-siyasal sistemin sonunun habercisi oldu.

Turgut Özal’ın Öne Çıkışı

24 Ocak 1980 Kararlarının mimarı ise; 1979’da Süleyman Demirel tarafından kurulan azınlık hükümeti sırasında, Dünya Bankası’nın tavsiyesi ile başbakanlık müsteşarlığı ve DPT müsteşar vekilliğine atanan Turgut Özal’dı.

Kenan Evren’in Turgut Özal’ı Keşfetmesi

24 Ocak 1980 Kararları çıkmış, çıkmasına da bunun arkasında duran olmamış, savunması ise projenin mimarı olarak kabul edilen Turgut Özal’a kalmış.

Turgut Özal; askerlerin talebi üzerine, Başbakan Süleyman Demirel’in izni dâhilinde, Harp Akademileri’nde bir brifing vermiş.

Brifing; askerlerin, sivillere bilgi verdiği bir toplantı olmasına rağmen; ilk kez, bir sivilin askerleri bilgilendirdiği bir toplantı olmuş.

Turgut Özal; 24 Ocak 1980 Kararlarının nedenini, hedefini ve zorluklarını anlatmış. Konuşması ise toplantıda yer alan dönemin Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren tarafından ilgi ile karşılanmış. Bu da; O’nun, Kenan Evren ile tanışmasını sağlamış.

Turgut Özal; bundan sonra, çeşitli vesilelerle genelkurmay başkanlığına çağrılmış, kendisinden bilgi alınmış.

12 Eylül 1980 Sabahı

12 Eylül Sabahı evinden alınan Başbakan Süleyman Demirel; Hamzakoy’a hapse gönderilirken, Turgut Özal ise genelkurmay başkanlığına götürüldü.

Bülend Ulusu Hükümeti

12 Eylül 1980 Askeri Darbe sonrasında kurulan Milli Güvenlik Konseyi, hükümeti kurmak için Bülend Ulusu’yu görevlendirdi.

Başbakan Bülend Ulusu; ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına Turgut Özal’ı getirirken, yine aynı ekip içinde yer alan Kaya Erdem’i de maliye bakanı yaptı.

Süleyman Demirel, Turgut Özal’ın ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirilmesini; 12 Mart 1971 Muhtıra sonrasında dikkate alarak olumlu bulmuş, yakınlarına da “O’na destek verin” demiş.

Ulus Hükümetinin Maliye ve Ekonomi Politikası

Hükümet; “24 Ocak 1980 Kararlarının takipçisi olacağını” ilan ederek enflasyon ile mücadeleyi, bütçe ve cari açığı düşürmeyi hedefledi. Bunun için “kemer sıkma” denilen bir sıkı para politikasına başvurdu.

Sermaye birikiminin yetersiz oluşu, mali ve ekonomik sorunların çözümünü çözümsüz kılıyordu. Sermaye birikiminin yetersizliği ise ülkenin geri kalmışlığı ve tasarrufun düşük seviyede olmasından kaynaklanıyordu.

Şiddetle hissedilen sermaye ihtiyacı; dâhilde mukim kişilerin yurtdışındaki paralarının ülkeye transferi, yastık altı altın ve paranın ekonomiye kazandırılması ve tasarrufun özendirilmesi ile karşılanabilirdi.

Dâhilde mukim kişilerin yurtdışındaki paralarının ülkeye transferi için; mali piyasadaki kontroller gevşetildi, yastık altı altın ve parayı ekonomiye kazandırmak ile tasarrufu özendirmek için de; faizler serbest bırakıldı.

Mali piyasadaki kontrollerin gevşetilmesi; dâhilde mukim kişilerin yurtdışındaki paralarının ülkeye transferine yetmedi, yetmemesi ise; teşvik ve aralarında bankerlerin de yer aldığı bir aracı sınıfı gerekli kıldı.

İthalatı kıstak ve dâhilde mukim kişilerin yurtdışındaki paralarının ülkeye transferini hızlandırmak için; sık-sık kur ayarına başvuruldu, ihracat ve ihracata yönelik yatırım teşvik edildi.

Sık-sık kur ayarına başvurulması; ücretler yerinde sayarken mal ve hizmetlerin fiyatının yükselmesine, mal ve hizmetlerin fiyatının yükselmesi; iç talebin daralmasına, iç talebin daralması da; iflas, işsizlik ve gelir dağılımı bozukluğuna yol açtı.

Faizlerin serbest bırakılmasına gelince; mevduat faizlerinin serbest bırakılmasına rağmen, Bankalar; dört büyük bankanın baskısı ile mevduat sahibine enflasyon altında faiz vermeye devam etti, bankerlerin piyasada etkin olmaya başlaması ile de 1981’in üçüncü çeyreğinden itibaren reel faiz vermeye başladı.

1982’ye gelindiğinde; 1980’de 77 TL olan dolar kuru; 156 TL, % -2,8 olan büyüme hızı; % 3,1, % 22 olan bütçe açığı; % 8, % 36 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı; % 64, % 107 olan enflasyon; % 25, % 8,2 olan işsizlik; % 7,9 oldu.

Bütçe ile cari açık ve enflasyon konusunda; bir başarı var ise de, ekonomik büyüme ve işsizlik; hükümetin önünde duran ve başını ağrıtan en önemli sorundu.

Turgut Özal’ın Eleştirilmeye Başlanması

Hükümetin ekonomik büyüme ve işsizlik konusundaki yetersizliği; eleştiriye neden olurken, eleştiri de; sorumlu bakana yöneldi. Bu da hükümetin ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı Turgut Özal’dan başkası değildi.

Turgut Özal ise; “ bunun, serbest piyasa ekonomisine geçişte uygulanan kemer sıkma politikasından kaynaklandığını ve geçici bir durum olduğunu” söyledi.

1982 Banker Krizi

1978-1980 döneminde, ortalama yıllık mevduat reel faiz haddi; % – 15,4 idi. Bu; “mevduat sahibinin, ortalama olarak; her yıl, % 15,4 oranında zarar etmesi” demektir. Bankerler de işte böyle bir dönemde filizlendi.

Mevduat faizlerinin serbest bırakılmasına rağmen, Bankalar; dört büyük bankanın baskısı ile mevduat sahibine, enflasyon altında faiz vermeye devam etti. Bu da enflasyon altında ezilen tasarruf sahibinin bankerlere yönelmesine neden oldu.

Bankalar arası rekabet nedeni ile Bankaların; bankerlere ya da bankerler aracılığı ile tasarruf sahibine nama veya hamiline mahsus vadeli mevduat sertifikası satması ise bankerlere olan güveni sağladı.

Hamiline Mahsus Vadeli Mevduat Sertifikası ise kayıt dışı sermaye için bulunmaz bir fırsattı.

Tanınmak, açığa çıkmak; kayıt dışı sermayenin, en önemli çekincesi idi. Hamiline Mahsus Vadeli Mevduat Sertifikası ise bu çekinceyi bir ölçüde de olsa gideriyordu.

Yüksek faizin cazibesine kapılanlar hariç, kayıt dışı sermaye; banka kayıtlarında görülme ihtimaline karşı, Banker denilen bir aracıya ihtiyaç duydu. Bu da bankerlerin iş hacmini inanılmaz bir boyuta çıkardı.

Çılgınlık

Bankerler; para sahibine, teminat olarak faiz kuponunu [casino online](#) kestiği banka mevduat sertifikasını verdi, ilave faiz taahhüdünde bulundu. Bu durumda; tasarruf sahibinin anaparası garanti, faiz ise riskti. Ancak; bu faiz, bankalara oranla inanılmaz ölçüde cazipti. Bu da elinde avucunda olandan, evini satana kadar, birçok kişiyi peşinden sürükledi.

Küçük ve Orta Ölçekli Sermayenin İflası

Bankalar arası mevduat yarışı, reel faiz haddini; önce % 10'a, daha sonra da % 14,5 ve % 17'e çıkardı.

Reel faiz haddinin % 17'ye çıkması; kredi faizlerinin hızla yükselmesine, kredi faizlerinin hızla yükselmesi de; iç piyasadaki daralmadan etkilenen küçük ve orta ölçekli sermayenin birer, ikişer iflasına yol açtı.

Saadet Zinciri

Bankerler; bir, iki faiz ödemesinden sonra sıkıştı. Faiz ödemesini yapmak için; para toplamak, parayı toplamak için de; daha yüksek faizi taahhüt etmek zorunda kaldı. Ancak; bir şartla, “ teminat olarak kısmen banka mevduat sertifikası vermek” kaydıyla. Bu sefer

vatandaşın kısmen de olsa anaparası tehlikede idi. Buna itiraz edip, faizden feragat ederek anaparasını çekenler oldu gibi, kabul edenler ve gaza gelip hiç teminat istemeyenler de oldu

Banker İflasının Başlaması

1981'in sonbaharında, banker iflasları görülmeye başlandı. Maliye Bakanı Kaya Erdem'in parasını kaptıran vatandaş ile ilgili yorumu ise; " vatandaş üç beş kuruş fazla kazanmak için kumar oynadı. Kumarda kazanmak kadar, kaybetmek de vardır" şeklinde idi.

Banker İflasının Artması

Banker iflası; 1982'nin başından itibaren, hızlı bir artış gösterdi. Bu aynı zamanda onlar ile iş yapan şirketlerin de batışı oldu. Yüksek banka faizleri ise "benim" diyen büyük sermayeyi bile salladı.

Turgut Özal'ın buna cevabı ise; "batan batar, kalan sağlar bizimdir" şeklinde oldu. Bu söz ile serbest piyasa düşünce ve mantığına vurgu yapıyor, "yanlış karar verenin ve risk alanın da sonucuna katlanacağını" söylüyordu.

Banker Kastelli'nin Sıkıntıya Girmesi

Bankerlerin birer, ikişer batışı; banker piyasasının en büyüğü olan Banker Kastelli'yi de sıkıntıya soktu.

Banker Kastelli; bankerler tarafından toplanan 150 milyar TL'nin, 100 milyar TL'na hükmediyordu, batışı mali piyasayı krize sokabilirdi. Bu nedenle de Turgut Özal; Banker Kastelli'ye, TC Ziraat Bankası ve Pamukbank'tan sağlanacak krediler ile destek vermeyi düşünmüş ise de bu girişimi sonuçsuz kaldı.

Banker batışının artması ile birçok Banka; bankerlere ya da bankerler aracılığı ile tasarruf sahibine yaptığı mevduat sertifika satışını durdurdu. Bunun sonucu olarak; Banker Kastelli'ye destek veren sadece iki banka kaldı, bunlar da Çavuşoğlu-Kozanoğlu grubunun Hisarbank'ı ve Özer Çiller'in başında bulunduğu İstanbul Bankası idi.

Banker Kastelli; Hisarbank ve İstanbul Bankası'nın mevduat sertifikaları sayesinde faaliyetini zar, zor sürdürüyordu. Topladığı paranın kendisine kalan kısmını hızla değer kazanacak gayrimenkullere yatırmıştı, zamana ihtiyacı vardı, faizin durması ve gayrimenkullerinin değerlenmesi ile de büyük bir kara geçebilirdi.

18 Haziran 1982 Bankalar Kararı

18 Haziran 1982'de, Bankalar; 40 bankanın katılımı ile yapılan bir toplantı sonucu, "bankalar; bundan böyle bankerlere ya da bankerler aracılığı ile tasarruf sahibine mevduat sertifika satışı yapmayacaktır" şeklinde bir karar aldı.

Banker Kastelli'nin İsviçre'ye Kaçışı

18 Haziran 1982 Bankalar Kararı, Banker Kastelli olarak tanınan Cevher Özden'in; hem bankerlik faaliyetinin sonu, hem de sorununun çözümü oldu.

19 Haziran 1982'de İsviçre'ye giden Cevher Özden; İsviçre'den Tunus'a geçti, orada yakalandı, 12 Eylül 1982'de Türkiye'ye iade edildi, tutuklandı ve bir süre kalacağı Bayrampaşa Cezaevi'ne gönderildi.

Turgut Özal ve Kaya Erdem'in İstifası

Banker Kastelli olarak tanınan Cevher Özden'in İsviçre'ye kaçıışı; toplum, asker ve siyasi çevrede önemli bir tepkiye yol açtı, o güne kadar yapılamayan eleştiri ve tartışmalar da gündem konusu oldu.

14 Temmuz 1982'de ise; Turgut Özal, ardından Kaya Erdem görevinden istifa etti.

Banker Krizinin Faturası

Banker Kastelli'nin İsviçre'ye kaçıışıyla; elinde mevduat sertifikası olan, ilgili bankaya başvurarak, faizi düşünmeksizin, anaparayı çekmek için kuyruğa girdi. Bu da; İstanbul Bankası, Hisarbank, Odibank, İşçi Kredi Bankası, Bağbank, İstanbul Emniyet Sandığı, Anadolu Bankası ve Töbank'ın sıkıntıya girmesine ve yıllarca sürecek olan bir banka tasfiye işleminin başlamasına yol açtı.

İstanbul Bankası, Hisarbank, Odibank ve İstanbul Emniyet Sandığı; TC Ziraat Bankası'yla, Töbank; T. Halk Bankası'yla, Anadolu Bankası; T. Emlak ve Kredi Bankası'yla birleştirildi, İşçi ve Kredi Bankası ile Bağbank ise hazineye devredildi. Zarar önce birleştirilen bankaya, daha sonra hazineye, nihayetinde de halka fatura edildi.

Banker olayı bittiğinde; 2 banker öldürüldü, 10'u kaçtı, 5'i gözaltına alındı, 5'i tutuklanırken 12'sinin iflası istendi. 200.000 civarındaki tasarruf sahibinin alacağı ise; normal bir dairenin 3 milyon TL olduğu bir dönemde de 75 milyar TL idi.

Toplumun Düşünce Tarzı ve Mantiğinin Değişmesi

Tabii olarak; bu oyunun, kazananları ve kaybedenleri vardı. Kaçanlar ve zamanında girip çıkanlar kazanmış, bekleyenler ve paraya tama edenler ise kaybetmişti. Kazananlar; yeni bir oyunu dört gözle beklerken, kaybedenler de; yeni oyundan "nasıl karlı çıkılının" hesabını yapıyordu.

Toplum; bir kere de olsa "kısa yoldan, köşe dönmenin" hazını yaşamış, acısını tatmıştı. Bu da; pragmatik-popülist-oportünist kişi-yönetici ve liderleri, halkın nezdinde popüler kıldı.

24 Ocak 1980 kararları; "Türkiye'nin küresel sisteme entegrasyonunun miladı, 12 Eylül 1980 darbesi de bunun devrimidir".

24 Ocak 1980 kararlarının ilk ve en önemli etkisi dolar kuru üzerinde oldu. Dolar kuru, Ocak 1979'da; 25TL iken, 1984 Ocak'ında; 309 TL'na yükseldi. O dönemde "benim" diyen, nice

ithalatçılar ve yatırımda yakalan sanayiciler battı ya da direktten döndü. 1970'li yılların ortamı dikkate alındığında; askeri darbe dışında, hiç kimse buna cesaret edemezdi. Buna; ne öğrenci, ne işçi, ne de sermaye örgütleri izin verirdi.

Türkiye'nin Yeni Düzene Geçişi Hiç Tartışılmadı

Türkiye'nin yeni liberal kapitalizme geçişinin alt yapısını oluşturan 24 Ocak 1980 Kararları; önce bir cankurtaran simidi gibi görülerek halktan geniş bir destek aldı, daha sonra ödettiği bedeller ile de halkın her kesiminde gözden düştü.

Birçokları; Türkiye'nin yeni düzene geçişini, sadece bir ekonomik model değişikliği olarak gördü. Oysaki bunun sosyal-kültürel-siyasal etkileri de olacaktı. Zira "**Türkiye'nin Yeni Düzeni**" sadece yeni bir ekonomik model sunmuyor, din-siyaset-millet-devlet-yönetim yapısı-yönetim şekli-sosyal yapı-kültür alanlarında yeni bir tanım ve açıklama getiren, ülkeyi her türlü operasyonlara açık hale sokan bir özelliğe sahipti. Diğer bir ifade ile bu; Türkiye'nin, yeni ideolojisi idi. Bunu; o günlerde, ya düşünen ya da dile getiren olmadı veya biz sesini duymadık.

Amerika'nın Meydan Okuması

1981'de ABD devlet başkanı olan Ronald Reagan; yeni liberal politikaların uygulamasına geçerek, "ABD'nin yeni liberal-kapitalist bir ekonomik modeli esas aldığını, bunu benimseyen ülkelerin yanında, karşı çıkanların ise karşısında duracağını" söylerken, karşı çıkanları da "totaliter, demokrasi ve özgürlük karşıtı olmakla" suçladı. Bu; Amerika'nın, SSCB'ni hedef alan, diğer ülkeleri de tehdit eden bir meydan okumadan başka bir şey değildi.

İngiltere'nin ABD'yi Takip Etmesi

1979'da Birleşik Krallık başbakanı olan Margaret Thatcher; "kamu harcamalarını kısarak, yeni liberal politikaların uygulamasına geçeceğini" söyledi.

IMF'den Destek Gelmesi

Uluslararası Para Fonu (IMF); yaptığı bir açıklama ile "yeni liberal politikaların uygulamasına geçecek ülkelere destek vereceğini" ilan etti.

ABD'nin Yeni Maliye ve Ekonomi Politikası

Ronald Reagan; 1981'de, çıkardığı bir yasa ile Amerikan tarihindeki en büyük vergi indirimine gitti. Bu vergi indirimi ile ekonomik büyümeyi, ekonomik büyümeyle; vergi geliri artışını, vergi geliri artışı ile de vergi kaybını telafi etmeyi düşündü.

1982'de, şok vergi indirimi; bütçe açığının kat-kat artmasına, bütçe açığının kat-kat artması; sosyal harcamaların kısılması ile borçlanmaya, borçlanma; faiz artışına, faiz artışı; tüketimin azalması ile enflasyonun düşmesine ve ekonomik daralmaya, ekonomik daralma; iflas ve

işsizliğe, tarım ürünleri fiyatının düşmesi ise; tarım ürünleri ihracatının azalmasına, tarım ürünleri ihracatının azalması da; cari açığının büyümesine yol açtı.

Şirket ve banka iflasları geçmişe oranla % 50 arttı, şirket bölünme ve birleşmeleri görüldü, iflas eden bankaların zararları hazineden karşılandı, fatura da halka kesildi

ABD ve küresel ekonomideki durgunluğun esas nedeni ise; makro ekonomik değil, mikro ekonomikti.

1973 ve 1978 OPEC Petrol Krizi, petrol üretim ve ticaretinde söz sahibi olan ABD için; hem lehte, hem de aleyhte sonuçlar doğurdu.

ABD; petrol üreten ve bunun ticaretini yapan bir ülke olarak bundan karlı çıkarken, petrol fiyatının kat-kat artması; uluslararası ticaret hacminin küçülmesine, uluslararası ticaret hacminin küçülmesi; küresel ekonominin daralmasına, küresel ekonominin daralması da; ABD ekonomisinin durgunluğa girmesine neden oldu.

Küresel ekonominin daralması ise; devletlerin dış ticarete olan müdahalesinin artması, enflasyonla mücadelede de sıkı para politikasına başvurması ile ilgili idi.

Uluslararası ticaret hacmi genişlemeden de ABD ekonomisi büyüyemezdi.

Özelleştirme; gelişmiş ülkelerde sermaye mülkiyetinin tabana yayılmasına, gelişmekte olan ülkelerde de bütçe ve cari açıkların kapanması ya da azalması ile yeni borçlanmaya, serbest ticaret ise; zengin doğal kaynaklara sahip gelişmekte olan ülkelerde satın alma gücü olan yeni bir kesimin oluşmasına neden olabilirdi. Tüketimin artması; üretim artışına, üretim artışı da büyümeye yol açacaktı.

ABD'nin; yeni liberal ekonomik politikaları, dünyaya dayatması da yeni talep oluşturmaya yönelik bu düşünce ve hedeften kaynaklanıyordu. Petrol fiyatının yüksekliği ise ülkelerin önünde duran en önemli engeldi.

Sermaye Transferinin İlk Olarak Bir Operasyon Aracı Olarak Kullanılması

1981'de; 38 dolar/varil olan petrol fiyatı (doların 2010 satın alma gücüne göre; değeri, 80 dolardır), 1982'de; 30 dolar/varil fiyatına düştü.

Petrol fiyatının düşüşe geçmesi; sermayenin Meksika-Venezuela ve Nijerya'dan kaçışına, sermayenin Meksika-Venezuela-Nijerya'dan kaçışı da; Meksika-Venezuela-Nijerya'nın mali krize girmesine, ABD'de bazı bankaların batması ile birlikte sermayenin ABD ve İngiltere'ye akmasına neden oldu

1982'de; 30 dolar/varil olan petrol fiyatı, 1989'da; 16,5 dolar/fiyatına kadar indi.

Özelleştirme

Ronald Reagan'ın; mali ve ekonomik programı, devletin mali ve ekonomik piyasaya müdahalesinin en aza indirilmesi ile ilgili idi.

Devletin çok sınırlı bir alanda aktif faaliyette bulunduğu bu ülkede özelleştirmeye gitmeyi düşünmedi, ancak; 1982'de, İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'in özelleştirme girişiminden etkilenerek özelleştirme uygulamalarını başlattı.

1982'de, Haberleşme ve telekomünikasyon alanında başlayan özelleştirme; yerel ve merkezi yönetim hizmetlerinde geniş bir uygulama alanı buldu, bu da çöp toplamadan hapisaneye kadar gitti.

ABD Ekonomisinin Büyüme Sürecine Girmesi

Sermayenin ABD'ne yönelmesi; sermaye bolluğuna, sermaye bolluğu ve tasarruf; tüketimin artmasına, tüketimin artması; ulusal ve uluslararası mali ve ekonomik yatırıma, ulusal ve uluslararası mali ve ekonomik yatırım; küresel ekonomideki bir canlanmaya; küresel ekonomideki bir canlanma da; ABD ekonomisinin 1983'ten itibaren büyüme sürecine girmesine neden oldu.

FED'in (ABD Merkez Bankası) Öne Çıkışı

ABD'nin bu yeni maliye ve ekonomi politikasında; FED (ABD Merkez Bankası) başkanı Paul Volcker ile ondan sonra başkan olan Alan Greenspan'ın rolünü de unutmamak lazım.

FED (ABD Merkez Bankası), ABD ekonomisini yönlendirmede; çoğu kez, Başkan ve Kongre'yi gölgede bıraktı, bir enflasyon tehlikesi hissettiğinde de faiz artışına gitti.

ABD'de, enflasyon; 1983 sonrasında hep % 5'in altında kaldı, işsizlik azaldı.

Silahlanma Yarışı

Ronald Reagan, SSCB ile olan silahlanma yarışını başlattı. Vietnam Savaşı'nın bitmiş olmasına rağmen, Ordu'da yeniden yapılanmaya gitti, silahlı kuvvetleri sürekli yeni ve modern silahlar ile donattı.

İletişim-Bilişim-Finans Sektörlerinin Önem Kazanması

ABD; 1983 sonrasında, emek yoğun üretimi terk etmeye başlarken bilgi yoğun üretime yöneldi. İletişim ve bilişim sektörlerindeki yatırımlar öne çıktı. İletişim ve bilişim sektörlerindeki gelişme de New York'u hızla gelişen uluslararası sermaye piyasasının merkezi yaptı.

Kuraklık ve Kıtık

1986-1987 yaz mevsiminde, ABD'nin iç kesimlerinde görülen kuraklık; tahıl üretiminin düşmesine, tahıl üretiminin düşmesi de; dünya tahıl fiyatlarının hızla yükselmesine neden oldu.

Rant-Tüketim-Borçlanma İle Büyüme

Döneminde; ABD’de, ileri teknolojik ürünlerin üretim ve ihracatı öne çıkmasına rağmen, Ronald Reagan; acısı 2008 ABD mali krizinde çıkacak olan, rant-tüketim-borçlanmaya dayalı popülist bir ekonomik büyüme modelini tercih etti.

Bütçe Açığının Anormal Büyümesi ve Borçlanma

ABD’nin; 1981’de, bütçe açığı; 74 milyar dolar, devlet borcu da 1 trilyon dolardı. Bütçe açığının GSYİH’na olan oranı; % 2.52, devlet borcunun GSYİH’na olan oranı ise % 24’tü.

ABD federal bütçesi; 1981-1989 döneminde, ortalama olarak yılda 167 milyar dolar açık verdi. Bütçe açığının GSYİH’na olan oranı ise % 4,06’ya çıktı. Toplamda 1,3 trilyon dolar borçlanmaya gidilirken, devlet borcu da 2,3 trilyon dolara ulaştı.

Bütçe açığının anormal büyümesinde; silahlanma yarışının bir rolü olsa da en önemli neden, şok vergi indiriminden ortaya çıkan vergi kaybının müteakip yıllarda gerçekleşen büyüme ile telafi edilememesi ve istenilen vergi geliri artışının sağlanamayışı idi.

ABD’de; Ronald Reagan dönemine kadar, bütçe açıkları iç borçlanma ile kapatılmış. Ronald Reagan döneminde ise; % 50 iç borçlanmaya , % 50 de uluslararası sermaye piyasasına başvuruldu.

Bütçe açığının anormal büyümesi ve borçlanma, Ronald Reagan’dan sonra başkan olan George H.W. Bush döneminde de devam etti.

ABD federal bütçesi; 1992’de, 290 milyar dolar açık vererek rekor kırdı, devlet borcu da 3 trilyon dolara ulaştı. Bütçe açığının GSYİH’na olan oranı; % 4’7, devlet borcunun GSYİH’na olan oranı ise % 49 oldu. Bu da “ABD’de kişi başına olan borcun iki katına çıkması” demektir.

ABD’de Elit Sermaye İle Küresel Sermayenin Zaferi

Şok vergi indirimi ile borç vermeden en karlı çıkan; “tasarruf sahibini bir yana bırakırsak”, elit sermaye ile küresel sermaye oldu.

Sistem; ABD’de elit sermaye ile küresel sermayeye, Amerikan tarihinde olmayan bir fırsatı [online casino](#) sundu. Hem şok vergi indirimden istifade ettiler, hem faizden para kazandılar, hem de Başkan ve Kongre üzerinde en etkin güç haline geldiler.

Geniş bir kesim kaybederken, gelir dağılımı bozuldu, halkın büyük bir bölümü de tasarruf edemez hale geldi. Tasarruf ise elit sermaye ile küresel sermayede yoğunlaştı.

Sürekli Cari Açık, Açık İle Tüketime Finanse Edilmesi

ABD’nin emek yoğun üretimi terk etmeye başlaması; tüketim malları ithalatının artmasına, ithal tüketim malları fiyatının ucuzluğu; tüketim malları talebinin patlamasına, tüketim malları talebinin patlaması da; 1980’li yıllarda artan ölçüde cari açık vermesine yol açtı.

ABD, cari açığı; fazla veren ülkelerin yatırım fonları ile kapatırken, gelişen uluslararası sermaye piyasası da; tüketiciye sunulan tüketim-araç ve konut kredilerinin kaynağını sağladı. Konut kredilerinin bir yatırım aracı olarak görülmesi ise; 2008 ABD Mortgage Krizine yol açacak olan bir varlık değer artışını doğurdu.

ABD'nin Cari Açığını Absorbe Etmeye Çalışması

FED (ABD Merkez Bankası), cari açığın etkilerini azaltmak için; zaman, zaman para basarak ya da doları dalgalanmaya bırakarak, zararın bir kısmını alacaklılara ve rezerv para olarak dolar tutan ülkelere yansıttı.

İngiltere Yeni Liberal Politikalarda Model Ülkedir

ABD; her ne kadar, yeni liberal politikalar uygulamasına geçen ilk ülke olarak bilinse de, İngiltere'nin; ondan önce bunun uygulamasına geçtiğini, ortaya koyduğu modelin ise dünyaya örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bunun için "yeni liberal politikaların teorisyeni Amerikalı, pratisyeni ise İngiliz'dir" dense, yeridir.

Demir Leydi

1979 İngiltere'sinde, zora düşen dev özel banka ve şirketler nedeniyle Birleşik Krallık Başbakanı olan Margaret Thatcher'dan; millileştirme beklenirken, O özelleştirmeyi savundu, ortaya koyduğu model ile de yeni liberal politikaların dünyada hızla yayılmasında önemli bir rol oynadı.

Margaret Thatcher'in Yeni Maliye ve Ekonomi Politikası

Margaret Thatcher'in başbakan olduğu 1979 İngiltere'sinin en önemli sorunu, dipte seyreden büyüme ile % 20'ye varan enflasyon ve devam eden maden kömürü işçilerinin grevleriydi. Bunun için de ekonomik büyümeyi, enflasyon ile mücadeleyi, maden kömürü işçilerini dizginlemeyi hedefledi.

Sermaye ve Tasavvufu Teşvik Etmesi

Reel faiz haddinin; % -10 olduğu bu ülkede, İngiliz elit sermayesi; sermaye ve karını ülke dışında değerlendirmeyi tercih ediyor, bu da ülkeden sermaye çıkışına yol açıyordu. Oysaki büyüme için; yatırıma, yatırım için de; sermaye ve tasarrufa ihtiyaç vardı.

İlk olarak; daha sonra Turgut Özal'a da ilham teşkil eden doğrudan vergi oranlarını düşürdü, vergi kaybını telafi etmek için de dolaylı vergi oranlarını arttırdı.

Sosyal Yardımları Kısması ve Özelleştirmeye Gitmesi

Margaret Thatcher'a göre, yüksek enflasyon; bütçe açığından, bütçe açığı; artan kamu harcamalarından, artan kamu harcamaları da sosyal yardımlar ile KİT zararlarından kaynaklanıyordu.

Bütçe açığını azaltmak için; sosyal yardımlarda kesintiye gitti, kamu binalarını satışa çıkardı.

1979-1982 döneminde; 6.000 adet kamu binasının satışını gerçekleştirdi, bundan sağladığı 10 milyar sterlini de bütçeye aktardı.

Maden Kömürü İle İlgili Tedbirlere Başvurması

Maden kömürü işçilerini dizginlemek için; zarar eden kömür ocaklarını bir-bir kapatmaya başladı, kömür ithalatı ile mazotlu termik santral yatırımını teşvik etti.

Mali ve Ekonomik Fiyasko

1982'ye gelindiğinde; ekonomik büyüme sağlanamadı, işsizlik; % 5,3'ten 10'a fırladı, bütçe açığı; büyüdü, kamu borçlanması; arttı, enflasyon; % 21'e çıktı, faiz de % 10'dan, 17'ye yükseldi.

Neden?

Doğrudan vergi oranlarının düşürülmesi; hedeflenen sermaye girişi ile tasarrufu sağlamadığı gibi, vergi kaybına yol açtı.

Dolaylı vergi oranlarının arttırılması; tüketimin azalmasına, tüketimin azalması da; düşülen vergi geliri artışını engelledi.

Maden kömürü ocaklarının birer-ikişer kapatılması ve KİT'ler ile ilgili özelleştirme çalışmaları işsizliği arttırdı.

Kontrollü faizden, serbest faize geçiş ise faizleri yükseltti.

Dönüm Noktası

1982'deki mali ve ekonomik tablo; Margaret Thatcher'in, "gidici olduğunu" gösteriyordu. Ancak; Arjantin'in Falkland Adası'nı işgal etmesi, tüm kaderini değiştirdi.

Falkland Zaferi

Margaret Thatcher;Arjantin'in Falkland Adası'nı işgal etmesi üzerine, Arjantin'e savaş ilan etti. Savaşın, İngiltere'nin zaferi ile sonuçlanması; O'nu kahraman yaparken, tekrar Birleşik Krallık başbakanlık koltuğuna oturmasını sağladı.

Petrol Fiyatındaki Dalgalanmanın İngiltere'ye Olan Etkisi

1973 ve 1978 OPEC Petrol Krizi; İngiltere'nin hem lehine, hem de aleyhine sonuçlar doğurdu.

1973'te; 3 dolar/varil olan petrol fiyatının, 1977'de; 13 dolar/varil fiyatına yükselmesi, İngiltere'nin; "Kuzey Denizi petrollerini" çıkarmasını karlı kılarken, 1981'de; 38 dolar/varil seviyesine ulaşması da bir tüketen olarak İngiltere'ye önemli bir avantaj sağladı. Ancak;

uluslararası ticaret hacminin daralması, İngiltere ekonomisinin durgunluğa girmesine neden oldu.

Kim karlı çıktı?

Petrol ihraç eden ülkelerin kazançlı çıktığı görünüyorsa da; bu ülkeler, düşen petrol fiyatları sonucu oluşan mali krizler ile kazandıklarının kat-katını ödediler. Kazançlı çıkan ise; ABD merkezli Exxon-Mobil, Chevron, Gulf, Texaco, Hollanda-İngiltere merkezli Royal Dutch-Shell ve İngiltere merkezli British Petroleum vb çokuluslu petrol şirketleriydi.

Ekonomik Düzelmeye Görülmesi

İngiltere ekonomisi; 1983'ten itibaren, bir büyüme sürecine girdi. Bunun nedeni ise; İngiliz elit sermayesi ile küresel sermayenin ülkeye yönelmesi, başta bankacılık olmak üzere hizmetler sektöründe görülen gelişme, bilgi yoğun üretime yönelme ve küresel ekonomideki canlanmaydı.

Mali ve Ekonomik Yapının Değişmesi

Margaret Thatcher; emek yoğun üretime dayalı işletmeleri sübvanses etmeyerek birer, birer kapanmasına göz yumarken, bilgi yoğun üretime yönelik yatırımları destekledi. İmalat sektörü gerilerken, başta bankacılık olmak üzere hizmetler sektörü öne çıktı. Bu da; Londra'yı, New York'tan sonra uluslararası sermaye piyasasının ikinci adresi yaptı.

İşçi Ücretlerini Kontrol Altına Almaya Çalışması

Margaret Thatcher'in; emek yoğun üretime dayalı işletmeleri sübvanses etmeyerek birer, birer kapanmasına göz yumması; işçi ücretlerinin, rekabetçi ülkelerdeki işçi ücretlerine oranla yüksek olmasıydı. Bu sektörlerdeki işçi ücretlerini dondurmaya bile düşündü, ancak; var olan güçlü sendikal yapı ise önünde duran en önemli engeldi.

Sendikaların İşçi Partisi ile Olan Bağını Koparması

Margaret Thatcher; 1984'te, sendikalar kanununu değiştirerek işçi sendikalarına siyaset yasağı getirdi.

İşçi sendikalarına siyaset yasağı getirmesi; işçi sendikalarının İşçi Partisi ile olan bağının kopmasına, işçi sendikalarının İşçi Partisi ile olan bağının kopması da; işçi sendikalarını İşçi Partisi'nin dayanışma ve desteğinden yoksun kıldı.

İş ve Sosyal Güvenlik Kanunu'nda Değişikliğe Gitmesi

İş kanunu ile toplu iş sözleşmesi ve grev kanunlarında değişikliğe gitti. İş disipliniyle ilgili yeni kurallar getirdi, işten atılmayı kolaylaştırdı, işçilerin grev gözcüsü olarak görevlendirilmesini yasakladı, işsizlik ücreti ödemesi ile yardımını iş disiplini ve asayiş şartına bağladı.

Polise Geniş Yetkiler Vermesi

Kamu güvenliği gerekçesiyle, polise; grev, miting ve gösterilerde, şiddete varan bir görüntüye neden olacak olan, zor kullanımı mümkün kılan geniş yetkiler verdi.

1984-1985 İşçi Direnişleri ve Sendikaların Kaybetmesi

Ulusal Madenciler Sendikası; 5 Mart 1984'te, 20 maden kömürü işletmesinin kapatılacağı ve 20.000 işçinin işten çıkarılacağı duyumu üzerine greve gitti.

Maden kömürü işçilerinin grevi; zaman, zaman işçi-polis çatışmaları ve diğer sendikaların greve katılımı ile bir yıl sürdü.

Grev sonucunda; 13.000 işçi gözaltına alındı, 1.000 işçi işten atıldı 2 işçi hayatını kaybetti, 15'i hariç, tüm maden kömürü ocakları da kapatıldı.

İşçi grevlerinin sonuçsuz kalması; kömür stoklarının varlığı, fueloil ile çalışan termik santrallerin devreye girmesi, İşçi Partisi'nin gerekli desteği vermemesi, grevin diğer sendikalarca da fazlaca desteklenmemesi ile ilgiliydi.

Grevin, diğer sendikalarca fazlaca desteklenmemesi ise; sendikalar, iş, sosyal güvenlik, iç güvenlik ile ilgili işçiyi direnişten alıkoyan caydırıcı yasa değişikliğinden kaynaklanıyordu.

Faaliyetini sürdüren maden kömürü işletmeleri; 1994'te, özelleştirildi.

Özelleştirmede Bir Engelin Kalmaması

Ulusal Madenciler Sendikası'nın grevinin sonuçsuz kalması; sendikaların dizginlenmesine, sendikaların dizginlenmesi de; işçi ücretlerinin kontrol altına alınmasına ve özelleştirmenin önünde duran en önemli engelin de ortadan kalkmasına yol açtı.

Özelleştirme

Margaret Thatcher, özelleştirmeye; KİT zararlarından kurtulmak, tekel olan KİT'leri rekabete açmak, sermaye mülkiyetini tabana yaymak, sürekli bir gelir kalemi oluşturmak gibi dört hedefi gerçekleştirmek istiyordu.

İşe; kamu binaları satışı ile başladı, daha sonra; halka arz yoluyla devletin ortak olduğu " BP British Petroleum-Petrol, British Aerospace-Uzay, Britanya Şeker, Cable Wireless- Telekomünikasyon, Amersham-Kimya, National Freight-Taşımacılık, Britoil-Petrol, Associated British Ports-Liman Hizmetleri, International Aeradio-Havacılık Hizmetleri, British Rail Hotels, Sealink Harpor Ferries, Jaguar-Otomobil, British Telecom-Telekomünikasyon" gibi şirketlerdeki hisselerin satışına gitti.

İktidarı bıraktığı 1990 sonuna kadar; 1.250.000 belediye konutunun satışını gerçekleştirdi, kamu kesiminin % 50'sini özelleştirdi. Bundan 75 milyar dolar gelir sağlarken, 9 milyon kişi de hisse sahibi oldu.

Özelleştirme Sürekli Bir Gelir Kalemi Olmaktan Öteye Gidemedi

Kar eden KİT'ler; satıldı, zarar eden KİT'ler; kapandı ya da devletin elinde kaldı, tekel olan KİT'ler; özel tekele dönüştü, halkın elindeki hisse senetleri; borsa oyunları ile elit sermayenin eline geçti, özelleştirme de; devlete sürekli gelir sağlayan bir kaleme dönüştü.

Margaret Thatcher'ın Ekonomi Karnesi

1979'da; % 0 olan büyüme hızı, 1990'da; % 3'e yükseldi.

1979'da, % 5,3 olan işsizlik; 1980'lerde 'un üzerine çıktıktan sonra, 1990'da; % 9,5'e kadar düştü.

1979'da, imalat sektörünün GSYİH olan oranı; % 17,62 iken, 1990'da; imalat sektörünün GSYİH olan oranı; % 15,18 oldu.

Anlaşılacağı üzere, büyüme; başta bankacılık olmak üzere hizmetler sektöründe sağlanan başarıdan, işsizlik ise; özelleştirme ve imalat sektöründeki daralmadan kaynaklandı.

1979'da, % 10,3 olan enflasyon; 1980'lerde sürekli yükselerek % 21,9'a kadar çıktı, 1990 da ise % 9,7'ye kadar geriledi.

Ortalama gelir; döneminde % 181 oranında arttı, ancak; ondan sonraki 11 yılda % 63 oranında azaldı.

Büyüme dışında, ortalama gelir; para birimi olan sterlinin değer kaybıyla arttı, değer kazanması ile de azaldı.

1979'da, İngiltere'nin en zengin % 1'lik kesiminin toplam gelirdeki payı; % 6 iken, 1990'da; en zengin % 1'lik kesimin toplam gelirdeki payı ise; % 10'a çıktı.

Hormonlu büyümeyi bir yana bırakırsak; ne enflasyon, ne işsizlik, ne de gelir dağılımı konusunda bir başarısı yoktu. Ancak; sürekli kazanan elit sermaye ile rant peşinde koşanlar ve iskontolu olarak sosyal konutların sahibi olan kiracıların ise gözdesi idi.

Şili Modeli

Şili; yeni liberal ekonomik politikaların ilk test edildiği ülke oldu, adeta bir laboratuvar gibi kullanıldı.

Tarihi Gelişim ve Değişimi

Şili; özellikle gübrede kullanılan bir güherçile ülkesi, bu yüzden Peru ve Bolivya ile savaşmış, geçimini de yıllarca bundan sağlamış, dünyanın en zengin bakır rezervinin topraklarında bulunması ise kaderini değiştirmiş.

1950-1970 döneminde; kırsal kesimden, bugün nüfusun 1/3'ünü barındıran başta başkent Santiago olmak üzere kentsel kesime doğru büyük bir göç yaşamış.

Göçün nedeni ise; büyük çiftlik sahipleri, köylünün toprağa sahip olmayışı ve nüfus artışı idi.

Kırsal kesimden kentsel kesime doğru yaşanan bu yoğun göç; Santiago'da açıkça gözlenen bir sefil hayat ve işsizliği, sefil hayat ve işsizlik de; bir umut arayışını doğurdu.

İktidarda bulunan Hristiyan Demokrat [casino spiele](#) Frei hükümeti; ekonomide radikal sayılacak kararlar almış, toprak reformunu başlatmış, Anaconda Kennecott ve Cerro gibi Amerikan şirketlerinin elinde bulunan bakır işletmelerinin % 51'i ni devletleştirmiş ise de halkın beklentisine cevap veremedi.

ABD'nin Endişesi

16 Eylül 1970

ABD Başkanı Richard Nixon'un dışişleri bakanı olan Henry Kissinger'e göre; "Allende'nin, Şili devlet başkanlığına seçilmesi; tehlikeli bir durumdu, bu durum; zengin doğal kaynaklara sahip Şili'yi komünizmde model ülke yapar, komünizmin de Latin Amerika'da hızla yayılması gibi bir sonucu doğurabilirdi."

Genelkurmay Başkanı General Rene Schneider'in Öldürülmesi

Darbe karşıtı olarak bilinen, Genelkurmay Başkanı General Rene Schneider; 16 ve 19 Ekim'de, bir grup subayın başarısızlıkla sonuçlanan iki kaçırma girişimine maruz kalmış, 22 Ekim'deki kaçırma girişimi esnasında ise silahla karşılık vermesi sonucu yaralanmış, 25 Ekim'de de kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetmiş.

General Rene Schneider'in öldürülmesi üzerine, Devlet Başkanı Eduardo Frei; General Carlos Prats'ı genelkurmay başkanlığına atamış. O da darbe karşıtı olarak bilinen bir generaldi.

Salvador Allende'nin Devlet Başkanı Olması

3 Kasım 1970

"Herkes iş, köylüğe toprak" sloganı ile ortaya çıkan, sosyalistler- komünistler ve Hristiyan demokratların sol kanadından oluşan Halk Birliği platformunun adayı Salvador Allende; halkın, % 36,3'ünün oyunu alarak devlet başkanı oldu.

Toprak Reformu ile Devletleştirme ve Sosyal Yardımlar

Allende; Frei hükümetinin başlattığı toprak reformunu sürdürdü, bankacılık-sanayi-tarım-madencilik-haberleşme alanında faaliyet gösteren irili ufaklı 300 banka ve şirketi devletleştirdi.

Toprak reformu ve devletleştirmeye, muhalefet ve Ordu da destek verdi.

Yoksullara süt dağıtımı ile başlayan, eğitim ve sağlığı da içeren bir sosyal programı uygulamaya koydu, en düşük maaş alan memurun maaşını üçte iki oranında arttırırken, yüksek ücretli memurların maaşına da sınırlama getirdi.

1971'de; % 8,6'lık bir büyüme hızını gerçekleştirirken, yerel seçimlerdeki oy oranı da; % 49, 7'ye fırladı.

Amerikan şirketlerinin Harekete Geçmesi

Devletleştirmede, en çok tepkiyi çeken ise; Amerikan Anaconda Copper şirketinin işletmesini yaptđđ, dünyanın en büyük bakır madeni rezervine sahip olan Chuquicamata tesislerine el koymasđ oldu. Bu da başta ITT (İnternational Telegraph and Telephone) olmak üzere INASA, Anaconda, Kennecott ve Cerro gibi Amerikan şirketlerinin, ülkede ve uluslararası alanda, ülke aleyhine sonuçlar doğuracak girişimlerde bulunmasına yol açtı.

İşlerin Tersine Gitmesi

Ne hikmetse, dünyadaki bakır üretiminin % 40'ını gerçekleştiren ülkedeki uzlaşmazlığın aksine; dünyadaki bakır fiyatı, düşmeye başladı.

IMF (Uluslararası Para Fonu); lke için riskli raporu verdi, Dünya Bankası da; ülkeye kullandırdđđ kredileri kesti.

Dünyadaki bakır fiyatının düşmeye başlaması; cari açık vermesine, cari açık vermesi; dđ krediye ihtiyaç duymasına, dđ kredi bulamamasđ; -enerji-yedek parça sıkıntısına, enerji-yedek parça sıkıntısı; üretim düşmesine yol açarken, uzun süren kamyoncular grevi ise; karaborsa ve gıda-enerji fiyatlarının yükselmesine, karaborsa ve gıda-enerji fiyatlarının yükselmesi; toplumsal huzursuzluğa, toplumsal huzursuzluk; toplumun Allende ve Allende karşıtı olmak üzere iki gruba ayrılmasına, ayrışma da; çatışmaya neden oldu.

1972'de, büyüme; küçülmeye dönüştü, enflasyon da; % 140'aıktđ.

Muhalefetin Cephe Alması

Toplumsal gerginlik ve cepheleşme, parlamentoya da yansımış. O ana kadar, toprak reformu ile devletleştirmeyi onaylayan muhalefet; birden bire yn değiştirerek Allende'yi, "devletleştirmede, aşırıya kaçmakla" suçlamış, bundan böyle yapılacak devletleştirmede de "parlamentonun görüşü" şartını getirmiş.

Mali krizin çözümünü devletleştirmede arayan Allende; devletleştirme girişimini devam ettirerek yaklaşık irili ufaklı 200 şirkete el koydu. Bu sefer de muhalefetin, "anayasa ihlali" suçlaması ile karşı karşıya kaldđ.

Ara Seçimlerinden Başarı İle çıkması

Ülkedeki tüm sıkıntı, gerginlik ve çatışmalara rağmen; Mart 1973 ara seçimlerinde, % 44 gibi başarılı bir sonuç aldı.

Başarısız Bir Askeri Darbe Girişimi

29 Haziran 1973

Santiago garnizonuna mensup bir tank birliği; başkanlık sarayı ile savunma bakanlığını kuşattı. Ancak; destekçilerinin önceden alınan istihbarat ile ekarte edilmesi sonucu, darbeciler teslim olmak zorunda kaldı.

Genelkurmay Başkanı General Carlos Prats'ın İstifası

Carlos Prats; Hristiyan Demokrat Frei hükümeti döneminde genelkurmay başkanı olmakla birlikte, Allende'nin; Ordu'daki, en önemli destekçisi oldu. Hem Ordu'nun başı, hem de içişlerindeki en yetkili kişiydi. Diğer bir ifade ile ülkenin adeta ikinci adamı pozisyonundaydı.

29 Haziran'da; bir tank birliğinin darbe teşebbüsünü bastırması ile güvenilirliğini bir daha ispatladı. Ancak; fevri, mevki ve makamına yakışmayan davranışları nedeni ile de Ordu'da sevilmeyen bir kişiydi.

22 Ağustos'ta; Subay eşleri, bir miting düzenleyerek kendisini "alaya alan, küçültücü" sözler sarf etti. Ordu'daki sıkıntının daha da büyümesini istemeyen Allende; kendisi ile birlikte iki yakın arkadaşının istifasını alarak, Allendeci olarak tanınan General Augusto Pinochet'i genelkurmay başkanlığına atadı.

11 Eylül 1973 Askeri Darbesi

Genelkurmay Başkanı General Augusto Pinochet; 11 Eylül sabahı, saat; 7.55'te yaptığı bir radyo konuşmasıyla, meşru hükümete karşı bir darbeyi önlemek amacıyla yönetime el koyduğunu ilan etti.

Allende; Başkanlık Sarayı'nda, askerler ile saray muhafızları arasında çıkan çatışma sırasında hayatını kaybetti.

Arjantin'e sürgüne gönderilen General Carlos Prats ise; bir yıl sonra, 30 Eylül 1974'te; Buenos Aires'te, arabasının bir bomba ile infilak ettirilmesi sonucu yaşamını yitirdi.

Yeni Liberal Ekonomik Politikalar Denemesi

1975'e gelindiğinde, mali ve ekonomik belirsizlik nedeni ile ülke; iflasın eşiğine gelmiş, hiperenflasyon patlak vermişti.

Augusto Pinochet'in; bir mali ve ekonomik programı yoktu, bu nedenle kendisine önerilen, ancak; dünyada henüz uygulama alanı bulmayan yeni liberal ekonomik politikaların uygulamasına geçti.

Yalın Devlet

Program; devleti mali ve ekonomik piyasadan dışlayan, aktif faaliyetini adalet-iç ve dış güvenlik ile sınırlayan bir özelliğe sahipti.

Özelleştirme Denilen Sihirli Değnek

İlk olarak; devletleştirilen 500 şirketten 202'sini eski sahiplerine iade etti, birçoğunu da yok pahasına sattı.

Özelleştirmedeki bu radikal hamlesi; IMF'nin (Uluslararası Para Fonu) destek vermesine, IMF'nin destek vermesi; Dünya Bankası ve Amerikan Kalkınma Bankası kredilerinin kullanıma açılmasına, uluslararası sermaye fonlarının ülkeye girişine, ITT-Dow Chemical-Firestone gibi çok uluslu şirketlerin ülkeye dönüşüne yol açarken, kredilerin açılması ve fon girişi; mali dengenin sağlanmasına, mali dengenin sağlanması; ithalatta bir rahatlama, ithalatın rahatlaması; yedek parça-enerji sıkıntısının bitmesine, yedek parça-enerji sıkıntısının bitmesi; üretimin artmasına, üretimin artması ise; karaborsanın sona erışı ile enflasyonun düşüşüne ve ekonominin de büyüme sürecine girmesine neden oldu.

Büyüme ve Borçlanma

1975-1980 döneminde; % 8'e varan bir büyümeyi yakaladı ise de, devlet borcu; % 300 oranında arttı.

Özelleştirmede "Dur, Durak" Tanımadı

1980'e gelindiğinde; özelleşmeyen, 25 kamu şirketi kalmıştı.

İktidarı bıraktığı 1990'da ise; CODELCO (bakır işletmeleri), Banco del Estado (banka), ENAP (petrol), Colbun (elektrik) dışında, tarım-sanayi-madencilik-bankacılık-ulaşım-haberleşme alanında faaliyet gösteren tüm kamu şirketlerini özelleştirmişti.

1980'li yıllarda; özelleştirme gelirleri, bütçe gelirin % 7'sine kadar çıktı, ancak; bu, bütçe açığının kapatılması dışında başka bir işe yaramadı.

Özelleştirmeyi; en küçük işletmeden su kaynaklarının satışına, su kaynaklarının satışından; sağlık-sosyal güvenlik (askeri personel hariç) ve yükseköğrenimin özelleştirilmesine kadar götürdü.

İki Doğrusu

Darbenin tetikleyicisi olan Chuquicamata bakır işletmelerini; özelleştirmedi, bunun için de Anaconda şirketine 250 milyon dolar tazminat ödedi.

Bakır fiyatının, yıllar itibariyle gösterdiği iniş ve çıkışı dikkate alarak; cari fazla verdiği yıllardaki kaynağı, açık verdiği yıllarda kullanmak üzere uluslararası mali yatırımlarda değerlendirdi. Böyle bir işlem ile de; cari fazlanın değerini, dolardaki dalgalanmanın verdiği zarardan korumaya çalıştı

1982 Meksika Mali Krizi

Meksika; Ağustos 1982'de, bankacılık sisteminin çöküşü ile borçlarını ödeyemez bir hale geldi.

Sınıflar Arası Kavga ve Sınıfların Eşitliği İlkesi

Meksika; 1910 devrimi sonrasında, "1917 Anayasası'ndaki sosyal sözleşme hükmü gereğince", tek partiye dayalı, parlamentoda sermaye-esnaf-serbest meslek sahibi-işçi-köylü-ordu ve bürokrasinin eşit temsil edildiği, Korporatist demokratik bir parlamenter başkanlık sistemini tercih etti.

Siyasi Sistemin İnşasının Gecikmesi

1917 Anayasası'nın öngördüğü siyasi sistem; Kilise-devrim çatışması, Ordu ayaklanmaları ve ABD ile olan anlaşmazlıklar nedeni ile bir türlü inşa edilemedi.

Siyasi Sistemin İnşa Edilmesi

Siyasi gerginliğin bitişi ile başkan olan Plutarco Elias Calles, 1929'da; tüm sosyal sınıfların, parlamentoda eşit olarak temsilini sağlamak amacı ile Ulusal Devrimci Partisi'ni (PNR) kurdu.

Soldan Bir Başkan

1934'te; Parti'nin sol kanadı adayı Lazaro Cardenas; seçimi kazanarak, devlet başkanı oldu.

Başkan Lazaro Cardenas; toprak reformunu gerçekleştirdi, yabancı petrol şirketlerini millileştirdi, işçi ücretleri ve sosyal haklar ile de iyileştirmeler yaptı.

Siyasi Güç Dengesinin Bozulması

Başkan Lazaro Cardenas; 1938'de, bürokrasi-işçi ve köylü sınıfını öne çıkarmak amacı ile Ulusal Devrimci Partisi'nin (PNR) yerini alan Meksika Devrimci Partisi'ni (PRM) kurdu. Bu da; diğer sosyal sınıfların tepkisine yol açtı.

Sınıflar Arası Çekişme ve Uzlaşma

Bürokrasi ile işçi ve köylü sınıfının, Parti içinde üstün bir konuma gelmesi; diğer sosyal sınıfların tepki göstermesine, diğer sosyal sınıfların tepki göstermesi de; 1946'ya kadar varan bir Parti içi güç mücadelesine neden oldu.

1946'da; Meksika Devrimci Partisi'nin (PRM) yerini alan, tüm sosyal sınıfların eşit kabul edildiği Kurumsal Devrimci Parti'nin (PRI) kurulması ile de uzlaşma sağlandı.

Birinci Meksika Mucizesi

Meksika; 1955-1970 döneminde, devletin plan ve programları dâhilinde, ülkenin temel mal ve hizmetlerinin üretilmesine yönelik, KİT'lerin aktif rol aldığı, özel teşebbüsü de teşvik eden bir karma ekonomik model ile ortalama % 6,7'lik bir büyümeyi gerçekleştirdi. Ortalama enflasyon ise % 3,8'de kaldı.

Bunun için; tasarruf sahibine pozitif faiz veren, sermayeyi düşük vergilerle teşvik eden, yatırımcıyı gümrük duvarıyla koruyan, bütçe açığını da düşük tutmaya çalışan bir mali-ekonomik politika izlendi.

Pozitif faiz; tasarrufun artmasına, tasarrufun artması; sermaye birikimine, düşük vergi-sabit kur-gümrük koruması; sermayenin üretime dönük yatırıma dönüşmesine, KİT'lerin yanı sıra sermayenin yatırıma girişmesi de; ekonominin hızlı bir büyüme sürecine girmesine yol açtı.

Gelir Dağılımı Tartışması

1955-1970 dönemindeki ekonomik başarıya rağmen, en fakir % 20'nin; milli gelirden % 3,4'lük bir pay almasına karşılık, en zengin % 20'nin; milli gelirden % 58'lik bir pay alması gelir dağılımı tartışmasını doğurdu.

Sağ kanat; gelir dağılımındaki bozulmayı, hızlı nüfus artışı ve kırsal kesimden kentsel kesime doğru yaşanan yoğun göçe bağlarken, sol kanat ise; bunun, izlenen mali-ekonomik politikadan kaynaklandığını ileri sürdü.

Paylaşımçı Kalkınma Modeli

1970'te; Parti'nin, sol kanadı adayı Lois Echeverria; seçimi kazanarak devlet başkanı oldu.

Başkan Lois Echeverria; "Paylaşımçı Kalkınma Modeli" denilen sosyal ağırlıklı bir mali-ekonomik programı uygulamaya koydu.

Büyümede kamu yatırımlarını öne çıkaran, istihdam yaratmayı, eğitim sağlık harcamaları-maaş ve ücret artışı ile de gelir dağılımını düzeltmeyi hedefleyen bu program; hedeflenen vergi artışının sağlanamaması sonucu, bütçe açığının anormal büyümesi ile başarılı olamadı.

Paylaşımçı Kalkınma Modelinin başarısız bir sonuç vermesi; Meksika'nın IMF kısıncasına girmesine, Meksika'nın IMF kısıncasına girmesi de; Paylaşımçı Kalkınma Modelinden vazgeçilerek, IMF'nin önerdiği "sıkı para ve maliye politikası ile sermaye hareketini serbest kılan" istikrar programı uygulamasına geçilmesi gibi bir sonucu doğurdu.

İkinci Meksika Mucizesi

1977'de, Parti'nin sağ kanadı adayı olarak başkanlık seçimini kazanan Lopez Portillo; zengin petrol yataklarının keşfi, artan petrol fiyatı, ABD bankaları ve uluslararası sermaye piyasasının ülkeye sunduğu sınırsız kredi limitine dayanarak, büyük ölçüde kamu yatırımlarına girişti, özel sektörü teşvik etti, askıya alınan sosyal programın da tekrar uygulamasını başlattı.

Kamu ve özel sektörün borçlanması ile ülkeye giren bol para; ülkenin para birimi olan pesonun aşırı değerlenmesine, pesonun aşırı değerlenmesi; ithalatın patlamasına, ithalatın patlaması; üretimin cazip olmaktan çıkmasına, üretimin cazip olmaktan çıkması da; ekonominin tüketim-rant-borçlanma eksenli bir şekle dönüşmesine yol açtı.

Bankaların, uluslararası mali piyasadan kolaylıkla sendikasyon kredisi bulması ise; kredi vermede ölçüyü kaçırmamasına, kredi vermede ölçüyü kaçırmaması da; batık kredilerin artışına neden oldu.

Kendisine sanal bir refah sağlayan, tüketim-rant-borçlanma eksenli bu ekonomiden, Halk; memnundu, bunu; "İkinci Meksika Mucizesi olarak değerlendirenler" olduğu gibi, "Meksika'nın; gelecekte, sanayileşmiş ülkeler arasında yerini alacağını da" söyleyenler vardı.

Borçlanma İle İlgili Tartışmalar

Meksika'nın bu çarpık ekonomik büyümesi; çoğunluk tarafından savunulurken, azınlık tarafından da eleştirilmiş.

Eleştirenler; "Meksika'nın dış borç stokunun, milli gelire olan oranının % 54,3 olmasını" yüksek bulurken, karşı çıkanlar ise "Bolivya'nın % 114,8, Arjantin'in % 83,9, Şili'nin % 76,7 olan dış borç yükünü" örnek göstermiş.

Sermaye Operasyonu ve Hayal Kırıklığı

1981'de, Ronald Reagan'ın ABD başkanı olması ile öne çıkan yeni liberal düşünelere göre; ABD ekonomisindeki durgunluğun esas nedeni, küresel ekonomideki durgunluktu. Küresel ekonomideki durgunluk ise petrol fiyatının yüksek oluşundan kaynaklanıyordu. Bunun için de petrol fiyatının düşmesi gerekiyordu.

ABD hükümeti; herkesin beklentisinin aksine sıkı para ve maliye politikası uygulamasına geçti, FED (ABD Merkez Bankası) başkanı Paul Volcker da "parasal daralma" kararı aldı.

Paul Volcker'in "parasal daralma" kararı; uluslararası mali piyasada kredi faizinin yükselmesine, uluslararası mali piyasada kredi faizinin yükselmesi; petrol fiyatının düşüşüne, petrol fiyatının düşüşe geçmesi de; başta Meksika olmak üzere petrol ihraç eden ülkeler ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sermaye çıkışına yol açtı.

Meksika; hem petrol fiyatının düşüşünün doğurduğu gelir kaybı ve sermaye çıkışına, hem de ABD ekonomisinde oluşan durgunluktan etkilenerek ihracat kaybına uğradı.

Sermaye Operasyonuna Moratoryum İle Cevap Vermesi

Ağustos 1982

Sermaye çıkışı; Meksika bankalarının kaynak açığı vermesine, Meksika bankalarının kaynak açığı vermesi; kamu ve özel sektörün uluslararası mali piyasada yeni kredi arayışına, kamu ve özel sektörün uluslararası mali piyasada yüksek faizle de olsa yeni kredi bulamaması ise;

kamu ve özel sektörün ödeme sıkıntısına girmesine, bankacılık sisteminin kilitlenmesi ile de ciddi batık kredisi olan 18 bankanın batmasına neden oldu.

Sermaye çıkışı ve uluslararası mali piyasada yüksek faizle de olsa, yeni kredi bulamamayı bir sermaye operasyonu olarak değerlendiren hükümet de; dış borç ödemelerini, ertelediğini ilan etti.

Portillo'nun Uluslararası Sermaye ve Bankaları Suçlaması

Devlet Başkanı Lopez Portillo; " uluslararası sermaye ile bankaları, mali krize sebebiyet vermekle" suçlamış.

Kriz öncesinde; 20-22 milyar doların ülkeyi terk etmesi, bankaların kredi vermede ölçüyü kaçırmaması, O'nu haklı çıkarsa da, 1982 Meksika mali krizi; reel olmayan, popülist mali-ekonomik politikalar ile uluslararası sermayenin kontrolsüz giriş ve çıkışının doğurduğu refah ve çöküşün ilk örneğidir.

1982 kriz sonrasında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na hitaben yaptığı konuşmada da bunu itiraf ediyor.

Krizin Küreselleşmesi

Uluslararası sermaye; 1982 Meksika mali krizi ardından, artan hızda az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerden çıkarak ABD, İngiltere vb ülkelere yöneldi. Bu da; çok borçlu az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler için, yüksek faiz ve kredi bulamama gibi yeni bir sorunu doğurdu. Bunun üzerine; Brezilya, Arjantin, Venezüella, Bolivya, Filipinler ve Sudan başta olmak üzere bir dizi az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülke de dış borç ötelemesini istedi, aksi halde borç ödemelerini askıya alacağını bildirdi.

Krizin Küresel Boyutu ve Nedeni

1970'in başında; az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin, dış borç stoku; 100 milyar doların altındaydı.

Az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin dış borç stoku; 1973 ve 1978 OPEC petrol krizi ile hızlı bir artış göstererek, 1980'de; 565 milyar dolara, 1982 sonunda da; 800 milyar dolara ulaştı.

Küresel durgunluk ile 1973 ve 1978 OPEC petrol krizi; bunun nedeni olarak görülüyorsa da, en önemli nedeni ise uluslararası sermayenin spekülasyon hareketiydi.

Borç Tuzağı

1970'in başından itibaren, başta 7 Amerikan bankası ile Amerikan bankalarının % 75'i; vergi-faiz-sabit kur avantajını dikkate alarak, başta Latin Amerika Ülkeleri olmak üzere, az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin maliye yönetimine, artan ölçüde kısa vadeli kredi vermeye başladı.

Bu durum, hükümetler için; bütçe ve cari açığı kapamada kolayca kaçma, bankalar için de; garantili bir kazanç kapısıydı.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler; zaman içinde kısa vadeli dış kredilere adeta bir gelir kalemi gözü ile baktı, durgunluk ile kötü ve popülist maliye politikalar sonucu ortaya çıkan bütçe ve cari açıkları kapamada sık-sık buna başvurdu.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, bütçe ve cari açıkları kapamada sık-sık kısa vadeli dış kredilere başvurması; daha fazla kısa vadeli dış kredi kullanılması ile daha yüksek faizin ödenmesine, daha fazla kısa vadeli dış kredi kullanılması ile daha yüksek faizin ödenmesi de; “borç batağı” denilen kısır bir borç döngüsünü doğurdu.

Kriz

1973-1978 OPEC petrol krizinden; petrol ihraç eden ülkeler ile petrol ticaretini elinde bulunduran sanayileşmiş ülkeler karlı çıkarken, petrolü olmayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ise 260 milyar dolarlık ek maliyet sonucu ciddi cari açıklar verdi. Kriz; bu gibi ülkeler için, adeta bir yıkım oldu.

Petrolü olmayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ciddi cari açıklar vermesi; “her ne pahasına olursa olsun” dış krediye ihtiyaç duymasına, dış krediye şiddetle ihtiyaç duyması; yüksek faiz ile kısa vadeli borçlanmayı kabullenmesine, yüksek faiz ile kısa vadeli borçlanmayı kabullenmesi de; kısa vadeli dış borçlarının hızla artmasına yol açtı.

Spekülatif Sermaye Hareketleri

Petrol ihraç eden az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler; petrol fiyatının yükseliş trendine girmesi ile Amerikan bankaları ile uluslararası sermayenin akınına uğradığı ülkeler olurken, petrol fiyatının düşüşü ile terk ettiği ülkelerin başında yer aldı.

Devalüasyon ile Batık Bankaların Devletleştirilmesi ve Döviz Kontrolü

Hükümet; maliye ve ekonomideki kilitlenmeyi çözmek için, % 130,1 oranında devalüasyona gitti. Bu, sanal refaha alışmış halkın; “gerçeğe dönüşü, fakirleşmesi ve tasarruf sahibinin de tasarrufunu yitirmesi” demektir.

% 130,1 oranındaki devalüasyona rağmen; maliye ve ekonomideki kilidi çözemedi. Zira dış ödemeler; 6,2 milyar dolar açık vermiş, döviz rezervi; 0,8 milyar dolara kadar düşmüş, üretim ve ithalatta ise önemli sorunlar baş göstermişti.

Halktan ve uluslararası çevreden gelen yoğun baskılar karşısında; 18 bankayı devletleştirerek mevduat ve dış krediye güvence verdi, sermaye çıkışını önlemek için de döviz kontrolünü getirdi.

Harvard’lı Bir Başkan

Harvard Üniversitesi kamu yönetimi bölümünde yüksek lisans öğrenimi görmüş olan, 1979'dan itibaren hükümetin planlama ve bütçe bakanlığı görevini yürüten Miguel de la Madrid; başkanlık seçimini kazanarak 1 Aralık 1982'de, göreve başladı.

De la Madrid; öncelikle ülke maliye ve ekonomisini kilitleyen dış borç sorununu çözmeyi hedefledi.

Londra ve Paris Kulübü

1983'te; borçların yeniden yapılandırılması ile ilgili olarak, borçlu özel kesim; Londra'da alacaklı özel kesimle görüşürken, borçlu kamu kesimi de alacaklı devletler ile görüşmeler yaptı.

Resmi özellik arz eden Paris Kulübü görüşmelerinde, IMF; Meksika'ya, "İstikrar Programı" adı altında, pesonun sürekli ayarı, özelleştirme ile uluslararası sermayenin giriş-çıkışını serbest kılan bir çözüm paketini dayattı. Bu; halkın sürekli fakirleşmesi, ücretlinin daha az ücretle daha fazla çalışması, devletin kaynaklarını da yabancılara satmasından başka bir şey değildi.

IMF'nin İstikrar Programını Kabul Etmesi

De la Madrid, IMF'nin istikrar programını imzalayarak kabul etti. **Bu da, birçok aydın tarafından; "Meksika'nın, yeni liberal politikalara geçişinin bir miladı olarak" kabul edildi.**

De la Madrid; 1982'deki % 130,1'lik devalüasyona ilaveten % 112,9'luk bir devalüasyona daha gitti, küçük ölçekli kamu şirketlerinden başlayan bir özelleştirme programını uygulamaya koydu, döviz kontrolünü de kaldırdı. Karşılığında ise; IMF fonları ile Dünya Bankası kaynaklı kredilerden istifade etti.

Quito Bildirisi

Mayıs 1984'te, Meksika-Brezilya-Arjantin ve Kolombiya devlet başkanları; yedi sanayileşmiş ülkenin Londra'daki zirve toplantısına gönderdikleri bir mektupla, 21-22 Haziran'da; Kolombiya'nın Kortegana kentinde, yapılacak olan bir konferansa katılmalarını talep etti.

Kortegana Konferansı

21-22 Haziran'da; Kolombiya'nın Kortegana kentinde yapılan toplantıda, çok borçlu ülkeler; kısa vadeli borçların, uzun vadeye dönüştürülmesini hatta bir kısım borçların silinmesini gündeme getirirken, alacaklı ülkeler ise; bunu duymazlıktan gelmiş, müteakip toplantının da; 13-14 Eylül'de, Arjantin'in Mar Del Platc kentinde yapılması kararlaştırılmış.

13-14 Eylül'de; Arjantin'in Mar Del Platc kentinde yapılan toplantı da ise, Meksika'nın bir kısım kısa vadeli borçları; altı yıl ödemesiz, 14 yıl vadeli bir şekle dönüştürülürken, faiz borcundan da 5 milyar dolar silindi.

Borç karteli yaratma korkusu ile de diğer borçlu ülkeler muhatap bile alınmadı.

Borç Sorununda Değişen Bir Şeyin Olmaması

Devalüasyon; reel olarak fert başına milli gelir ile işçi ücretlerinin düşmesine, ithalatın daralmasına karşılık ihracatın artmasına, ihracatın artması; dış ödemede cari fazlanın oluşmasına neden olurken, IMF fonları ile Dünya Bankası kaynaklı krediler de; ithalat ile üretimdeki tıkanmayı bir ölçüde olsa da giderdi.

Ekonomi; reel olarak, 1983'te; % 3,1 oranında küçülürken, 1984'te; % 4,3, 1985'te de; % 3,8 oranında büyüdü.

Dış ödemeler, 1983'te; 5,6 milyar dolar, 1984'te; 3,9 milyar dolar, 1985'te de; 1,1 milyar dolar cari fazla verdi.

Döviz rezervi; 1983'te; 3,9 milyar dolara, 1984'te; 7,3 milyar dolara yükselirken, 1985'te ise; 4,9 milyar dolara kadar düştü.

Makro ekonomik veriler; yapılan tüm fedakârlığa rağmen, ekonominin henüz düze çıkmadığını gösteriyordu, ayrıca; 1986'da ödenecek olan 10 milyar dolarlık dış borç ise hükümeti kara, kara düşündürüyordu.

Baker Planı

1985'e gelinmesine rağmen, 1982'de; birçok ülkede ortaya çıkan, dış borç sorunu devam ediyordu.

Borçlu ülkeler; borcun anapara taksitini zar zor ödemeye çalışırken, faiz ödemesini askıya aldı, sıkıştırıldığında da moratoryum tehdidini savurdu, alacaklı uluslararası ticari bankalar; temdit ve tecdit edilen kredilere cari faiz oranını uygulamaya kalktı, IMF ise; sıkı para-maliye politikası, özelleştirme ve sermaye ile ticaret serbestisini dayattı, durdu.

Borçlu ülkeler; IMF'nin fazlaca bir şey vermeden, sürekli yeni şartlar öne sürmesini egemenliğine bir müdahale olarak görürken, alacaklı ülkeler ise; borçlu ülkelerin bir moratoryuma gitmesinden çekiniyordu.

Dış borç sorunu; gittikçe, yaygınlaşarak büyüyen, çözülemez hale gelen karmaşık bir sorun haline gelmeye başlamıştı.

ABD ise dış borç sorununun; borcu yüksek olan ülkelerde, kaos ve anarşi sonucu siyasi bir değişime yol açmasından çekiniyordu. Sorunun çözümü için de zamana ihtiyaç vardı.

Baker'in Çözüm Önerisi

ABD Hazine Genel Sekreteri James Baker'e göre; IMF'nin sunduğu ekonomik istikrar programı doğru olmakla birlikte, bunun; üretimdeki tıkanıklığı giderecek, ihracat artışına yol açacak, büyümeyi hızlandıracak ek krediler ile desteklenmesi gerekiyordu.

1985'te, Seul'de; IMF ve Dünya Bankası'nın yaptığı bir ortak toplantıda, Baker'in düşüncesini yansıtan bir plan kabul edildi. Plan, uluslararası bankalar tarafından da onaylandı.

Yeni Kredi Paketi

Baker Planı; Arjantin, Brezilya, Bolivya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Nijerya, Meksika, Filipinler, Peru, Uruguay, Venezuela, Yugoslavya, Fildişi Sahilleri ve Fas olmak üzere 15 ülkeyi kapsıyordu. Buna; daha sonra, Kosta Rika ve Jamaika'da dâhil edildi. Bunun; 12'sinin, Latin Amerika ülkesi olması ise; ABD bankalarının, bu ülkelerde en alacaklı bankalar olması ile ilgili idi.

Plana göre; 12'si Latin Amerika ülkesi olan 17 ülkeye, 3 yıl içinde, Dünya Bankası'nca; 20 milyar dolar, uluslararası bankalarca da; 20 milyar dolar olmak üzere, 40 milyar dolaryeni kredi tahsis edilecek, buna karşılık; bu ülkeler de, borç ödeme taahhüdünde bulunacaktı.

Palyatif Bir Çözüm

1985'te; 431 milyar doları bulan, % 80'i Latin Amerika, % 20'si de diğer ülkeler ile ilgili olan borcun; 3 yıllık faizi, 130 milyar doları buluyordu.

Tahsis edilecek 40 milyar dolar ise bunun faizini bile karşılamıyordu. Bu nedenle Plan; IMF için bir zaman kazanma, alacaklı bankalar için de; adeta bir kaçış fırsatı olarak görüldü.

Şili'nin Karlı Çıkması

Baker Planı'ndan, en karlı çıkan Şili oldu. Şili'nin dış borçları; yeniden yapılandırılırken, faiz yükü de düşürüldü.

Meksika Ekonomisinin Tekrar Çıkmaza Girmesi

De la Madrid, ülkeye kullanılacak ek kredilerin; sermaye girişine, üretim ve ihracattaki artış ile de ekonomik büyümeye katkısı olacağını düşünüyordu. Oysaki ülkeye kullanılan ek krediler, sermaye çıkışı için adeta bir fırsat oldu.

1982 öncesinde başlayan sermaye çıkışı; 39 milyar dolara kadar ulaştı, bunun; 25 milyar dolarlık kısmı ise ABD'ne geri döndü.

Hükümet, 1986'da; % 138,1'lik bir devalüasyona gitmek zorunda kalırken, reel büyüme; % -5,1, cari açık; 1,6 milyar dolar, döviz rezervi de 5,7 milyar dolar oldu.

Brezilya'nın Moratoryum ilan Etmesi

Şubat 1987'de, Brezilya; dış borç ödemelerini askıya aldığını ilan etti.

Brezilya; moratoryum sonrasında Meksika'daki benzer gelişmeleri yaşadı, ancak; Meksika'ya oranla daha fazla borçlu olmasına rağmen, daha az etkilendi. Bunun nedeni ise; geçmişte de zaman, zaman başvurduğu borç-alacak takası ile hisse-borç takasıydı. Bu işlem; hem

sermaye girişini, hem de daha çok borçtan kurtulmasını sağladı. Bu metot; zaman içinde, diğer Latin Amerika ülkelerin de başvurduğu bir yol oldu.

Arjantin'in Borçlarının Yeniden Yapılandırılması

Brezilya'nın; moratoryum ilan etmesi, Arjantin'in de moratoryuma gideceği işaretini verdi. Bundan endişelenen, IMF ve Dünya Bankası ile uluslararası ticari bankalar; Arjantin'in borçlarında indirime gitti, yeni ödeme planını da kabul etti.

1987 Wall Street Krizi

Kara Pazartesi

19 Ekim 1987'de; Hong Kong borsasında başlayan, daha sonra Avrupa ve ABD borsalarını derinden sallayan bir borsa krizi yaşandı.

Dow Jones; 508 puanlık bir düşüşle, % 22,6'lık bir değer kaybetti. Bu, küresel sermayenin; çok borçlu gelişmekte olan ülkelerdeki hisse senedi-borç takasına bir cevabı, ucuza kapatmaya yönelik de bir hamle idi.

G-7 Toronto Zirve Toplantısı

1988'de, Kanada'nın; Toronto şehrinde, bir araya gelen sanayileşmiş 7 ülkenin lideri; "Afrika ve Latin Amerika ülkelerin resmi kredi ödemelerinin ertelenmesi" konusunda bir karar aldı.

Berlin'de yapılan, IMF ve Dünya Bankası toplantısında ise; "uluslararası ticari bankaların alacağına bir çözüm getirilmesi, bunun için de çok borçlu ülkelerin, IMF fonları ve Dünya Bankası kredileri ile desteklenmesi" kararı çıktı.

Brady Planı

1989'a gelindiğinde; uluslararası mali piyasadaki faiz oranları düşmeye başlamıştı. Bu da dış borç sorununun çözümünde bir fırsatı doğurdu.

Mart 1989 da; ABD hazine bakanlığına getirilen Nicholas Brady'e göre, "Çok borçlu ülkelerin; uluslararası ticari bankalar ile olan anlaşmazlığı, sorunun çözümündeki en önemli engeldi. Buna çözüm getirilmeden de çok borçlu ülkelerin dış borç sorunu çözülemezdi."

Brady; çok borçlu her ülkenin borç ve kaynakları itibariyle ayrı-ayrı ele alınmasını öngören, uluslararası ticari bankaların alacağının tahsili ile borçlu ülkelerin borcunu normal bir seviyeye düşürmeyi hedefleyen bir plan ortaya koydu.

Çözüm Şekli

Plan, gönüllülük esası ile borç indirimine dayanıyordu. Tarafların bunu kabul etmesi halinde, alacaklı taraf; mutabakata varılan bir borç indirimine gidecek, borçlu taraf ise; alacaklıya

tercihine göre ABD hazine garantili devlet tahvili ya da nominal değer üzerinden tekrar satın almak kaydıyla bir kamu şirketinin hissesini devredecekti.

Plana “Evet” Diyen Ülkeler

Brady Planı; başta Meksika olmak üzere Brezilya, Arjantin, Venezuela, Kolombiya, Şili, Peru, Ekvator, Bolivya, Uruguay, Nijerya, Tunus, Fildişi Sahili, Yugoslavya ve Filipinler tarafından kabul edildi.

Planın Doğurduğu Sonuçlar

1989’da; plana “evet” diyen ülkelerin, uluslararası ticari bankalara olan borcu; 300 milyar dolardı.

Plana “evet” diyen ülkeler; anlaşma sonucu, 100 milyar dolarlık bir borç indiriminden istifade etti. Borçlarının bir kısmı ise IMF ve Dünya Bankası kaynaklı kredilere dönüştü.

Plana “evet” diyen ülkeler; uluslararası ticari bankalara, nominal değer üzerinden tekrar satın almak kaydıyla, borç karşılığı devrettiği kamu şirketleri hisselerini bir daha satın alamadı.

Plana “evet” diyen ülkeler; IMF ve Dünya Bankası ile ABD’nin kısınacına girdi, kamu şirketleri ile doğal kaynakları ve ihracatı rehin olarak verirken, “özelleştirme” adı altında da, bunları satmak zorunda kaldı.

Plana “evet” diyen ülkeler; yeni liberal ekonomik politikaları otomatikman kabul etti. Bu da; yeni liberal politikacıları öne çıkarırken, bunlar ise; ülkeyi yeni bir borç batağına sürükledi.

Meksika’nın “Efsane Başkanı”

1 Aralık 1988’de; şaibeli bir seçimle seçimi kazanan, Kurumsal Devrimci Parti’nin (PRI) sağ kanadı adayı, Carlos Salinas de Gortari; başkan olarak, göreve başladı.

Özelliği

Carlos Salinas de Gortari; zengin bir bakanın oğlu, Meksika’nın en güçlü iki işadamının torunu, Harvard Üniversitesi kamu yönetimi-ekonomi bölümünde yüksek lisans yapmış, yeni liberal düşünce ve makyavelist siyaset tavrı ile tanınan bir politikacı idi.

ABD ve Elit Sermayenin Gözdesi

Salinas, ABD siyaset çevresinde; isminden övgü ile söz edilen, küresel sermaye ile işbirliği yapmaya ve bazı alanlardan çekilerek taşeronluğu kabule hazır, Meksika elit sermayesinin büyük bir kısmının da desteğine sahipti.

Parti İçindeki Korporatist Dengenin Bozulması

Salinas'ın seçilmesinde, ABD ve Meksika elit sermayesi; önemli bir rol oynamış ise de, en önemli neden; Kurumsal Devrimci Parti (PRI) içindeki korporatist dengenin bozulmasıydı.

Başkan De la Madrid'in izlediği mali-ekonomik-sosyal politikalar; PRI içindeki korporatist dengenin bozulmasına, PRI içindeki korporatist dengenin bozulması da; Carlos Salinas de Gortari için başkanlığa giden yolun açılmasına neden oldu.

Salinas'lı Yıllar

İktidar oluşundan bir ay geçmeden, "petrol bölgelerini Başkan değil, biz yönetiriz" diyen, Petrol İşçileri Sendikası Başkanı La Quina'yı yolsuzluk ve silah taşımak suçundan hapse attırdı.

Demokratik Devrim Partisi'nin (PRD) Kurulması

Salinas'ın, Petrol İşçileri Sendikası Başkanı La Quina'yı yolsuzluk ve silah taşımak suçundan hapse attırması; Kurumsal Devrimci Parti (PRI) içinde, De la Madrid döneminde başlayan huzursuzluğun doruğa ulaşmasına, bu da; sosyalistler ile komünistlerin, Parti'den ayrılarak Demokratik Devrim Partisi'ni (PRD) kurmasına yol açtı.

Brady Planını Kabul Etmesi

Salinas; Brady planını kabul ederek, uluslararası ticari bankalar ile masaya oturdu. Borç indirimi, borç-kamu şirketi hisse takası ve kullanılan IMF- Dünya Bankası krediler ile de dış borcu yeniden yapılandırdı.

Yeni Liberal Mali ve Ekonomik Kararları

Meksika'da; yeni liberal mali-ekonomik politika uygulamaları, Başkan De la Madrid döneminde başlamış ise de, bunun en katı ve hızlı uygulamasına Salinas döneminde geçildi.

Salinas; 1982'de kamulaştırılan 18 bankayı özelleştirdi, mevduat ve kredi faizlerini serbest bıraktı, kredi kullanım sınırlamasını kaldırdı, küresel sermayenin serbestçe giriş ve çıkışını engelleyen ne varsa kaldırdı, çapaya dayalı döviz kuru uygulamasını ise sürdürdü.,

Para birimi olan pesoyu; değerinden yüksek bir seviyede tutarak, tüketim-ithalat-borçlanma endeksli, popülist bir büyüme modelini inşa etti.

1992'de; 1994'te yürürlüğe giren, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ile Güvenlik ve Ortaklık İşbirliği Anlaşması'na (SPP) imza attı.

NAFTA; ABD sınırında, ABD sanayi devlerine fason üretim yapan, özel kanunlar ile korunan, "maquilador" diye isimlendirilen üretim birimlerini doğurdu.

SPP ise; Meksika petrollerinde tek söz sahibi, bütçeye 1/3 oranında katkı sağlayan Meksika Petrolleri Devlet Şirketi'nin (PEMEX) tekeli kırarken, Exxon Mobil ile British Petrol gibi küresel petrol şirketlerinin, Meksika kıyılarında petrol arama hakkına giden yolu açtı.

İktidarı bıraktığı Kasım 1994'te; 1155 KİT'ten, 940'ı birleştirilerek doğrudan satış yoluyla özelleştirilmiş, bundan 14 milyar dolarlık bir gelir sağlanırken, aile ve yakın çevresi ise bundan nasiplenmişti. Meksika'nın en zengin iş adamı olan Carlos Slim de bunlardan biri idi.

Ekonomi Karnesi

1 Aralık 1988-30 Kasım 1994 Döneminde;

Ekonomi; reel olarak, ortalama yılda % 3,5 oranında büyürken, imalat sektörü; "maquiladorlar" dışında, % 14 oranında küçüldü. Bu nedenle ekonomik büyüme; daha ziyade, dış borç ile finanse edilen tüketimden kaynaklanıyordu.

Fert başına milli gelir, 1989'da; 2210 dolar iken, 1993'te; 3610 dolar oldu. Bu artışta; para birimi olan pesonun, olduğundan daha değerli bir seviyede tutulmasının da önemli bir yeri vardı.

Özelleştirmeden sağlanan gelirler, bütçe açığının kapatılması ile iç borç ödemelerinde kullanıldı. Dış borç ise; borç indirimi sonrasında, kullanılan dış kaynaklı krediler ile tekrar bir artış sürecine girdi.

Cari açık, 1992'de; 25 milyar dolar ile tepe yaptı.

Döviz rezervi; sermaye girişi sonucu, 1993'te; 25 milyar dolarla zirveye ulaşırken, sermaye çıkışı ile de hızlı bir düşüş gösterdi.

Salinas'ın; görünürde bir ekonomik başarısı yoktu, ancak; halkın nezdinde ise, "Efsane Başkan" konumunda idi.

Havuç Sopa Politikası

Politikalarını benimseyen aydın-bürokrat-iş adamı-sendikacı-meslek örgütü temsilcisi vb kişileri öne çıkarırken, politikalarına karşı bir duruş sergileyen bu gibi kişileri ise baskı altına aldı. Bu da; mesleki dayanışmanın zayıflamasına neden olurken, kurumsal sosyal yapının ise çözülmesine yol açtı.

Millî Dayanışma Programı

Toplumun en yoksul kesimlerini kazanmak ve işçi sendikalarının direnişini kırmak için; "Millî Dayanışma Programı" adı altında, sosyal yardımları içeren bir programı uygulamaya koydu.

Sosyal yardımlar; yoksul ve umutsuz kitleyi kazanmasına, yoksul ve umutsuz kitleyi kazanması; kültürden kaynaklanan bir yüceleşmeye, yüceleşmesi; "efsane başkan" diye söz edilmesine, "efsane başkan" diye söz edilmesi; işçi sendikaları direnişinin zayıflamasına, işçi sendikaları direnişinin zayıflaması da; işçi ücretlerini kontrol altına almasına neden oldu.

Kamu ihaleleri ve özelleştirmede; aile ve yakın çevre ile yandaşı öne çıkarması ise; yolsuzluk, siyasi rüşvet, kirli ilişkiler ve keyfi harcamaları doğurdu.

Kirli İlişkiler ve Suikastlar Zinciri

Yeni başkanın seçimine doğru; önce, Kardinal Juan Jesus Posadas Ocampo; daha sonra da, PRI'nın başkan adayı; Luis Donaldo Colosio ve PRI Genel Sekreteri; Francisco Ruiz Massieu, düzenlenen bir dizi suikast sonucu öldürüldü.

Kardinal Juan Jesus Posadas Ocampo'yu öldüren, Meksika uyuşturucu kartelinin bir tetikçisiydi.

Soruşturmaya göre, Kardinal; uyuşturucu çeteleri arasında, vuku bulan bir çatışmada; kazaen, kurşunların hedefi olmuştu. Kardinalin; daha önce, Başkan Salinas tarafından tehdit edilmiş olması ise; akla, başka bir soruyu getirdi.

PRI'nın başkan adayı; Luis Donaldo Colosio'yu öldüren, suikast eylemini; bizzat, kimsenin dahli ve yönlendirmesi olmadan gerçekleştirdiğini söyledi.

Suikastın; Salinas'ın yakın arkadaşı Manuel Camacho'nun adaylıktan çekilmesi ardından gerçekleşmesi, Colosio'ya da seçimi kazanacak bir aday gözüyle bakılması ise; şüphenin, Başkan Salinas üzerinde toplanmasına neden oldu.

Colosio'nun; Meksika'nın güneyindeki yoksul-yerli Chiapas bölgesinde etkin olan, Maoist Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'na; özerklik sözü vermesi de başka bir gücü akla getirdi.

Colosio'nun bir suikast sonucu öldürülmesi ile öne çıkan, Ernesto Zedillo ise; Başkan Salinas'ın elinde oynatabileceği bir isim olmakla birlikte, fazlaca güven duyduğu bir kişi değildi.

PRI Genel Sekreteri Francisco Ruiz Massieu'yu öldüren; azmettiricinin, PRI Başkan Yardımcısı Fernando Rodriguez Gonzalez olduğunu itiraf etti. İtirafı ile de PRI Başkan Yardımcısı Fernando Rodriguez Gonzalez tutuklandı.

Efsanenin Sonu

Aralık 1994 Tekila Krizi

Yeni Başkan Ernesto Zedillo; siyaseten, Eski Başkan Salinas'a ihtiyaç duyan; teknokrat kimliği ile öne çıkan bir isimdi. Bu da; O'nun, "Kukla Başkan" olarak isimlendirilmesine neden oldu.

Zedillo; ilk olarak, aşırı değerli hale gelen pesonun değerini düşürmek için; % 13 oranında, bir devalüasyona gitti.

Devalüasyona gidilmesi; 1994 başından itibaren hız kazanan döviz çıktısının tavan yapması ve uluslararası bankaların 9 milyar dolarlık bir tahvil ödemesini dayatmasına, 9 milyar dolarlık tahvil ödemesinin yapılması; döviz rezervinin sıfırlanması ile bankaların likidite sıkışıklığı içine girmesine, merkez bankasının bankalara likidite vermesi; pesonun sürekli değer kaybetmesine, bankaların dış ödemelerini yapamaz hale gelmesi ise; üretim-ticaretin aksamaması ile şirket iflas ve intiharlara yol açtı.

Krizin etkileri, sermaye çıkışı sonucu; belli bir ölçüde de olsa, başta Brezilya, Arjantin olmak üzere; Latin Amerika ülkeleri ile gelişmekte olan dünyanın birçok ülkesinde görüldü.

Kontrollü Kriz

Krizin yayılması sonucu, daha da büyümesini istemeyen ABD yönetimi; Meksika'ya, 20 milyar dolarlık bir mali yardım yaparak, bunun; kontrol altına alınmasını sağladı. Buna karşılık, Meksika da; uluslararası bankaların, bankacılık sektöründe; faaliyet göstermesine izin verdi.

Salinas Ailesi ve Yakın Çevresinin Zor Günleri

1995'te, **Raul Salinas** (Eski Başkan Carlos Salinas de Gortari'nin kardeşi); Luis Donaldo Colosio ve Francisco Ruiz Massieu ile ilgili, "**suikastların planlayıcısı**" olarak tutuklandı.

Eski Başkan Carlos Salinas de Gortari; karısından boşandı, **ülkeyi terk ederek İrlanda-Dublin'e yerleşti**; bir daha da ülkeye geri dönmedi.

Mario Ruiz Massieu (öldürülen Francisco Ruiz Massieu'nun kardeşi); Raul Salinas'ın tutuklanmasından üç gün sonra, ABD'ne yerleşmek için; ülkeyi terk üzere, geldiği havaalanında; deklere etmediği 46.000 dolar nedeniyle alıkonuldu. Ardından, "ABD bankalarında; 17 milyon dolar, parası olduğu" anlaşıldı; "**suikast soruşturmasını engellemek ve yolsuzluk**" suçlamasıyla tutuklandı; **1999'da da intihar etti.**

Paulina Castanon (Raul Salinas'ın hanımı) ile kardeşi **Antonio Castanon**; İsviçre'de, adlarına açılmış hesaplarda; 100 milyon doların üzerinde paranın olduğu, tespit edilmesi üzerine; **yolsuzlukla suçlanarak tutuklandı.**

Enrique (Carlos Salinas de Gortari'nin en küçük kardeşi); park halindeki arabasında, başına geçirilmiş naylon torba ile **boğulmuş bir vaziyette bulundu.**

Salinas ailesinin; tüm mal varlığına el konuldu, İsviçre ile yapılan anlaşma sonucu da; ailenin, İsviçre'deki tüm parası, faizi ile birlikte Meksika'ya iade edildi.

Suikastların tetikçilerine gelince; ya intihar etti, ya da öldürüldü.

Olayın Arka Planı

Suikastlarda; kimin, ne derecede; rol oynadığı, bir türlü çözülemedi.

Suikastlar ve ardından gelen mali krizi; kimisi, "iktidar-rant kavgası" kimisi de; "ABD'nin vitrin değişikliği" şeklinde değerlendirdi.

Salinas; Aralık 1994 mali krizi ve ardından başına gelenlerden, Yeni Başkan Ernesto Zedillo'nun beceriksiz yönetimi ile kendisine karşı hasmane bir tutum sergileyen ABD'ni sorumlu tuttu.

ABD'nin, ard arda gelişen olaylarda; "neresinde, ne kadar vardı?" bu, tam olarak

bilinmiyor. Ancak; kirli ilişkiler ve yolsuzluk ile adı anılan, bir başkanı; kendisine yakın bulsa da, desteklemeye devam etmesi mümkün değildi.

Özal'lı Yıllar

14 Temmuz 1982'de, Banker Krizi nedeni ile ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığı görevinden istifa etmek zorunda kalan Turgut Özal; "halk, çabuk unuttur" diyerek, ABD'ne gitti.

18 Ekim 1982'de; yeni anayasa kabul edildi, kabul edilmesi ile de siyasi partilerin kuruluşunun önü açıldı.

Anavatan Partisi'nin Kuruluş Çalışmaları

ABD'den, Türkiye'ye dönen; Özal, parti kurma çalışmalarına girişti. Başbakan; olmak, istiyordu; bunun için de kendisine destek verecek bir tabana ihtiyacı vardı.

Önce, kapatılan Adalet Partisi'nin tabanını hedefledi. Ancak; Süleyman Demirel'in, "evet" demesi dışında; bu tabanı, kendisine bağlaması söz konusu değildi. Demirel'i ikna etmesi ile de bu iş; oldu, bittiye gelebilirdi.

Aracılar ile Demirel'e; "Parti kurmanıza, müsaade etmeyecekler; bunun için, kuracağım partiye; destek vermenizin uygun olacağını düşünüyorum. Genel idare kurulunu belirlemeniz bile, tarafımdan bir mahsuru yoktur. Nasıl olsa, daha sonra; partiyi, size teslim edeceğim" şeklinde, bir mesaj göndermiş.

Demirel'in cevabı ise; " Parti kurmanızı, uygun görmüyorum; Saadettin Bilgiç de aynı görüşte. Eğer lüzum görürseniz, bunu; O'na da sorabilirsiniz" şeklinde olmuş.

Evren'in Endişesi ve Özal'a Tavsiyesi

Kenan Evren; kurduracakları partiler vasıtasıyla, eski siyasi parti liderlerinin; siyasette, tekrar, etkin bir hale gelmesinden endişe duyuyordu.

Özal'a göre, bunun; en iyi çaresi, kendisi idi.

Özal; eski siyasi parti liderlerine karşı, en iyi alternatifin; kendisi olacağını söylerken, Evren ise; Özal'ın, Turgut Sunalp'ın kuracağı partiye katılmasını ısrarla istiyordu.

Özal; bir ara, Evren'in direktmesi karşısında; "Kurma dersiniz, kurmam; kenarda oturur, ama hiç kimse ile birleşmem" demiş. "Demesine" demiş ama diğer taraftan; dört siyasi eğilimin kadrosundan oluşan, Anavatan Partisi'nin (ANAP); kuruluş dilekçesini de vermiş.

MGK Vetosunun Peşi Sıra Gelmesi

Milli Güvenlik Konseyi; Süleyman Demirel'in yönlendirdiği, ülke çapında; bir anda, teşkilatlanan ve taban bulan Büyük Türkiye Partisi'ni (BTP) kapattı.

Büyük Türkiye Partisi (BTP) yerine kurulan, Doğru Yol Partisi (DYP); Erdal İnönü'nün

başkanlığını yaptığı, Sosyal Demokrat Partisi (SODEP); MHP'nin devamı, Muhafazakâr Parti (MP) ile MSP'nin devamı, Refah Partisi (RP); kurucu üyelerini veto ederek, seçime katılmalarını engelledi. Bunun dışında, veto edilen; 8 partiyle, seçime katılamayacak parti sayısı da 12'e çıktı.

Turgut Sunalp'ın Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ile Necdet Calp'ın Halkçı Parti'sinin (HP) seçimlere katılması kesin iken, Turgut Özal'ın Anavatan Partisi'nin (ANAP) seçimlere katılması ise şüpheli görülüyordu.

MGK'nın Özal Konusunda Kararsız Kalması

MGK üyelerinin bazıları, "ABD ile olan sıcak ilişkileri nedeniyle Özal'ı tehlikeli" bulurken, bazıları ise; "kontrol edilebilir, ülke için de yararlı olabilir" kanaatindeydi.

Özal'ın Tedirgin Olması

Ankara kulislerinde, "Özal; Evren Paşa tarafından, MDP'ne katılmaya zorlanıyor; aksi halde, hakkında; hazırlanan bir dosya işleme konulacak" şeklinde, ortaya çıkan bir söylenti; Özal'ı, tedirgin etti.

Özal; ANAP'ın seçime katılma ihtimalini yüksek görmekle birlikte, beklenmeyen bir gelişmeyle saf dışı kalmaktan da tedirginlik duyuyordu. Bunun için; işi tesadüfe bırakmaktansa, konumunu güçlendirecek iç ve dış temaslara girişti.

Dış İşleri Bürokrasisi ile Sermayenin Destek Vermesi

Dış işleri bürokrasisi ile sermayenin önde gelenleri; Evren ile görüşerek, "Özal'ın; ne kadar değerli bir kişi olduğunu, ülke için de ne kadar faydalı olacağını" anlattı, durdu.

Kenan Evren-Aleksander Haig Görüşmesi

NATO eski başkomutanı ve ABD eski dışişleri bakanı olan, o dönemde de uçak alım satımı işi ile iştigal eden Aleksander Haig; Ankara'ya gelerek, Kenan Evren ile kısa süren bir görüşme yaptı.

Evren'in eski dostu olan, Aleksander Haig; Kenan Evren ile yaptığı görüşmede, "Özal ve partisinin, seçimlere katılmasından; ABD ve IMF ile Dünya Bankası'nı mutlu olacağını, kararın yine de kendisine ait olacağını" söylemiş.

Sunalp'ın ABD Ankara Büyükelçisi'ne Çıkışması

Sunalp; yapılacak olan seçimler ve parti liderleri ile ilgili, ABD medyasında yer alan analiz ve yorumlardan rahatsız oldu. Buna, ABD'nin Türkiye'deki elçilik görevlilerinin de dâhil olması; O'nu, çileden çıkardı.

ABD medyasında yer alan analiz ve yorumlarda, Özal; Türkiye'yi, çağa taşıyacak bir lider olarak tanımlanırken, Sunalp; statükocu, ekonomi ve siyasetten fazlaca anlamayan, sıradan bir parti lideri olarak tanımlanıyor, Özal'ın partisi ANAP da seçimlerin favorisi olarak gösteriliyordu.

ABD'nin; Türkiye'deki elçilik kadrosunun, Özal'ı; öne çıkaran, Sunalp'ı ise; değersiz kılmaya çalışan propagandası da hoş karşılanmayacak bir durum değildi.

Sunalp; MDP Genel Merkezi'ne gelerek, kendisini ziyaret eden dönemin ABD Ankara Büyükelçisi Hupe'ye; " Personeliniz, Özal'ı; geleceğin başbakanı, beni ise; sıradan bir muhalefet partisi başkanı olarak görüyor, bu yönde propaganda yapıyor" diyerek rahatsızlığını hiddetli bir biçimde göstermiş, büyükelçiye de "hık, mık" dışında söyleyecek bir söz bırakmamış.

ABD yetkililerine göre, Sunalp'ın; ana muhalefet partisi lideri olması bile, ABD menfaatleri açısından sakıncalı bir durumdu.

Evren'in Seçim Konuşması

Seçimlerden iki gün önceki akşamda, Kenan Evren; televizyon kanalıyla, halka hitap ederek; adını vermemekle birlikte, Özal ve partisi ANAP'ı eleştirdi, halkı; ANAP konusunda da uyardı.

Seçimlerden bir gün önceki akşamda, yaptığı bir televizyon konuşmasında ise; halktan, Turgut Sunalp'ın Milliyetçi Demokrasi Partisi lehine oy kullanmasını istedi.

Askeri yönetimin yıprandığı, 3 yıldır yaşanan ekonomik sıkıntının odak noktasına askerin konulduğu bir ortamda; Kenan Evren'in, Sunalp lehine bir konuşma yapması; Sunalp'ı, adeta bitirmek anlamını taşıyordu.

Böyle bir sonuç, doğurması beklenirken; Evren'in, bu konuşmayı; neden ve niçin yaptığı, gerçek anlamda bugün bile, anlaşılmış değildir.

Kimisi; "kendisine çok güveniyordu", kimisi de; "esas adayı Özal'dı" diyor.

Özal'ın Seçim Zaferi

Kasım 1983 seçimlerine, 12 partinin veto edilmesi nedeni ile sadece üç parti katılabildi.

Yapılan seçimler sonucunda; % 45,14'le Anavatan Partisi, birinci; % 30,46'yla Halkçı Parti, ikinci; % 23, 26'yla da Milliyetçi Demokrasi Partisi, üçüncü parti oldu.

Halk Özal'ı Göz Ardı Ederek Askere Fatura Kesti

Askeri yönetim döneminde; 4 mini devalüasyon ve ardından başvurulmuş günlük kur ayarlamasıyla, Türk Lirası'nın değeri sürekli düşük tutuldu.

Tarım sektöründe, destekleme alımları; 24'ten, 9'a düşürüldü; gübre ve ulaşım dışındaki sübvansiyonlar ise kaldırıldı.

Sermaye; karının azalmasından, esnaf; iç piyasadaki durgunluktan, işçi ve memur; satın alma gücünün düşmesinden, köylü; sübvansiyonların önemli bir kısmının kalkmasından, yatırımda yakalanan; müflis duruma düşmekten, tasarruf sahibi ise; birikiminin erimesinden şikâyetçi idi.

“1982 Banker Krizi” gibi, tasarruf sahibine büyük bir darbe vuran bir olay da yaşanmıştı.

Bu durum; yeni liberal kapitalizmin Türkiye temsilcisi olan Turgut Özal ile ekibinin, bir eseri idi. Hal böyle iken, halk; Özal’ı unutmmuş, kabahati ise 12 Eylül Askeri Yönetiminde aramıştı.

Sermaye; askeri vesayetten kurtulmak, bazı işkollarından çekilme pahasına da olsa, uluslararası sermaye ile ilişkilerini geliştirmek, büyümek ve karını artırmak istiyordu.

Esnaf; iç piyasanın canlılığa kavuşmasını, sabit gelirli; maaş ve ücret artışını, köylü ise ürününün değerlendirilmesini şiddetle arzu ediyordu.

Beklentiler, askere yakın bir yönetimi; çare olmaktan çıkarırken, kusuru kabul edilmekle birlikte; Özal’ı, umut haline getirdi.

50 Cent’e muhtaç olduğumuz, halkın 1 lira borcu olmayıp tasarrufu olduğu 24 Ocak 1980’de, Türkiye; satın alma gücü paritesi açısından, dünyanın 19. büyük ekonomisi idi.

Aradan 35 yıl geçmesine, 60 milyar dolarlık özelleştirmeye, yabancılara yaptığımız banka-şirket ile gayrimenkul satışlarına, devletin ve halkın devasa borçlanmasına rağmen; Türkiye, bugün de dünyanın 19. büyük ekonomisi.

Bir zamanlar, sanayileşmede; İtalya’yı hedeflerken, çok gerimizde olan Güney Kore bile olamadık.

Cadde ve sokaklarımızda; sıra, sıra dizilmiş; akla gelmeyen firma ve markanın otomobili var ama bir tek yerli otomobil yok.

Samandan, elmaya; ayakkabıdan, elektroniğe; her şeyi ithal eder hale geldik.

Yanlış giden, bir şey yok mu?

Sonuç; bu iken, halen; liderlikten ve ekonomik mucizeden bahsetmek, hamasetten başka bir şey değildir.

Özal’ın Birinci Başbakanlık Dönemi

Kullanılan oyun % 45,14’ünü alan Anavatan Partisi (ANAP); 400 milletvekilinden, 212’sini kazanarak; tek başına, iktidar olma hakkına sahip oldu. Özal’da; Keban Evren tarafından, başbakan olarak hükümeti kurmakla görevlendirildi.

Türkiye’nin Yeni Düzeni

Özal’ın başbakan oluşu; 24 Ocak 1980 kararları ile başlayan, 12 Eylül Askeri Yönetim döneminde kısmen uygulama imkânı bulan Türkiye’nin yeni düzeni ile ilgili ciddi adımların atılacağını gösteriyordu.

Türkiye'nin Ekonomik Gelişim ve Değişim Süreci

12 Eylül Askeri Yönetimi'nden önce, iktidara gelen her parti; her şeyden önce, Türkiye'nin; kendi kendine yeterli bir ülke olmasını hedefledi. Tarımsal gelişme ile altyapı ve sanayileşme ise ekonomik başarının ölçüsüydü.

İktidara;bugünkü gibi, bilanço makyajı ile belirlenen büyüme hızı değil; "küçük ve büyükbaş hayvan sayısı, un-yağ-şeker-enerji-çimento-demir-çelik-yassı metal-petrol-kimya üretimi" ne kadar arttı, "makine sanayine neden geçilemiyor" gibi sorular soruluyordu.

Toplu konut, AVM vb değil; baraj, termik santrali, fabrika temel atma törenleri geçerli akçe idi. İktidarlar; temelini attığı baraj, termik santrali ve fabrikalar ile övünüyordu.

Sanayileşmede, İtalya seviyesine ulaşmak; 1970'li yıllarda, iktidarların hedefiydi.

İktidarların, ekonomik yapı ile ilgili olarak; tarımsal gelişme, altyapı ve sanayileşme gibi üç hedefi vardı.

İzmir İktisat Kongresi

Kurtuluş Savaşı sırasında; Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının, ülkenin düşmandan kurtarılması dışında, Türkiye'nin düzeni hakkında fazlaca bir düşünce ve tartışması yoktu.

Osmanlı'nın sahip olduğu kurum, banka ve şirketler ile yabancılardan aldığı borçlar; imtiyazlı banka ve şirketler ile bunların oluşturduğu tekeller, ne olacaktı?

Yeni devletin; din, millet, devlet yapısı, yönetim şekli, kültür, ekonomi gibi konulara bakışı; kısaca benimsediği ideoloji, ne idi?

Osmanlı'nın mirası ve Türkiye'nin düzeni; 9 Eylül 1922'de Yunan'ın İzmir'de denize dökülüşü ile başlayan, sadece Mustafa Kemal ve O'nun silah arkadaşlarını düşündüren ve tartışılan değil; Lozan Barış Konferansı'nın dağılmasına, Türk heyetin de konferansı terk edip yurda dönmesine neden olan konulardı.

Toplumsal mutabakatın sağlanması, barış görüşmesini kilitleyen nedenlere bir açıklık getirilmesi gerekiyordu.

Yeni devletin; sosyalist bir ekonomik modeli benimsemesi, SSCB ile ilişkilerini geliştirmesi; Osmanlı'da ciddi çıkarları olan İngiltere ve Fransa'nın, stratejik ve ekonomik açıdan asla kabul edeceği bir durum değildi.

Mustafa Kemal; hem toplumsal mutabakatı sağlamak, hem de Lozan Barış Konferansı'na katılan ülkelere bir mesaj vermek amacı ile gayrı resmi bir özellikte olan İzmir İktisat Kongresi'nin yapılmasını kararlaştırdı.

Şubat 1923'te de "İzmir İktisat Kongresi" düzenlendi.

Kongre'ye; sanayici, tüccar, çiftçi ve işçi olmak üzere; 4 farklı gruptan, 1135 delege katıldı; birçok karar alındı. Mustafa Kemal Atatürk ile Mahmut Esat Bozkurt'un yaptığı konuşma ise yeni devletin tanım ve açıklamasını içeriyordu.

Mustafa Kemal Atatürk, yaptığı konuşmada; "kurulacak devletin egemenlik unsurunun; beşeri irade, insan unsurunun; millet, toprak unsurunun ise; uğruna savaş verilen, ancak henüz uluslararası bir anlaşma ile sınırları çizilmemiş olan Anadolu Toprakları olduğunu" söylemiş. Bununla; milli bir devletin esas alındığı, kültür temelinde dayalı milletin inşa edileceği, yönetim şeklinin de Cumhuriyet olacağı mesajını verirken; ekonomide, "Milli İktisat Düzeni'nin benimsendiği" açıklamasını yapmış.

Daha sonra söz alan Mahmut Esat Bozkurt ise; söze, "iktisadi hâkimiyet olmadan, milli hâkimiyet hayaldir" sözü ile başlamış, "ortaya konulacak iktisadi sistemin; ne liberal, ne de sosyalist bir sistemle ilgisi olmadığını, bunun; milli bir iktisat modeli olacağını, buna göre de; ülke kalkınmasının kısmen devlet, kısmen de özel teşebbüs eliyle gerçekleştirileceğini" ifade etmiş.

Kontrollü ve devletçi bir ekonomiden yana olan Mahmut Esat Bozkurt'un; serbest piyasayı esas alan, karma ekonomik bir modelden söz etmesi; Lozan Barış Konferansı'nda, sürekli engel çıkaran İngiltere ve Fransa'ya verilen politik bir mesajdı.

İzmir İktisat Kongresi; her ne kadar, alınan ekonomik kararlar ile anılıyor ise de; 24 Ocak 1980 kararlarına varan, tüm iktidarların; ekonomik-sosyal-kültürel-siyasi uygulamalarda, öyle veya böyle uyduğu temel ilkeleri içeriyordu.

Türkiye'nin Düzeni Tartışması

Mustafa Kemal; din ile devlet ve siyasetin birbirinden ayrılmasını, milli kültüre dayalı olarak ümmetten millete geçişi, üniter devlet yapısını, cumhuriyet yönetimini, var olan serbest ekonominin plan ve program endeksli karma ekonomik modele dönüşümünü savunuyordu. Bu; aynı zamanda, Türk milliyetçiliği ideologlarından biri kabul edilen Ziya Gökalp'ın da düşüncesi idi.

İttihatçı kadronun temsilcisi olarak kabul edilen Kara Kemal, Maliyeci Cavit Bey, Dr. Nazım Bey; silah arkadaşlarından Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Refet Bele; entelektüel kesimden Adnan Adıvar, Halide Edip Adıvar; siyasi dostlarından Dr. Rıza Nur, Ali Şükrü Bey, Hüseyin Avni (Ulaş) Bey gibi isimler, Mustafa Kemal'in milli devrim niteliğindeki düşünce ve pratiğine karşı idiler.

İttihatçıların karşı oluşu, iktidarı kaybetmek ile ilgili idi. Temelde Osmanlıcı olan Rauf Orbay ve arkadaşları; değişimi radikal bulurken, diğerleri ise; değişim ile ilgili stratejiye itiraz ediyorlardı. Bunlara göre; "devrimler için gerekli ekonomik-sosyal-kültürel bir altyapı olmadığı gibi, halkın böyle bir talebi de yoktu. Devrimler; ancak, toplumsal bir gelişim sonucu yapılabildi."

Sistem tartışması, 1926'daki "İzmir Suikastı" olayına kadar da devam etti.

1923 Türkiye'sinin Genel Görünümü

Nüfusun % 13'ü Gayrimüslim Azınlıktan Oluşuyor

1923'te yapılan resmi bir nüfus sayımı yok. Bu nedenle nüfus, demografik ve sosyal yapı, eğitim, kültürel durum ile ilgili istatistikî bilgiler; gerçeği tam olarak ifade etmeyen, çeşitli kaynaklara dayanıyor.

Mübadele öncesinde, nüfusumuz; 11,5 milyon, bunun; 1,5 milyonu Rum (1,3 milyon), Ermeni ve Musevi azınlık. Gayrimüslim azınlığın toplam nüfusa olan oranı ise % 13.

1877'nin Gerisine Düşen Bir Kentleşme

Halkın; % 20'si kentsel, % 80'i ise kırsal kesimde yaşıyor.

Ankara'nın; başkent olması dışında, bir özelliği yok; İstanbul ve İzmir ise ekonomik-sosyal-kültürel-siyasi açıdan, önem arz eden iki büyük şehir.

Anadolu'da; Bursa-Samsun-Adana gibi önemli yerleşim merkezleri var ise de, kentleşme seviyesi; 1877'nin gerisine düşmüş.

Köy sayısı; 40.000, bunun büyük bir kısmının nüfusu 250 kişiyi geçmiyor, göçebe yaşam tarzı ise; Anadolu'nun güneyi ile doğu ve güneydoğusunda yaygın.

Geleneksel ve Modern Çok Başlı Bir Eğitim Sistemi

Okuma yazma oranı, kimisine göre; % 2,5 kimisine göre de % 10.

Neden?

"Sıbyan mektepleri, medreseler, tekkeler, camiler, ahi ocakları, özel eğitim veren kişiler, askeri-sivil modern okullar ile azınlık ve yabancı okullar" gibi kurumlar tarafından verilen; kalite, amaç ve metodu farklı, karmaşık, çok başlı eğitim sistemi ile ilgili.

Sıbyan mektebinde eğitim görenlerin; okuryazarlığı tartışma konusu olduğu gibi, cami-tekke-ahi ocağında verilen eğitim ise; yazılı değil, dini-ahlaki ve sözlü ağırlıkta idi.

37.000 köyde, okul yok; kırsal kesimde okuryazar oranı, batıda; % 2 iken, doğuda; % 1'in altında.

4.894 ilkokul, 72 ortaokul ve 23 lisede; 12.266 öğretmen eşliğinde, 361.514 öğrenci eğitim ve öğrenim görüyor. Öğretmenlerin üçte birinin ise öğretmenlik eğitimi yok.

Medreseler, askerlikten kaçışın bir yolu haline gelmiş. Aynı zamanda; bilim ve gerçek İslam'la alakası bulunmayan, hurafe üreten bir eğitim kurumuna dönüşmüş.

Darülfünun-i Şahane (İstanbul Üniversitesi) dışında da başka bir üniversite bulunmuyor.

Gayrimüslim azınlık; Müslüman çoğunluğa oranla, modern eğitim görmüş, kat-kat eğitilmiş; Mühendis-doktor-iktisatçı-teknisyen gibi teknik kadronun büyük bir kısmı da Rum veya Ermeni ya da Musevi.

Dil ve Tarih Bilincinden Yoksun Bir Türk Halkı

Geleneksel ya da modern eğitim almış, iki farklı eğitilmiş kesim var. Haliyle iki kesimin de farklı bir din-dil-edebiyat-tarih-sanat anlayışı mevcut. Modern eğitimlilerde; "Türklük" bilinci var iken, geleneksel eğitimlilerde ise buna fazlaca rastlanmıyor.

Piyasada yeni çıkan kitap sayısı, bir elin beş parmağını geçmiyor. Zaten 1729'dan o güne kadar, basılan kitap sayısı da 417'i geçmemiş.

Basının toplam tirajı, 100.000'i geçmiyor; gazete ve dergiler, sadece İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde okuyucusu bulabiliyor.

Kültürün kaynağı; yazılı değil, sözlü; cami ve medrese hocası ile tekke şeyhleri, halkın; görüşüne, en çok başvurduğu itibarlı kişiler.

Pek anlayanı olmasa da, Cuma Hutbe'si; Arapça veriliyor, halkta Kur'an-ı Kerim'in Türkçe anlamını bilen ise çok az.

Medresede, Arapça ağırlıklı bir eğitim var. Türkçe ise eğitime uygun bir dil olarak görülüyor. Entel kesimde; Fransızca, halk nezdinde ise; Arapça bilmek, itibar görmek için yeterli.

Türk halkında; padişahlar, peygamberimiz ve Hz. Ali'nin cenk öyküleri dışında dikkate değer bir tarih bilgisi de yok.

Geleneksel ve Modern Kurumlardan Oluşan İki Ayrı Sosyal Yapı

Her ne kadar, kısa süren bir meşrutiyet dönemi yaşanmış ise de; Türk halkında, 600 yıllık monarşik yönetimin getirdiği güçlü bir biat kültürü var.

Hükümdar, tebaa ilişkisinde; Türk halkı, padişahı; çoban (rai), kendini de güdülen sürü (reaya) gibi görmüş.

Fatih Sultan Mehmet'in; beyleri (aristokrat sınıfı) tasfiye etmesiyle çoğunluğu devşirme asker ve yönetici sınıfı, Osmanlı'nın duraklama döneminden itibaren de; mütegalibe (zorba bey-ağa) denilen bir sınıf türedi. Gayrimüslim zenginlerin, bunlara katılması ile de "havas" denilen ayrıcalıklı üstün bir sınıf oluştu.

Asker ve köylü olmaktan pek öteye gidemeyen Türk halkı ise hep alt tabaka (avam) olarak kaldı. Bu da kimliğini, kişiliğini ve kendisine olan güveni kaybetmesine neden oldu.

Sendika-oda-birlik gibi modern toplumun sosyal kurumları var ise de, geleneksel sosyal yapı etkin bir konumda. Ayrıca; bunun, din istismarı gibi, güçlü bir silahı mevcut.

Doğu Karadeniz’de; büyük ailelerin etkin olduğu, doğu ve güneydoğuda ise; aşiret reisi-toprak ağası ve şih üçlüsünden oluşan bir feodal yapı var.

Uzun süren savaş; bir de “tefeci-spekülatör-savaş zengini” denilen, “ne oldum” delisi yeni bir sınıfı doğurmuş.

Türk halkı; beyler, ağalar, şeyhler, gayrimüslim ile savaş zenginlerinin tahakkümü altında; istismar ve provokasyona açık, ülke; bunlarsız, yönetilemez gibi görünüyor.

Yarısı Hasta Bir Toplum

İki milyon kişi sıtmaya, bir milyon kişi frengiye yakalanmış. Üç milyon kişi de trahomlu. Verem, tifo, tifüs, salgını ise kol geziyor.

Doğan iki bebekten biri hayatını kaybediyor, ortalama ömür de kırk yıl.

Ülkede; 337 doktor, 434 sağlık memuru, 60 eczane var, bunların çoğu ise gayrimüslim.

Çoğu İmtiyazlı Yabancı Şirketlere Ait Bir Altyapı

830 köy düşman tarafından tamamen yakılıp yıkılmış, ülke çapında yakılıp yıkılan bina sayısı ise 114.408.

Dört mevsim kullanılabilen karayolu çok az, karayolunun çoğu kışın batağa dönüştüğünden kullanılamıyor.

3.111 km’si imtiyazlı yabancı şirketlerce, 1.448 km’si de TCDDY tarafından işletilen, toplam; 4.559 km’lik demiryolu mevcut.

Savaş sırasında, demiryolu ve köprülerin bir kısmı tahrip olmuş.

Demiryolları, yabancı yatırımcı şirketin çıkar ve amacına göre inşa edildiğinden; kuzey-güney, doğu-batı ekseninde; merkezi bir demiryolu ağı yok. Bir de; İmtiyazlı yabancı şirketlerin, kafasına göre belirlediği personel ve yük fiyatı var.

Bu durum; ulaşımı zorlaştırdığı gibi, insan ve yük taşımacılığını pahalı kılıyor. Bunun dışında ülke güvenliği ve bütünlüğünü sağlamaktan da uzak.

Savaş öncesinde, 110.000 tonilato olan deniz ticaret filomuzun yük taşıma kapasitesi; düşman deniz altıları tarafından batırılan gemiler nedeniyle 16.582 tonilatoya kadar düşmüş.

Deniz taşımacılığımızın büyük bir kısmı yabancı şirketler tarafından gerçekleştiriliyor, yolcu ve yük taşımacılığı ile dış ticarete önem arz eden İstanbul-Haydarpaşa-İzmir limanlarının işletmesini ise imtiyazlı Fransız şirketleri yapıyor.

Yıllık 40 bin ton üretimi olan, çok ortaklı Darıca ve Eskihisar çimento fabrikası dışında, başka bir çimento fabrikası yok.

İstanbul, Adapazarı, Tarsus, İzmir gibi bazı yerleşim merkezlerinde; özel ya da yabancı şirketler tarafından üretilen ve ayrı dağıtım şebekeleri olan elektrik santralleri var. Bunların toplam elektrik üretimi de 45 milyon KWh.

İstanbul ve İzmir'in aydınlanması daha ziyade hava gazı ile yapılıyor. Hava gazı üretim ve dağıtımını ise imtiyazlı yabancı şirketler tarafından gerçekleştiriliyor.

Telgraf-telefon gibi haberleşme hizmetleri, imtiyazlı yabancı şirketler tarafından veriliyor.

Para Yabancı Bankaların Kontrolünde

Başta ittihatçıların İtibar-i Milli Bankası olmak üzere, daha çok bölgesel alanda faaliyet gösteren, irili ufaklı, 18 milli banka var. Ancak; toplam mevduatın, % 78'i yabancı bankalarda toplanmış. İngiliz-Fransız ortaklı Osmanlı Bankası ise Türkiye Cumhuriyeti'nin merkez bankası görevini üstlenmiş.

Ticaret ve sanayi ile iştigal eden Türk müteşebbislerine; kredi verebilecek ciddi bir Türk bankası yok, kambiyo işlemleri de yabancı bankaların tekelinde.

Tarım Sektörü Çökmüş

1912-1913 yıllarında yapılan ve 1 milyon aileyi kapsayan nüfus sayımına göre, % 5'lik kesimin; toprağın % 65'ine sahip olduğu, % 87'lik kesimin; toprağın %35'ini kontrol ettiği, % 8'lik kesimin ise hiç toprağı olmadığı görüldü.

Tütün Rejisi; Ege'de, Avşar Vergisi ve toprak gaspı ise Anadolu'nun birçok yerinde gençlerin dağa çıkmasına neden oldu.

1914'te, tahıl üretimi; 7,3 milyon ton, inek-manda sayısı; 4,2 milyon, koyun keçi sayısı da; 34 milyondur.

1923'te ise, tahıl üretimi; 2,5 milyon tona, inek-manda sayısı; 1 milyona, koyun keçi sayısı da; 10 milyona kadar düştü.

830 köy, düşman tarafından tamamen yakılıp yıkılmış.

Savaş ve salgın hastalıklar, genç nüfusu kırıp geçirmiş. 1950 köyde ise sığır vebası var.

Osmanlı'dan miras Avşar Vergisi ve toprak anlaşmazlığı; toprağı sahipsiz bırakmış, toprak; ekilmiyor, kullanılmıyor.

Ekili toprakların; % 35'i "33 bin" civarındaki aileye ait, bunların kontrol ettiği toprağın alanı da sekiz milyon hektar.

Toprak sahibi küçük çiftçi; toprağı sürecek bir çift öküz ile sabana bile sahip değil, ihtiyacını karşılamaktan öte de bir şey düşünmüyor.

Köylü, batıda; tefeci-spekülatör-savaş zengini, doğuda ise; feodal beylerin tutsağı durumunda.

Tütün ekimi; Reji İdaresi kontrolünde.

Eğitim, sağlık, ulaşım hizmetleri yok gibi, okur-yazar ise mumla aranır türde.

Tarım ülkesi olmamıza rağmen, ekmeklik buğday ile şekeri ithal ediyoruz.

Dar Amaçlı Sığ Bir Sanayi Sektörü

Osmanlı'dan devralınan çoğu askeri amaçlı üretim tesisleri ile birlikte % 85'i gayrimüslim ve yabancıya ait, gıda-deri tekstil alanında faaliyet gösteren, irili ufaklı, 282 sanayi kuruluşu var.

Şeker gibi bazı temel tüketim malının üretimi olmadığı gibi, üretilen de ihtiyacı karşılamaktan uzak.

Şeker, kumaş, bez ve gaz yağı gibi temel tüketim malları; varlıklı ailelerin bile, kolayca elde edemeyeceğı kadar kıt ve pahalı.

İç ve dış ticaret; İstanbul'da, Rum ve Ermeni; İzmir'de de Levanten azınlığın kontrolünde.

Osmanlı'dan Devralınan Kamu İktisadi Teşebbüsleri

Cumhuriyet; Osmanlı'dan, "Top Asitanesi (Zeytinburnu Silah ve Bakırköy Barut Fabrikası), Beykoz Teçhizat-ı Askeriye (Askeri kundura, çizme, palaska üretimi.), Feshane (Çuha, bez, battaniye üretimi.), İzmit Askeri Elbise Fabrikası, Fevaid-i Osmaniye (Denizyolu işletmesi), Hereke İpekli ve Kadife Kumaş Fabrikası, Bakırköy Pamuklu Bez Fabrikası, Yıldız Çini Fabrikası, Eskişehir Lokomotif Bakım Atölyesi, Emniyet Sandığı, Ziraat Bankası" gibi kamu iktisadi teşebbüsleri devraldı. Bunlar; askeri amaçlı fabrikalar, deniz ve demiryolu ulaşım tesisleri ve banka ile tasarruf sandığından oluşuyordu.

Osmanlı Kamu Borçları

Lozan Antlaşması'nın 47'nci maddesi, Osmanlı kamu borçlarının; kurulacak olan Osmanlı Kamu Borçları Meclisi tarafından belirlenmesini, borcun; % 67'sini Türkiye'nin, % 11'ini Yunanistan'ın, % 8'ini Lübnan ve Suriye'nin, % 14'ünü de Balkan Savaşı'nda Osmanlı'dan toprak kazanan Balkan ülkelerinin ödemesini öngörmüş.

Meclis, yaptığı çalışmalar sonucunda; Osmanlı kamu borçları toplam tutarının, 1 Kasım 1914 tarihi itibarıyla; 161.303.833 Altın Lira olduğunu tespit etmiş, bunun; 107.830.608 Altın Liralık (1 Altın lira= 7 TL) kısmının "tarafar arasında varılacak vade ve taksitler halinde" Türkiye Cumhuriyeti tarafından ödenmesini istemiş.

Makro Veriler

Milli Gelir; 565 milyon dolar (1 dolar= 80 kuruş) **bütçe açığı;** 5,3 milyon lira (toplam gelir; 105,9 milyon lira, toplam gider; 111,2 milyon lira), **bütçe açığının GSYH olan oranı;** % 0,9, **cari açık;** 36 milyon dolar (dış ticaret hacmi; 50,7 milyon dolar ihracat+ 86,8 milyon dolar ithalat= 137,6 milyon dolar), **ihracatın ithalatı karşılama oranı;** % 58,5.

"İleride dara düşüp bize yardım için geldiğinizde, burada reddettiğiniz her şeyi, cebimden çıkartıp önünüze koyacağım..."

Lord Curzon

Kapitülasyonların kaldırılması, imtiyazlı yabancı şirketler için sadece uygulanan gümrük tarifesinin 5 yıl uzatılması; Lord Curzon'u çileden çıkarmış, Türkiye'nin arz ettiği mali ve ekonomik yapıdan da cesaret alarak "İleride dara düşüp bize yardım için geldiğinizde, burada reddettiğiniz her şeyi, cebimden çıkartıp önünüze koyacağım..." demiş.

Mali ve Ekonomik Açıdan Eli Kolu Bağlı Bir Ülke

Paranın yabancı bankalar kontrolünde olduğu, kapitülasyonların kalkmasına rağmen yabancı banka ve şirketlerin imtiyazının devam ettiği, çoğu maden ve alt yapının yabancı şirketlerce işletildiği, gayrimüslim azınlığın sanayi ile iç ve dış ticarete hükmettiği, tarımı çökmüş, bazı temel ihtiyaç mallarını bile üretmekten aciz, Türk müteşebbisin kıt ve sermaye birikiminin olmadığı, dışa bağımlı, bir de Osmanlı kamu borçlarını üstlenmiş bir mali ve ekonomik yapı vardı.

Mustafa Kemal Atatürk; Lozan Barış Konferansı'nda, verilen mali ve ekonomik tavizler nedeniyle epeyce eleştirildi. Ancak, O'na göre; "mevcut şartlar dâhilinde, daha fazla yapılacak bir şey yoktu. Verilen tavizler ise uygun zaman ve imkânlar çerçevesinde, tek-tek geri alınabilirdi".

Tam Bağımsız Türkiye

Mustafa Kemal Atatürk ve O'nun ideoloğu kabul edilen Ziya Gökalp ile uygulamada öne çıkan Mahmut Esat Bozkurt'a göre; "ülkenin tam bağımsızlığı; askeri zaferin, iktisadi bağımsızlıkla tamamlanması sonucu mümkündür".

İktisadi bağımsızlık için de; " merkez bankasını kurmak, tarımda kendi kendine yeterli bir ülke haline gelmek, yeterli alt yapıyı inşa etmek, millileştirme, Osmanlı borçlarını ödemek, sanayileşmiş ülkeler arasında yer almak" gibi, altı hedef ortaya kondu.

Türkiye'nin 1923-1980 Dönemi Mali ve Ekonomi Politikası

Mali ve ekonomik tablo, 1923-1933 döneminde; devletin, ekonomiye doğrudan müdahalesini engelliyordu. Bu nedenle liberal ekonomi çerçevesinde, çok ortaklı banka ve şirketler ya da Türk müteşebbisi oluşturma yolu ile düşünülen hedeflere ulaşılmaya çalışıldı.

1933-1950 döneminde; 1929 dünya mali krizi, özel teşebbüsün yetersiz kalması ve II. Dünya Savaşı nedeniyle kontrollü-devletçi, 1950-1980 döneminde de; özel teşebbüsün öne çıkarılmaya çalışıldığı, ancak kamunun ağırlıkta olduğu, plan ve programa dayalı, karma ekonomik bir modelin uygulamasına gidildi.

Parayı Kontrol Eden Ülkeye Hükmeder

Yabancı bankaların, bankacılık sektöründeki tekeli kırılmadan; ne bir milli tasarruf ve yatırım politikası uygulanabilir, ne de 1925'te merkez bankası görevi bitecek olan İngiliz-Fransız ortaklı Osmanlı Bankası'ndan vazgeçilebilirdi.

1924'te; ticari ve yatırım alanında faaliyet göstermek üzere, yarı resmi bir banka özelliğinde olan T. İş Bankası kuruldu. Ancak, T. İş Bankası'nın gerçek kuruluş amacı; 1925'te merkez bankası görevi bitecek olan İngiliz-Fransız ortaklı Osmanlı Bankası'ndan, bu görevi devralmasıydı. Yabancı bankaların, bankacılık sektöründeki hâkimiyeti ise bunu mümkün kılmadı.

Ziraat Bankası ve Emniyet Sandığı'nın devralınması, Türk bankalarının sektördeki payında gözle görünür bir artışı sağladı.

1925'te; sanayi ve madencilik alanında yatırım yapmak üzere Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, 1926'da da altyapı ve konut inşaat sektöründe faaliyet gösterecek olan Türkiye Emlak ve Eytam Bankası (T. Emlak ve Kredi Bankası) kuruldu.

T. İş Bankası; 1927'de, devrin önemli Türk bankalarından biri olan ve Talat Paşa ile Maliyeci Cavit Bey tarafından kurulan İtibar-i Milli Bankası'nı bünyesine katarak sektörün önde gelen bankalarından biri oldu. Bunun; "İzmir Suikastı" sonrasında, gerçekleşmesi ise manidar bulundu.

TC Merkez Bankası'nın Kurulması

11 Haziran 1930'da; TBMM'nde kabul edilen, 1715 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kanunu ile TC Merkez Bankası'nın kurulması kararlaştırıldı.

Kanun, Banka'nın; 15 milyon TL sermaye ile karma bir anonim şirket şeklinde kurulmasını, hisselerinin; A, B, C, D grubu hisselerden oluşmasını, A grubu hisselerin; payı % 15'i geçmemek üzere hazineye, B grubu hisselerin; milli bankalara, C grubu hisselerin; pay oranı % 10'u geçmemek kaydıyla yabancı bankalar ile imtiyazlı şirketlere, D grubu hisselerin ise; Türk uyruklu gerçek ve tüzel kişilere tahsis edilmesini, hisselerin de nama yazılı olmasını öngörmekteydi.

Sermaye Engelinin Ortaya Çıkması

Kuruluş sermayesinin bir kısmının, altın karşılığı döviz olarak konulması gerekiyordu. Buna karşılık dış ödemelerde çekilen zorluk nedeni ile böyle bir rezerve yoktu. Dünya ekonomisindeki olumsuz koşullar ile Osmanlı Devleti'ne ait borçların geri ödemesinde yaşanan anlaşmazlık ise bir dış kredi teminini güçleştiriyordu.

Sermaye Engelinin Aşılması

Engel; American Turkish Investment Corporation (ATIC) yatırım fonundan, "1930'da başlamak kaydıyla, 25 yıl süreyle; kibrit-çakmak ve benzeri yanıcı maddelerin, üretimi-satışı-ithal ve ihracı imtiyazı" karşılığında sağlanan; 25 yıl vadeli, 10 milyon ABD altın dolarlık kredi ile aşıldı. Bu kredi; cumhuriyet tarihimizde alınan ilk dış kredi olurken, Banka'da; 3 Ekim 1931'de, faaliyete geçebildi.

Sektör Bazında Uzman Bankaların Kurulması

1926'da; Osmanlı KİT'lerini işletmek, kamu-özel ortaklığı altında sanayi-madencilik-enerji alanında yatırım yapmak amacıyla kurulan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası; amacına uygun olarak sermayesinin % 49'unu halka açmış. Ancak; Türk müteşebbisinden, gerekli ilgiyi bulamamış.

İştirakleri; Hereke, Feshane, Bakırköy Mensucat, Tosya Çeltik, Bünyan ve Isparta İplik, Maraş Çeltik, Kütahya Çini fabrikaları ile Malatya-Aksaray değirmen ve elektrik şirketleri, Yalvaç Sanayi ve Ticaret Şirketi'nden öteye gidemezken, çoğu zaman da T. İş Bankası'nın kredilerine ihtiyaç duymuş.

Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası; 1932'de, iştiraklerini; Devlet Sanayi Ofisi'ne, yatırım bankacılığı konusundaki faaliyetini de 1932'de kurulan Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası'na devretti.

1933'te; 1929 Dünya mali krizi, Türk müteşebbisinin yetersizliği, değişen mali ve ekonomik şartlar sonucu; baştan beri düşünülen, plan ve program çerçevesinde, kamu ağırlıklı, devletin ekonomide KİT'ler ile aktif rol aldığı, üretime yönelik, karma ekonomik bir modelin uygulamasına geçildi.

1933'te, sanayi-madencilik-enerji alanında yatırım yapacak olan Sümerbank'ın kurulması; devletin, ekonomi alanında bir yatırımcı ve işletmeci olarak aktif rol alacağını gösteriyordu.

1933'te İller Bankası (kent altyapı), 1935'te Etibank (enerji ve madencilik), 1938'de Denizbank (Deniz taşımacılığı) ve Halkbank (esnaf kooperatifleri), 1953'te Şekerbank (pancar üreticisi), 1954'te Vakıfbank (vakıflar) gibi faaliyeti bir sektör ile sınırlı, konusunda uzman, yatırım bankaları kuruldu.

Amaç; kıt tasarruf ve sermayenin devletin plan ve programı dâhilinde hedeflenen bir alanda yatırıma dönüştürülmesiydi. Sektör bazında faaliyet gösteren kamu bankaları da bunun operasyon merkezi oldu.

Diğer bir amaç ise milli devletin olmazsa olmazı olan örgütsüz toplumdaki örgütlü topluma geçişi. TC Ziraat Bankası ile Halkbank'ın diğer bir görevi de buydu.

Sektör bazında faaliyet gösteren kamu bankaları; hedeflenen konuda bizzat veya özel müteşebbis ile ortak bir yatırıma girişti, yatırım teşvikinin ödenmesinde de devlet ile özel teşebbüs arasında aracı bir rol oynadı.

T. İş Bankası, Türk Ticaret Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Akbank vb milli özel bankalar da devletin plan ve programı dâhilinde ya holding bankacılığı adı verilen iştirakler ile yatırıma giriştiler ya da üretime dönük işletmeleri finanse ettiler.

Süleyman Demirel'in Son Noktayı Koyması

Yabancı bankaların; bankacılık sektöründeki payı, 1938'de; % 22'ye, 1970'te de % 10'lara kadar düştü.

Haliyle paranın kontrolü; yabancı bankalardan çıkarken, kamu ve özel milli bankaların kontrolüne geçti. Bu aynı zamanda hükümetin paraya hükmetmesi gibi bir durumdu. Ancak, bunun için; hazinenin TC Merkez Bankası'ndaki payında, bir artış olması gerekiyordu.

14 Ocak 1970'te kabul edilen; 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu, Banka'nın; yasal statüsü, organizasyon yapısı ve yetki ile görevleri hakkında önemli değişiklikler getirdi.

Kanunun getirdiği en önemli değişiklik ise "hazinenin payı; % 51'den az olamaz, yabancı banka ve imtiyazlı kişilerin payı da % 6'dan yukarı çıkamaz" şeklindeki karardı. Bu da; bugüne kadar, hazinenin; Banka sermayesindeki payının, % 55'e kadar çıkması gibi bir sonucu doğurdu.

Karardan bir yıl sonra; Demirel hükümetinin, 12 Mart 1971 muhtırası ile görevden alınması ise düşündürücü bir olaydı. Her ne olursa olsun; Cumhuriyet, 1923'te belirlediği hedeflerden birine ulaşmıştı.

Kıssadan hisse; parayı kontrol edemeyen hükümet, ülkeye hükmedemez; ulusal bankaların hâkim olmadığı bir ülkede ise ne milli tasarruf ve yatırım politikası, ne de milli bir merkez bankası vardır.

Gıdayı Kontrol Eden Topluma Hükmeder

Tarımda kullanılan tohum, gübre, zirai ilaç ile buğday-mısır-yağlı tohumlar-şeker pancarı, et gibi temel gıda ürünlerini ithal eden bir ülkede; kıtlık ve bolluk, dünya gıda tekellerinin insafına kalmıştır. Bu nedenle de; temel gıda ürünleri, para ve petrolden sonra; küresel güçlerin baş vurduğu, diğer bir operasyon aracıdır.

Gıda; aynı zamanda, iktidarların da topluma hükmetmekte kullandığı önemli bir araç oldu. Örneğin; Endonezya'da, adı yolsuzluk ve kirli ilişkiler ile anılan Suharto; günde 2 dolar bile geliri olmayanlara yaptığı gıda yardımı sonucu, 32 yıl iktidarda kaldı; 1997 Asya Krizi sonrasında, kesmek zorunda kalması ile de bir anda devrildi ve en kötü adam olarak anılmaya başlandı.

Tarımda Yeterli Hale Gelmek

Ekmeklik buğday ile şekerli bile ithal eden bir ülkede; siyasi otoritenin varlığını uzun süre sürdürmesi mümkün değildi. Böyle bir ülkede; toplumu provoke ederek, toplumsal bir kalkışmaya yol açmak kolay bir işti.

Her an bir tehdit ile karşılaşılmamasının mümkün olduğu bir ortamda, ülkenin; buğday-mısır-yağlı tohumlar-şeker pancarı ve et üretiminde, en az kendine yeter bir hale gelmesi gerekiyordu.

Köy Kanunu

1924'te, Köy Kanunu çıkarıldı. Köy Kanunu; köye tüzel bir kişilik kazandırırken, devlete de köy ve köylüyü yönlendiren ve denetleyen bir özellik kazandırdı.

Günümüzde; köylerin, Büyükşehir'e bağlı bir kasabanın mahallesi haline getirilmesi ise Köy Kanunu'nun delinerek meraların köylünün tasarrufundan çıkarılması dışında başka bir şey değildir.

Köylüyü Tefeciden ve Feodal Ağadan Kurtarmak

1924'te; TC Ziraat Bankası öncülüğünde, Tarım Kredi Kooperatifleri kuruldu. Kuruluş nedeni ise; köylüyü, batıda; tefeciden, vurguncudan, doğuda da feodal ağadan kurtarmaktı.

Aşar Vergisinin Kaldırılması

1925'te; Osmanlı'nın bir mirası olan, Aşar Vergisi kaldırıldı.

Aşar (öşür); onda bir demek. Osmanlı'da; önceleri, tarım ürünlerinden % 10 oranında alınan bu vergi; iltizam sistemine geçiş ile mültezimlerin insafına kaldı. 1800'lerde de ürün ve bölgesine göre % 30, hatta % 50'ye kadar çıktı. Bu da; köylüyü ezen, haksızlıklara sebep olan, toprak mülkiyetinden kaçmaya zorlayan, toprak anlaşmazlıkları ile de gençlerin dağa çıkmasına yol açan bir sonucu doğurdu.

Aşar Vergisinin kaldırılmasının diğer bir nedeni ise Tütün Reji Şirketi'ni etkisiz kılmaktı. Aşar Vergisinin kaldırılması ile Tütün Reji Şirketi önemli bir gelir kaynağını kaybetti, faaliyetini de sürdürmez bir hale geldi.

Tütün Reji Şirketi'nin Millileştirilmesi

Aşar Vergisinin kaldırılması ile Fransız Tütün Reji Şirketi; tüm hak ve yükümlülükleriyle satın alınarak, devletleştirildi. Bu da; TEKEL (Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri) dediğimiz, KİT'in temelini oluşturdu.

Tütün Rejisi nedir?

1881'de, Osmanlı kamu borcunun tahsili amacıyla Düyun-u Umumiye kuruldu.

Düyun-u Umumiye idarecileri; çok geçmeden, Aşar Vergisi gelirinin % 10'unun tütün ile ilgili olduğunu gördü. Bunun için de Girit ve Cebel-i Lübnan hariç, ülkedeki tüm tütün ile ilgili vergileri toplayacak, ekimin kontrolü, alım-satımı vb faaliyetleri yürütecek olan bir şirketin kurulmasını kararlaştırdı. Osmanlı yönetimi ise; bunu, "tütün ziraatına fayda sağlayacağını" düşünerek kabul etti.

1883'te; Osmanlı Devleti, Düyun-u Umumiye ve üç bankacılık grubunun (Die Österreichische Kreditanstalt, Banker S.Bleichröder ve Osmanlı Bankası.) iştiraki ile "Tütün Reji Şirketi" kuruldu. Haliyle Osmanlı yönetimi de tütün ile ilgili tüm hak ve imtiyazı bu şirkete devretti.

Tütün Reji Şirketi'nin ortakları arasında yer alan banker ve bankalarda, Rothschild Ailesi'nin ortaklığı bulunması ise; Şirket'e, küresel bir özellik kazandırıyor.

Şirket'in tütün ekimini izne bağlaması; kaçak ekime, istediği fiyattan satın alması; ürünün saklanması ve kaçak satışı, kaçak ekim ve satış; "Kolcu" adı verilen kişilerden oluşan özel bir güvenlik teşkilatının kurulmasına, kolcuların fevri ve agresif davranışları da; köylüler ile kolcu ve zabıta arasında vuku bulan çatışmalara yol açtı.

Ortaya çıkan çatışmalarda ise binlerce kişi hayatını kaybetti, bir ara çok söylenen çökertme türküsünün hikâyesi de bununla ilgilidir.

Dans eden ve göbek atanlara bakılırsa, hikâyesini bilen az olduğu görülüyor. Zira bu, Tütün Rejisine tütün satmayan Bodrum çiftçisinin ürününü İstanköy'e götürüp, satan Halil Efe'nin; kolcular tarafından, acımasızca öldürülmesi üzerine yakılan bir türkü.

1911'de; Tütün Reji Şirketi'nin, devletleştirilmesi kararlaştırıldı. Ancak; Trablus ve Balkan Savaşları nedeni ile kararın uygulamasına geçilemedi. Alınan, 1.500.000 Osmanlı Lirası karşılığında da imtiyaz süresi; 1914'ten başlamak kaydıyla, 15 yıl daha uzatıldı.

Şeker Pancarı Ekiminin Teşvik Edilmesi

1926'da, Alpullu Şeker Fabrikası ile Uşak Şeker Fabrikası faaliyete geçti.

Alpullu Şeker Fabrikası yatırımına, şeker kralı Hayri İpar ve Kazım Taşkent öncülük etmiş ise de; T. İş Bankası'nın % 68, TC Ziraat Bankası'nın da % 10 oranında iştirak ettiği bir yatırım oldu.

Uşak Şeker Fabrikası yatırımı ise müteşebbis Nuri Şeker tarafından gerçekleştirildi. Bu arada Mustafa Kemal Atatürk ve Latife Hanımın desteğini de göz ardı etmemek gerekir.

Amaç; şeker pancarı ekimini teşvik etmektir. Nedeni ise şekerin çok pahalı oluşu idi. Öyle ki 1927'de, bir kilo şeker; 3,75 kg. buğday ya da 6,61 kg. mısıra eş değer bir fiyatı ifade ediyordu.

Modern Tarım İşletmesi Deneyimi

Köylüye modern tarım ve hayvancılıkta örnek olmak amacıyla Atatürk Orman Çiftliği inşasına girişildi.

Tarımda Değişen Bir Şey Yok

1927'ye gelindiğinde; Tarım Kredi Kooperatiflerinin kurulmasına, Aşar Vergisinin kaldırılmasına, Fransız Tütün Reji Şirketi'nin millileştirilmesine rağmen; tarım sektöründe, fazlaca değişen bir şey yok.

13,6 milyonluk toplam nüfusun; % 75,6'sı kırsal kesimde yaşamasına, % 80,9'un tarımda geçinimini sağlamasına karşılık, ekilen alan; 4,3 milyon hektar, kullanılan değişik tarım makine sayısı ise; 15.700.

Köylü nüfusun % 22'sinin iş hayvanı olmadığı gibi, aile başına bir karasaban bile düşmüyor; tahıl üretimi, küçükbaş ve büyükbaş hayvan sayısı da 1914'ün epey gerisinde.

Gerçi şeker pancarı ekiminde bir artış sağlanmış, dağlık ve ormanlık bir bölge olan Rize ve çevresinde çay yetiştiriciliği denemesi olumlu sonuçlar vermiş ise de tarımda düşünülen hedeflerin çok gerisinde kalınmıştı.

Köylünün bireysel girişim ile kalkınmasını beklemek bir netice vermedi. Topraksız köylüye toprak dağıtmak, köylüyü kooperatifler ile üretim-tüketim zincirinin her halkasında organize etmek, desteklemek, ürününü değerli kılmak; devletin de KİT'ler ile aktif bir rol alması gerekiyordu.

Toprak Reformu

Uygulamaya konulacak üç aşamalı programın temelinde toprak reformu vardı.

Kırsal kesimdeki nüfusun % 17'sinin topraksız olduğu, ekili toprakların % 35'inin "33 bin" civarındaki ailenin mülkiyetinde bulunduğu, kontrol ettiği toprağın da sekiz milyon hektara ulaştığı bir ülkede; radikal kararları içeren bir tarım politikasının uygulanması mümkün değildi.

1925'te; 200 dönüme kadar, hazineye ait arazinin topraksız çiftçi ailelerine taksitle satışı kararlaştırılmış ise de; o günün gerçekleri ile uyuşmayan bu kararın uygulamasına geçilemedi.

1926'da, topraksız köylüye toprak dağıtımını da içeren İskân Kanunu çıkarıldı. Ancak; teknik nedenler sonucu doğru dürüst bir uygulamaya gidilemedi. Kanun'da 1927 ve 1929'da yapılan değişiklik ile ciddi bir uygulamaya geçilebildi. Hazineye ait 1,5 milyon hektar arazi de yerli-göçmem ve göçer çiftçiye dağıtıldı.

1934'te çıkarılan yeni İskân Kanunu ile feodal beylere veya onların toprak ağalarına ya da şeyhlere tahsis ettiği bazı gayrimenkullere el kondu.

Mustafa Kemal Atatürk; 1937'de, TBMM'nde yaptığı bir konuşmada; "topraksız köylü bırakılmayacaktır" dedi ve "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun" çıkarılmasını istedi.

Kanun; büyük toprak sahipleri ve feodal beylere ait toprakların bir kısmının kamulaştırılmasını içeriyordu.

Bu nedenle de büyük toprak sahipleri ve Doğu'da; feodal beylerin isyanına kadar varan, bir direniş ile karşılaşıldı.

1938'e kadar; 48.411'i yerli, 7.886'sı göçer, 32.398'i de göçmen olmak üzere; 88.695

topraksız köylü aileye toprak dağıtıldı.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu; 1945'te çıktı ise de uygulamasına bir türlü geçilemedi, 1950'de yapılan değişiklik sonucu da toprak reformu olmaktan çıktı.

1927-1972 döneminde; 2,2 milyon hektar arazi, topraksız köylüye dağıtılırken; bunun sadece 5.425 hektarı büyük toprak sahiplerine aitti.

Toprak reformu ile ilgili diğer bir yasa da 1973 yılında yürürlüğe girdi. Ancak; bu yasa, 1976'da; Anayasa Mahkemesi tarafından yürürlükten kaldırıldı. Yürürlükte kaldığı sürede ise sadece Şanlıurfa'da uygulama alanı buldu. 1.690.105 dönüm arazi kamulaştırılırken, 230.897 dönüm arazi topraksız köylüye dağıtıldı; kalanı ise tekrar eski sahiplerine kiraya verildi.

Sonuç olarak; düşünülen anlamda, bir toprak reformu yapılamadı. Bu da; bey ve ağaların direnişi ile liberal düşüncenin siyasette tekrar öne çıkmasından kaynaklanıyordu.

Kooperatif Sistemden İstifade Edilmesi

İkinci aşamada, kooperatif sistemin inşa ve uygulamasına geçildi.

1924'te kurulan Tarım Kredi Kooperatifleri başarılı bir sonuç vermedi.

Sistem; köylünün birlikler kanalı ile şahsi güvenilirliği ve ticari faaliyet hacmine göre, TC Ziraat Bankası'ndan kredi kullanmasına dayanıyordu. Kredinin, teminat bacağı yoktu; bu da, kredi kullanımını zorlaştırıyordu.

Köylünün sorunu; sadece kredi bulmak ile sınırlı değildi, ürünü değeri üzerinden satmakta da önemli bir problem ile karşılaşmaktaydı. Ürünü değeri üzerinden satmasını mümkün kılmak, ürünü değerlendirmek, O'na ek bir kazanç sağlamak, O'nu tefeci-vurguncu ve feodal beyden kurtarmak için bir sistemim inşası gerekiyordu.

1929'da, Tarım Kredi Kooperatifleri yeniden yapılandırıldı.

1932'den itibaren, TC Ziraat Bankası; hükümetin tespit ettiği taban fiyatı ile piyasa fiyatı üzerinden, peşin ödeme yaparak, buğday alımı yapmaya başladı.

1935'te, Tarım Satış Kooperatifleri ve Tarım Birliklerinin kurulması kararlaştırıldı.

1938'de; buğday piyasasını düzenlemek, bunun için alım-satım yapmak, gerekirse un ve ekmek fabrikaları kurmak amacı ile Toprak Mahsulleri Ofisi kuruldu.

Yine 1938'de; başta FİSKOBİRLİK olmak üzere, sayısı 17'e kadar çıkan; ürün ve bölge bazında alım-satım yapan, iktisadi işletmeler kuran ve işleten birliklerin kurulmasına gidildi.

1938 Tahıl Üretimi ve Hayvan Sayısı

Radikal kararlar; tarımda bir toparlanma ve gelişim sürecini başlattı. Nitekim 1938'de, tahıl üretimi; 7,3 milyon tona, inek-manda sayısı; 2,8 milyona, koyun-keçi sayısı da 19,1 milyona çıktı.

Devletin KİT'ler İle Aktif Rol Alması

Üçüncü aşamada ise devlet, KİT'ler ile tarım sektöründe aktif rol aldı.

Amaç; çiftçiye modern tarımda örnek teşkil edecek çiftlikler kurmak, tohum-gübre-zirai ilaç-yem-makine üretimini gerçekleştirmek ve O'na bu konuda da bir destek sağlamaktı.

1937'de; Zirai Kombinaların, 1938'de; Devlet Ziraat İşletmeleri'nin, 1940'ta da Köy Enstitüleri'nin kurulması kararlaştırıldı.

Ankara'da; Polatlı, Bala, Yalova, Konya'da; Altınova, Gözlü, Konuklar, Kırklareli'nde; Türkgeldi, Muğla'da; Dalaman, Hatay'da; Turunçgiller, Reyhanlı, Kırşehir'de; Çiçekdağı, Malya, Muş'ta; Alparslan, Niğde'de; Koçaş, Çankırı'da; Çerkeş, Iğdır, Amasya'da; Gönhöyük, Samsun'da; Gelemen, Şanlıurfa'da; Ceylanpınar, Sivas'ta da; Ulaş devlet üretme çiftlikleri kuruldu

1934'te; Türkiye Şeker Fabrikaları TAŞ, 1938'de; Orüs Orman Ürünleri Sanayi AŞ, 1943'te; Türkiye Zirai Donatım Kurumu, 1946'da; TEKEL, 1952'de; Et Balık Kurumu, 1953'te; Türkiye Gübre Fabrikaları TAŞ, 1956'da; YEMSAN, 1963'te; Süt Endüstrisi Kurumu, 1976'da da; Türk Motor Sanayi ve Ticaret A.Ş. vb kamu iktisadi teşebbüslerinin kuruluşu gerçekleştirildi.

Sistem İle İlgili Eleştiriler

Sistem; köylüyü a'dan z'ye örgütleyen-koruyan-destekleyen, O'na artı değer kazandıran ve tarımsal kalkınmayı hızlandıran bir özelliğe sahipti. Bununla birlikte sistemin bazı sıkıntılar ile haksızlıklara yol açtığını da söyleyebiliriz. Bunun nedeni ise sistemin siyasi otoritenin hükmettiği bir araca dönüşmesiydi. Köylünün kurumsal aidiyet kültürüne sahip olmayışı da bunu kolaylaştırıyordu.

Sistemin Yozlaştırılması

1950'den itibaren, özel teşebbüsü öne çıkaran karma ekonomik bir modelin uygulanmaya çalışılması; sistem ile ilgili eleştiri dozunun artmasına neden oldu. Eleştirenlerin başında ise liberal siyasetçiler ile öteden beri toprak reformuna karşı çıkan büyük toprak sahibi bey ve ağalar yer alıyordu.

Liberal siyasetçiler ile büyük toprak sahibi bey ve ağalara göre; "sistem, komünist bir sistemdi; bunun için de mutlaka değiştirilmeliydi". Bunlar, önce sistemin değişmesini arzuladılar; başarılı olamayınca da bunu kendi lehine çalışan bir mekanizmaya dönüştürdüler.

Bu da sistemin yozlaşmasına yol açtı.

Tarımın 1980'deki Görünümü

1980'de, toplam nüfusumuz; 44,7 milyon, bunun; % 56,1'i kırsal kesimde yaşıyor, % 55'i ise

tarım sektöründe çalışıyor.

Ekili alan; 16,3 milyon hektar, nadasa bırakılan alan da 8,1 milyon hektar.

Ekili alanın % 12'sinde sulu tarım yapılıyor, kırsal kesimin büyük bir kısmına ise yol-su-elektrik götürülmüş.

1977'de temeli atılan GAP'den (Güneydoğu Anadolu Projesi); enerjinin yanı sıra tarım ve hayvancılık alanında da büyük beklentiler var.

Tohum, gübre, zirai ilaç, yem ve makine aksamındaki ithal payı en aza düşürülmüş, makine kullanımı ise yaygınlaşmış.

Tahıl üretimi; 21,6 milyon ton (16,7 milyon ton buğday+4,9 milyon ton arpa=21,6 milyon ton), koyun-keçi sayısı; 67,6 milyon, inek-manda sayısı da 16,9 milyon.

Sektörün, milli gelirdeki payı; % 25, ihracattaki payı ise; % 57, 4.

Nereden, nereye!

Gıdada uluslararası operasyonlara kapalı, tohum-gübre-zirai ilaç-yem-makine ve yedek parça ihtiyacını büyük ölçüde iç kaynaklardan sağlayan, un-yağ-şeker ve ette ise kendi ihtiyacını karşılamaktan öte bunu ihraç eden bir ülke haline geldi.

Altyapı Olmadan Kalkınma Hayaldir

Bir kişiye bir şeyi anlatabilmeniz için; O'nun o şey hakkında az çok bir bilgiye sahip olması gerekir. Aksi halde anlattığınız her şey havada kalır. Altyapı ile gelişmişlik arasında da böyle bir paralellik mevcuttur.

Kalkınma Eğitim İle Başlar

Eğitim-bilgi birikimi-medeniyet-kültürel değişim ve gelişim arasında sıkı bir ilişki vardır. Bunu başlatan ve tetikleyen ise eğitim ve öğretimdir.

II. Dünya Savaşı'nda, tüm iktisadi varlığını kaybeden ve işgalci ülkeler tarafından zapturapt altına alınan Almanya ve Japonya'nın; tekrar dünyanın en büyük 7 ekonomisi için de yer alması, eğitilmiş-disiplinli bir halka ve iyi yetişmiş idari-teknik bir kadroya sahip olması ile ilgilidir.

Milli Eğitim ve Kültür Politikası

Mustafa Kemal Atatürk; milli bilince sahip, disiplinli, bilgili, ahlaklı, akla ve bilime önem veren bir toplum inşa etmeyi düşünüyordu.

Bu düşünce çerçevesinde, 1923-1938 döneminde; milli bilinci öne çıkaran, öncelikle bir meslek kazandıran, kaliteye önem veren, elimine ile en iyiyi ortaya çıkarmaya çalışan, disipline dayalı, teorik ve pratik eğitimi içeren Alman Eğitim Sistemi örnek alındı.

1939-1954 döneminde; Köy Enstitüleri ile Sovyet Eğitim Sistemi'ne benzer bir uygulamaya yer veren, 1945 sonrasında; önce Türk Milliyetçiliğini dışlayan, gittikçe temel hedef ve amacından uzaklaşan, ne olduğu belirsiz bir modelin uygulamasına gidildi.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu

1924'te, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm eğitim kurumları Maarif Vekâlet'ine (Milli Eğitim Bakanlığı'na) bağlandı.

Halkın, kimisine göre; % 2,5 kimisine göre de % 10'unun okuryazar olduğu, amaç ve kalitesi farklı, birbirine zıt düşünce mantığında insan yetiştiren, etnik-dini-mezhebi kimliği besleyen, çok başlı bir eğitim sistemiyle; ne ortak kültüre sahip bir millet inşa edilebilir, ne de çağdaş medeniyet seviyesine ulaşılabilirdi.

Çok Tartışılan İmam Hatip Okulları Konusu

Mustafa Kemal Atatürk, yaptığı bir konuşmada; "Efendiler, bizim dinimiz akla en uygun ve en tabii bir dindir ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uygun olması gerekir. Elbette er fert dinini diyanetini öğreneceği bir yere muhtaçtır, orası mekteptir" diyordu.

Bu konuşma; O'nun, İslam dinine olan bakışı ile nasıl bir din eğitimini arzuladığını ortaya koyuyordu.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulamaya konması ile medreseler kapatıldı, il bazındaki 29 Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliye Medresesi de 4 yıllık orta eğitim ve öğretime dayalı İmam Hatip Okuluna dönüştürüldü.

İmam Hatip Okulu sayısı; il bazında, önce 34'e, daha sonra da 38'e kadar çıktı. Bundan sonra; okul sayısı hızla düşerken, 1930'da da kapatılmasına gidildi.

İmam Hatip Okulları; Hanefi-Maturidi çizgisinde imam ve hatip yetiştirmek amacıyla, Hanefi-Eş'ari çizgisindeki medreselerin bir alternatifi olarak açıldı.

4 yıllık orta eğitim ve öğretime dayalı bu okulların; fen bilimleri-mantık-psikoloji ve sosyoloji ağırlıklı yüklü bir eğitim programı vardı.

Din dersi veren hocaların büyük bir kısmı medrese kökenli idi. Din dersi veren hocaların büyük bir kısmının medrese kökenli olması; eğitim ve öğretim kadrosu içinde bir çatışmaya, çatışma da; bu okulların hedef ve amacı dışına çıkmasına yol açtı.

Medreseler; illegal da olsa, Doğu Karadeniz ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da varlığını korudu. Medreselerin "İmam Hatip Okullarını" bir rakip olarak görmesi; Medreselerin

“İmam Hatip Okullarını” yeren bir propagandaya girişmesine, girişmesi; halkın İmam Hatip Okullarına soğuk bakmasına, soğuk bakması da; İmam Hatip Okullarına olan teveccühün gittikçe azalmasına neden oldu.

Mezunları için; öğretmenlik dışında, maddi bir istikbal sunmaması ise bu okulların sonunu getirdi.

İmam Hatip Okullarının kapatılması; din eğitimi alanında önemli bir boşluğu doğururken, farklı İslam anlayışına sahip grupların da önünü açtı.

Boşluk, 1930-1948 döneminde; Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde açılan Kur’an kursları, 1949’da da; din hizmeti görevlisi yetiştirilmesi amacıyla açılan Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı “İmam Hatip kursları” ile doldurulmaya çalışıldı. Haliyle din eğitiminin hedef ve amacı değişti, başlangıçta düşünülenden de oldukça uzaklaşıldı.

1951’den itibaren; 7 yıllık orta eğitim-öğretime dayalı, İmam Hatip Liseleri açılmaya başlandı. Buna en büyük desteği ise hayırsever vatandaşlar tarafından kurulan ve bugünün siyasetinde de oldukça bir etkinliği bulunan İlim Yayma Cemiyeti verdi.

1951’den itibaren açılan İmam Hatip Okulları; 1924’teki İmam Hatip Okullarından farklı olarak, geleneksel İslam anlayışını ifade eden Hanefi-Eş’ari çizgide, sosyal bilimlere ağırlıklı eğitim programına sahip bir özellikteydi.

Zaman içinde birilerinin arka bahçesi olarak anılmaya başlanan bu okullar, ideolojisi; cumhuriyetle kavgalı, Osmanlı hayranı, antikomünist olmaktan öteye gitmeyen bir gençliğin yetişmesine de ortam hazırladı.

Baş Belası Okuma Yazma Sorununu Çözmek

Milli eğitimin birinci hedefi; halkı, okuryazar bir hale dönüştürmektir. Zira halkı okuryazar kılmadan; ne eğitimin kalitesi yükseltilebilir, ne de kültürel bir değişim ve gelişim sağlanabilirdi.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, yeni ilkokulların açılmasına ve öğretmen yetiştirilmesine önem verildi.

1927 nüfus sayımına göre; okuryazar oranı, Türkiye genelinde; % 10,5, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da ise; % 4’tü.

Bu, beklenen bir sonuç değildi; haliyle çeşitli tartışmaları doğurdu. Arap harfleri ile okuma yazma öğrenmenin zorluğu ise en çok üzerinde durulan konu oldu.

Bazı eğitimcilerin başarısızlığı metoda ve örgütlenmeye bağlaması sonucu; “Danimarka Halk Okulları” benzeri “Millet Mektepleri” sistemine başvuruldu.

1927-1928 yılları arasında; 3.304 adet Halk Dershanesi açılarak, 64.302 yetişkin kişiye okuma-yazma diploması verildi. Fiyasko ile sonuçlanan bu girişim de; "Harf İnkılabı" denilen, bir devrimi doğurdu.

1929'da; Arap alfabesi terkedilerek, Latin alfabesi ile öğrenime geçildi, eğitim seferberliği ilan edildi. Buna düzenledikleri kurslar ile başta Türk Ocakları, Halk Dershaneleri, Halk Evleri olmak üzere tüm resmi ve sivil kuruluşlar katıldı.

Okuryazar oranı, 1935'te; % 19,25'e, 1940'ta da; % 55'e ulaştı. Bu oran, erkeklerde; % 36,20, kadınlarda ise; % 12,92 idi.

Okul, öğretmen, öğrenci sayısında; bir artış, eğitim düzeyinde; buna oranla hızlı bir yükseliş olmuş ise de okuryazar oranında planlanan seviyeye ulaşamadı. Bunun nedeni ise; nüfusun % 75,6'sının kırsal kesimde yaşaması, köylerin büyük bir kısmında okul olmaması, öğretmenlerin köye gitmek istemeyişi, halkın cehalet ve özellikle kız çocuklarını ilkokula bile göndermede gösterdiği direnişti.

1940'tan itibaren; tarıma elverişli geniş arazisi bulunan, şehirden uzak ancak tren yoluna yakın köylerde; köy ilkokul öğretmeni yetiştirmek, köylülere tarım tekniklerini öğretmek amacıyla; kendisine ait tarlası, bağı, arı kovanı, besi hayvanı, atölyesi olan Köy Enstitüleri açılmaya başlandı.

21 bölgede açılan, 1946'ya kadar oldukça aktif olan, köy ilkokul öğretmeni yetiştirmenin yanı sıra çevre köylere okuma yazma ve tarım hizmeti sunan, 1947'den itibaren de büyük toprak sahipleri ve liberal siyasetçilerin "bir komünist uygulama olarak" sert eleştirisine maruz kalan köy enstitüleri; 1954'te ise kapatıldı.

Köy Enstitülerinde, kapatıldığı 1954 yılına kadar; 1.308'i kadın, 15.943'ü erkek olmak üzere, toplam 17.251 köy ilkokul öğretmeni yetişti.

1980'e gelindiğinde, okuryazar oranı; % 67,48'e ulaşırken, bu oran; erkeklerde % 79,98, kadınlarda da % 54,67 idi. Sorunu kesin olarak çözen ise kırsal kesimden kentsel kesime doğru yaşanan yoğun göç oldu.

Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Geçmek

Dünyada başarılı olmuş tüm eğitim metotlarını uygulamamıza rağmen, okuryazar sorununu çözmek için; 70 yıl uğraştık, durduk. Cehalet, bağnazlık, taassup, nüfusun kırsal kesim ağırlıklı oluşu; bunun en önemli nedeni ise de gözden kaçan şey, eğitimin Doğu toplumlarında sözlü ve görsel bir ilişkiye dayalı oluşu idi.

Batı ülkelerinde; yazılı, Doğu ülkelerinde ise sözlü kültür güçlüdür.

Sözlü kültürde; bilgisine ve doğruluğuna güvenilen bir kişi ile dinleyici bir ya da birden fazla kişi vardır. Biri anlatır, diğeri ya da diğerleri dinler; söylenen doğru kabul edilir, hiçbir akıl ve mantık yürütmeden de olduğu gibi aktarılır.

Okuma yazma öğrenmek, kitap-gazete-dergi okumak, araştırma yapmak; lüzumsuz bir iş ve gayrettir. Nasıl olsa, bir bilen; O'nun adına düşünen biri vardır; gerektiğinde de O'na başvurulur.

“Bildğim bildik” diyen, inatçı, bağnaz, taassup içinde itibar ettiği kişi dışında kimsenin sözünü kaale almayan, okumayan, araştırmayan, akıl ve mantık yürütmeyi zül gören bir insan portresi vardır.

Böyle bir toplumu yönetmek; mevcut sosyal yapıyı korumak ile kolay, değiştirmek ile de çok zor bir iştir.

Sözlü kültürden, yazılı kültüre geçiş; devrim ile değil, sosyal ve kültürel gelişme ile mümkündür. Okuryazar oranının % 95'e ulaştığı günümüzde bile, sözlü kültürden yazılı kültüre geçemediğimize, sözlü kültürümüzün de yozlaştığına şahit oluyoruz.

Okunan gazete-dergi-kitap ve makale sayısı; yazılı kültürümüz hakkında bilgi [casino](#) verirken, “her şeyi bilen, ama bilmediğini bilmeyen”, görgü kurallarından yoksun, oyuncağı televizyon-bilgisayar-cep telefonunu olan okumuş, okumamışlar da sözlü kültürümüzün ne kadar yozlaştığını gösteriyor.

1938 Sonrasında Milli Bir Kültür Politikamız Yoktur

Cumhuriyetin; halkı okuryazar kılmak ve halkın ortak kültüre sahip olması gibi iki hedefi vardı. Bunun için öncelikle okuryazar oranında belli bir mesafe alınmaya çalışıldı, ardından da kültürel çalışmaya hız verildi.

Kültürel alanda bilimsel çalışma yapmak üzere, 1931'de; Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu), 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu) kuruldu. Bunu pratiğe dönüştürmek ve halkın iştirakini sağlamak için de Şubat 1932'de Halkevleri açılmaya başlandı.

Halkevleri ve O'nun köydeki devamı olan Halk odaları; öğretmenlerin önderliğinde; edebiyat, tarih, tiyatro, güzel sanatlar vb konularda eğitim ve kültür çalışmasına girişti.

Kapatılan Türk Ocakları örnek alınarak kurulan, Türk kültürüne hizmet etmek amacı ile kurulan Halkevleri ve Halk Odaları; 1938'den itibaren hedef ve amacından uzaklaştı.

1945'te milliyetçi düşüncüyü dışlayan, Cumhuriyet Halk Partisi'nin adeta bir yan kuruluşu haline gelen Halkevleri ve Halk Odaları; 1951'de de Demokrat Partisi tarafından kapatıldı.

Bundan sonra; milli kültür politikasını yürüten ciddi bir kurum inşa edilmedi, halk; Türk ve milli kavramlarını dışlayan, dinci-liberal-sosyalist ve komünistlerin kurduğu ya da yönetimini ele geçirdiği sivil toplum örgütlerinin kültürel çalışmasına bırakıldı. Bugün; Türk Milleti kavramı tartışılıyorsa, bunun o güne kadar uzanan böyle önemli bir nedeni vardır.

İmtiyazlı Yabancı Şirketlerin Kontrolündeki Bir İletişim Sistemi

Osmanlı'dan devralınan posta-telgraf-telefon işletmesi; 601 merkez ve 87 şube olmak üzere, toplam 688 işyerinden oluşuyordu.

İstanbul ve Ankara merkezli bir telgraf hattı ve İstanbul ile 350 hatlık bir santrale sahip Samsun dışında, muntazam çalışan ya da bir telefon şebekesi bulunan bir şehir yoktu.

Çoğu İstanbul'da; 19.136 kapasiteli, 13 manuel telefon santrali vardı.

Posta-telgraf-telefon hizmeti, imtiyazlı yabancı şirketler vasıtası ile veriliyordu.

İletişim Politikası

Hedef, iletişim sistemini kontrol altına almak ve geliştirmektir. Bu; ekonomik kalkınma, iç güvenlik ve eğitim-kültür açısından büyük bir önem arz ediyordu.

İletişim sektöründe, 1923-1935 döneminde; kontrol ve yatırıma, 1935-1937 döneminde; millileştirmeye, 1950-1980 döneminde ise; yabancı ortaklık ile teknoloji transferi ve yerli üretime önem veren bir strateji izlendi.

Bir ülkede; haberleşme sistemi, yabancıların kontrolünde ise orada; yabancı istihbarat için, gizli saklı bir şey yoktur.

1924'te alınan bir karar ile imtiyazlı yabancı şirketlerin; posta-telgraf-telefon hizmetleri konusundaki imtiyazı, ABD-İngiliz-Fransız ortaklı İstanbul Telefon Şirketi muaf tutularak kaldırıldı.

İmtiyazlı Yabancı Şirketi Yatırıma Zorlamak

1924'te, telefon imtiyazı verilen İzmir Belediyesi; İstanbul Telefon Şirketi ile birlikte, 200 hatlık, manyetolu bir telefon santrali inşasını gerçekleştirerek hizmete açtı.

Uluslararası Rekabette İstifade Etmek

1926'da, Ankara'da; ihaleyi üstlenen Ericsson firması vasıtası ile Balkanların ve Türkiye'nin, 2.000 hatlık, ilk otomatik telefon santrali yatırımı gerçekleştirildi.

1927'de, İstanbul ve Ankara'da; uluslararası haberleşmeye müsait, güçlü bir telsiz telgraf ve telsiz telefon tesisi inşa edildi.

Yabancı İle Ortaklık

1928'de, İzmir Belediyesi; Ericsson firması ortaklığı ile 1,300 hat kapasiteli, otomatik telefon santrali yatırımını gerçekleştirerek, hizmete açtı.

Avrupa ile Telefon Bağlantısının Sağlanması

1929'da; İstanbul-Ankara, 1931'de de; Birinci Dünya Savaşı öncesinde var olan hatların ıslahı ile Ankara-İstanbul-Sofya-Bükreş-Selanik ve Belgrat arasındaki telefon bağlantısı sağlandı.

Hükümetin İstanbul Telefon Şirketi'ni Sıkıştırması

1931'de, hükümet; yeni teknolojiye geçmesi için İstanbul Telefon Şirketi'ni uyardı. Bunun sonucu olarak; İstanbul'daki telefon santrallerinin bir kısmı yarı, bir kısmı da tam otomatığe dönüştürüldü.

Millileştirme

1935'te; 14.900 kapasiteli manuel, 14.000 kapasiteli otomatik telefon santrali vardı. Bu gelişme; yetersiz görüldü, 1935'te; İstanbul Telefon Şirketi, 1937'de de İzmir Telefon Şirketi hazine tarafından satın alınarak devletleştirildi.

Teknoloji Transferi ve Yerli Üretime Altyapı Oluşturma

1967'de, PTT; iletişim gereksinimini yerli üretimle karşılamak amacı ile Kanada'nın Northern Electric Company Limited ile "NETAŞ" şirketini kurdu.

Radyo

Dünyada Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve hızla yayılan radyo yayını, Türkiye'de; 1927'de 5 er KW güçteki Ankara ve İstanbul radyo istasyonlarının yayına geçmesi ile başladı.

Yabancı ortaklı "Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi" tarafından işletilen Ankara ve İstanbul radyo istasyonları, güç ve kalite itibarıyla gerekli gelişmeyi gösteremedi. Bu nedenle de 10 yıllık işletme hakkı süresi beklenmeksizin, 1933'te PTT'ye devredildi.

1927'de sadece Ankara ve İstanbul çevresinde izlenebilen radyo yayınları, güç artırımına gidilmesi ile Türkiye'nin % 25'inde izlenir bir hale geldi.

İletişim Sisteminin 1980'deki Görünümü

1923'te; 14.000 olan sabit telefon abone sayısı, 1980'de; 1.147.782'e çıktı.

1927'de, sadece Ankara ve çevresinde izlenebilen radyo yayını; 1980'de, Türkiye'de ve çevresinde izlenebilen bir yayın haline geldi. Bir de buna 1968'de yayına giren renksiz televizyon dâhil oldu.

İletişim sistemi; aksaklıklar ve eksikler bulunmasına rağmen, o günün standartlarında, fazlaca geride de değildi.

1923'te; 13.900 km'si stabilize (4.000 km'si iyi durumda), 4.450 km'si toprak olmak üzere **18.350 km'lik karayolu**; 3.756 km'si imtiyazlı yabancı şirketler tarafından inşa edilen **4.112 km'lik demiryolu** (127 km'lik Ankara-Yahşihan dar askeri hat ile yarım kalan hatlar, bunun dışındadır); **35.000 tonluk deniz ticaret filosu** ile imtiyazlı Fransız şirketlerce işletilen, yolcu-yük taşımacılığı ve dış ticarete önem arz eden **İstanbul-Haydarpaşa-İzmir limanları** vardı.

Demiryolu Merkezli Bir Ulaşım Politikası

1923-1950 döneminde; limanlar ile bağlantılı, demiryolu merkezli, karayoluyla beslenen ve bütünleşen bir ulaşım sistemi inşa edildi. Bu da; yolcu ve yük taşıma maliyetinin en ucuz olması, iç kaynağa dayalı enerji ile daha az makine-araç ve teçhizat ithalatını gerekli kılması, yatırımın ise ağırlıklı olarak öz kaynakla gerçekleşmesi düşüncesinden kaynaklanıyordu.

Marshall Planı ve Karayolu Merkezli Bir Ulaşım Politikası

1950-1980 döneminde ise karayolu merkezli bir ulaşım sisteminin inşa edilmesine gidildi.

Karayolu merkezli bir ulaşım sisteminin inşa edilmesine gidilmesi; “Marshall Planı” ile ilgili idi. Zira “Marshall Planı’nın” karayolu merkezli bir ulaşım sistemini teşvik eden, adeta dayatan bir özelliği vardı. **Bunun amacı ise ABD otomobil şirketleri ile petrol tekellerinin önünü açmaktı.** Bu da; Türkiye’yi sürekli dışa bağımlı kılan, şifa bulmaz bir hastalığı olan, cari açık sorununu doğurdu.

Demiryolu Merkezli Bir Ulaşım Sistemini İnşa Etmek

Hedef; limanlar ile bağlantılı, demiryolu merkezli, karayoluyla beslenen ve bütünleşen bir ulaşım sistemini inşa etmektir. Ancak; var olan demiryolu ağı, bu amacı gerçekleştirecek bir özellikte değildi.

Neden?

İmtiyazlı yabancı şirketin çıkar ve amacına göre inşa edildiğinden, “kuzey-güney, doğu-batı ekseninde” merkezi bir demiryolu ağı yoktu. Bir de; imtiyazlı yabancı şirketlerin, kafasına göre belirlediği yolcu ve yük tarifesi vardı. Bu durum; ulaşımı zorlaştırdığı gibi, insan ve yük taşımacılığını pahalı kılıyordu. Bunun dışında ülke güvenliği ve bütünlüğünü sağlamaktan da uzaktı.

Niçin?

Osmanlı coğrafyasında, ilk demiryolu inşaatı; 1856’da, bir İngiliz şirketine verilen imtiyazla “130 kilometrelik İzmir-Aydın hattının” inşası ile başladı. Buna; daha sonra, Fransız-Alman-Avusturyalı şirketler de dâhil oldu.

Önceleri; demiryolu yatırımının, iç ve dış borçlanma ile finanse edilmesi düşünülüyordu. Ödemeler yapılamayınca; demiryolu inşaat şirketlerine, kilometre başına kar garantisi ve hattın 20 kilometre çevresindeki maden ocaklarının işletilmesi gibi imtiyazlar verildi.

Osmanlı hudutları dâhilinde, bir nev’i “yap-işlet” modeli ile 8.619 km uzunluğunda bir demiryolu inşa edildi. Ancak; bu demiryolu ağı, inşa eden şirketler ile ait olduğu devletlerin ekonomik-siyasi amacına göre şekillendi.

Fransa; Kuzey Yunanistan-Güney Anadolu-Suriye’de, İngiltere; Romanya, Batı Anadolu, Basra’da, Almanya da; Trakya-İç Anadolu ve Irak’ta bir etki alanı oluşturdu. Bu da ülke güvenliği ile bütünlüğünü tehdit eden bir şekle dönüştü.

Yabancıların demiryolu yatırımına olan ilgisi, Sultan II. Abdülhamit'in dikkatini çekti; ülke çıkarlarını korumak için de İngiliz-Fransız şirketlerine karşı Alman şirketlerine destek verdi.

1893'te, "Anadolu Demiryolları Şirket-i Osmaniye-si" Ankara-Kayseri-Sivas ile Eskişehir-Afyon-Konya hatlarının işletme imtiyazını satın aldı.

1901'de; inşaatı başlayan, askeri birlikler ve Türk mühendisleri tarafından inşa edilen, Hicaz demiryolu hattı; 1908'de, tamamlanarak işletmeye açıldı.

1911'de, Samsun-Sivas demiryolu hattı inşasına girişildi ise de; inşaat çalışmaları, savaş nedeniyle yarıda kaldı.

I. Dünya Savaşı sırasında; İttihat ve Terakki yönetimi, açılan tazminat davalarına rağmen; Şam-Hama, Yafa-Kudüs, İzmir-Aydın, İzmir-Kasaba ve Bursa-Mudanya hatlarına el koydu.

Demiryolları; gerek I. Dünya Savaşı, gerekse Kurtuluş Savaşı sırasında; askeri personel ve lojistiğin düzenli olarak taşınmasında önemli bir rol oynadı, sürekli olarak da el değiştirdi.

Yeni Demiryolu Projesi

Yeni demiryolu projesi; Ankara merkezli, doğu-batı, kuzey-güney eksenli; demiryolu ile limanları, hammadde kaynakları ile de üretim ve tüketim merkezlerini birleştiren bir proje özelliğindedir.

Milli Sermayenin Teşvik Edilmesi

1923'te, Samsun-Çarşamba demiryolu hattının inşası; 75 yıllık bir imtiyaz sözleşmesi ile Türk tütün piyasasının önemli bir ihracatçısı olan "Nemlizedeler'in" Samsun Sahil Demiryolları TAŞ'ne verildi.

Samsun-Çarşamba demiryolu hattı inşaatına girişen Samsun Sahil Demiryolları TAŞ; çok geçmeden finansman sıkıntısına girdi. Devlet desteği ve T. İş Bankası kredilerine rağmen inşaat önemli bir mesafe alamadı. 1929'da da; hisse ve işi ile birlikte, Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi tarafından devralındı.

Devletin Demiryolu İnşaatında Aktif Rol Alması

Mart 1924'te, çıkarılan iki ayrı kanunla; Diyarbakır-Ergani ve Samsun-Ankara-Sivas demiryolu hattının inşa edilmesi kararlaştırıldı.

Birinci aşamada; İç Anadolu ile Kuzey, Doğu, Güney ve Güneydoğu Anadolu'yu birleştiren, ikinci aşamada ise; Batı Anadolu'daki bölük pörçük hatları bir ağa dönüştüren ana ve tali demiryolu hattının inşa edilmesi planlandı.

İmtiyazlı Yabancı Şirketleri Kontrol Altına Almak

Mayıs 1924'te, çıkarılan bir kanunla; Haydarpaşa Limanı ile Haydarpaşa-Ankara-Konya hattından oluşan demiryolu-liman ve tesislerin satın alınarak millileştirilmesine karar verildi. Ancak; bunun gerçek amacı, millileştirme değil; yolcu ve yük taşımacılığında kafasına göre bir fiyat tarifesi uygulayan imtiyazlı yabancı şirketleri sıkıştırmak ve yatırıma zorlamaktı. Zaten, millileştirme için de bir kaynak yoktu.

Yabancı Müteahhit Firmalardan İstifade Etmek

1927'ye gelindiğinde, 380 km'lik Ankara-Kayseri hattının tamamlanarak işletmeye açılması dışında önemli bir başarı yoktu. Bu da malzeme-makine-araç-teçhizat ve finansman konusunda çekilen sıkıntıdan kaynaklanıyordu. Bunun için; bu tarihe kadar, bütçeden ayrılan ödenekler; daha ziyade, eski hatların tamir ve bakımına tahsis edildi.

Hükümet; 1927-1932 döneminde, 2.000 km'lik bir demiryolu hattının inşaatını hedefledi. Bunun bütçeden ayrılacak ödenek ve mevcut teknik imkânlar ile gerçekleştirilmesi mümkün değildi. Bu nedenle de projeyi kısmen finanse edecek ve gerçekleştirecek bir yabancı müteahhit firma arayışına girildi.

Belçikalı Societe Industrielle des Travaux, İsveç-Danimarka konsorsiyumu Nidquist Holm, Alman Julius Berger şirketleri ile bir sözleşme imzalandı. Ancak; daha sonra, kredi bulamayan Belçikalı Societe Industrielle des Travaux şirketi ile olan sözleşme feshedildi, diğer iki şirket ile ise birçok ana ve tali demiryolu hattı inşaatı gerçekleştirildi. TC Ziraat Bankası garantisi altında alınan uzun vadeli dış krediler de ödendi.

Millileştirmeye Gitmek

İmtiyazlı yabancı şirketler; hükümetin baskısına rağmen yenileme yatırımına gitmedi, yolcu ve yük taşımada; tarife cetvelini devlete oranla yüksek tuttu, faaliyet sonucunu ise sürekli zarar olarak açıkladı. Bu da "kabul edilebilir" bir durum değildi.

1928'de; bir Fransız Şirketi tarafından işletilen, Haydarpaşa Limanı ile 1.032 km'lik Haydarpaşa-Ankara-Konya hattından oluşan; demiryolu-liman ve tesisler, uzun vadeli bir ödeme ile satın alındı. Ancak; taksit ödemelerinin yüksek olması ve ödenek yokluğu nedeni ile de, 1933'e kadar; bunun dışında, ciddi bir millileştirmeye gidilemedi.

1933-1938 döneminde; dünyadaki ekonomik-siyasi konjonktür ile imtiyazlı yabancı şirketlerin mali iflaslarından istifade edilerek, 2.355 km'lik demiryolu hattı ile liman ve tesisler, bedelsiz ya da cüz'i bir bedel ödenerek millileştirildi.

İmtiyazlı yabancı şirketlerin elinde bulunduğu demiryolu hattı-liman ve tesislerin millileştirilmesi ise 1948'e kadar devam etti.

Bütçe İle İlgili Eleştiriler ve İç Borçlanmaya Başvurma

1929 buhranı sonrasında; yabancı müteahhit firmalar, Türkiye'den çekildi.

İvme kazanan demiryolu inşaatını finanse etmek ve millileştirme ile ilgili doğan fırsatı değerlendirmek için; bütçeden demiryolu yatırımına daha fazla ödenek ayrıldı. Bu da demiryolu ile ilgili sert eleştirilere yol açtı.

Millileştirmeden doğan borç; bütçeden ayrılan ödenekle ödenirken, demiryolu yatırımı için de sık-sık iç borçlanmaya başvuruldu.

Demiryollarının 1950'deki Görünümü

1950'ye gelindiğinde; 3.756 km'lik demiryolu ile liman ve tesisler millileştirildi, 3.764 km'lik ana ve tali demiryolu hattı inşa edildi (Ki bunun 2.981 km'lik bölümü 1923-1938 dönemi ile ilgilidir); Ankara merkezli, kuzey-güney, doğu-batı eksenli bir demiryolu ağı oluşturulurken, demiryolu uzunluğu da 7.876 km'ye ulaştı.

Demiryolu Bağlantılı Bir Denizyolunu İnşa Etmek

1923'te, 16.582 tonilatoluk kısmı iyi durumda olan, 35.000 tonilatoluk bir deniz ticaret filosu; imtiyazlı Fransız şirketleri tarafından işletilen ve yolcu- yük taşımacılığı ile dış ticarete önem arz eden İstanbul-Haydarpaşa-İzmir limanları vardı. Bu da; limanlar ile bağlantılı, demiryolu merkezli, karayolu ile beslenen ve bütünleşen bir ulaşım sistemi için yeterli değildi.

Neden?

Tabii ki bunun tarihi bir derinliği var.

Osmanlı için Akdeniz'in bir iç deniz haline geldiği XVI. yüzyılda bile, güçlü bir deniz ticaret filomuz yoktu. Bunun nedeni ise güçlü bir deniz ticaret filosu oluşturamamamız değil, yabancıları tercih etmemiz ile ilgilidir. Bu da yabancılar verilen kapitülasyonlara dayanır.

Osmanlı'da, ilk kapitülasyon; Fatih Sultan Mehmet döneminde "İstanbul'un fethinden sonra", Venedik ve Ceneviz'e verildi.

Amaç; ipek ve baharat yolundaki ticareti canlı tutmaktı.

İkinci kapitülasyon ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa'ya verildi. Kanuni Sultan Süleyman; bu hamle ile de Fransa ve Almanya'nın siyasi bir birlik oluşturmasını engellemeye çalıştı.

Fransa'ya verilen kapitülasyonlar; her ne kadar, antlaşmaya imza koyan hükümdarların ömrü ile sınırlı ise de; daha sonra 5 kere yenilendi, Sultan I. Mahmut döneminden itibaren sürekli bir hale geldi.

Kapitülasyonlar; aynı zamanda "Kabotaj Hakkı" denilen, "yabancılar; Osmanlı karasuları ile iç deniz-göl ve akarsularında taşıt işletme, limanlardan istifade etme, yolcu ve yük taşıma gibi" hakları da içeriyordu.

Venedik ile Ceneviz ve Fransa'ya tanınan bu hak, deniz taşımacılığın bu ülkelere ait gemilerle yapılmasını sağladı. Buna; daha sonra, Avusturya-Rusya-İsveç-İspanya ve Prusya'nın dâhil olması ile de denizcilik sektörü yabancıların faaliyet gösterdiği bir alan oldu.

1828'de, bir grup ermeni tüccar tarafından satın alınarak Sultan II. Mahmut'a hediye edilen Swift adlı İngiliz yapımı buharlı gemi; denizcilik alanındaki geri kalmışlığımızı hatırlattı, zamanın idarecilerini düşündürdü ve harekete geçmesini sağladı.

Sultan Abdülmecit dönemi; denizcilik alanında, ilk önemli adımların atıldığı bir dönem oldu.

“Mekteb-i Fünun-u Bahriye-i Şahane” adlı bir denizcilik okulu açıldı.

Hazine-i Hassa; İngiltere'den satın aldığı bir gemiyle İstanbul-Gemlik-İzmit-Tekirdağ, başka bir gemiyle de İstanbul-Üsküdar hattında yolcu ve yük taşımacılığını başlattı.

Hazine-i Hassa'nın iştiraki ile Şirket-i Osmaniye kuruldu. Bu şirket; daha sonra, “Mecidiye Şirketi” ve Fevaid-i Osmaniye adını aldı.

Boğaziçi'ndeki diğer iskelelerin açılmasıyla; biri İngiliz, diğeri de Rus iki şirkete gemi işletme imtiyazı verildi. Bunların rekabetine dayanamayan Fevaid-i Osmaniye, imtiyazı ile birlikte bir Fransız şirketine devredildi. Bu başarısızlık ise Sultan Abdülmecit'in emriyle halka açık bir şirket olarak kurulan Şirket-i Hayriye ile giderildi.

1851'de kurulan Şirket-i Hayriye; Galatalı banker Manolaki Baltazzi'nin İngiltere'den satın aldığı yandan çarklı 6 vapurla, 1854'den itibaren; şehir içi hatlarında, başarılı bir performans sergiledi.

Kırım Savaşı sırasında; İstanbul'a gelen İngiliz ve Fransız donanmasından çok etkilenen Sultan Abdülaziz, Fevaid-i Osmaniye Şirketi'ni Fransızlardan geri alarak İdare-i Aziziye'ye bağladı. Borçlanma ile İngiltere-Fransa ve İtalya'dan; çok sayıda buharlı zırhlı savaş gemisi aldı, donanmayı baştan sona yeniledi, deniz taşımacılığını teşvik etti.

Sultan II. Abdülhamit'in başa geçtiği ve moratoryumun ilan edildiği 1876'da; 90'ı İdare-i Mahsusa (Eski ismi, İdare-i Aziziye), 40'ı Şirket-i Hayriye'ye, 46'sı da özel şirket ve kişilere ait; toplam 176 adet gemiden oluşan bir deniz ticaret filosu vardı.

Gemiler; Marmara-Karadeniz ve Akdeniz'de, yolcu ve yük taşımaya elverişli olmakla birlikte; uluslararası alanda taşımacılık yapan imtiyazlı Fransız-İtalyan-Alman-Avusturyalı ve Rus şirketlerin gemileri ile rekabet edecek ölçüde yeni ve donanımlı değildi.

Mali iflasın nedeni olarak donanmaya yapılan yatırımı gören Sultan II. Abdülhamit, donanmayı Haliç'e çektirerek çürümeye terk etti; 1877-1878 Osmanlı-Rus, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ile de donanma ve deniz taşımacılığın önemini anlayarak bu konudaki yatırımı tekrar öne çıkardı.

I. Dünya Savaşı sırasında, yabancı deniz taşıma şirketlerine tanınmış tüm imtiyazlar kaldırıldı; milli deniz taşıma şirketleri de personel ve yük nakli ile özellikle Çanakkale cephesinde önemli bir rol oynadı.

I. Dünya Savaşı öncesinde; 110.000 tonilato olan deniz ticaret filomuzun yük taşıma kapasitesi, düşman deniz altıları tarafından batırılan gemiler nedeni ile 35.000 tonilatoya kadar düştü. Bunun 16.582 tonilatoluk kısmı ise iyi durumda idi.

Kabotaj Kanunu

Lozan Antlaşması ile kapitülasyonlar kaldırıldı ise de, 1926'ya kadar; imtiyazlı yabancı deniz taşıma şirketlerinin Türk limanları arasındaki her türlü yolcu ve yük taşıma imtiyazı devam etti. Tabii ki bu deniz ticaret filomuzun oldukça yetersiz oluşu ile ilgili idi.

1926'da çıkarılan Kabotaj Kanunu ile imtiyazlı yabancı deniz taşıma şirketlerinin Türk limanları arasındaki her türlü yolcu ve yük taşıma imtiyazına son verilirken, bu hak sadece ve sadece Türk bayrağı taşıyan gemilere tanındı. Amaç ise Türk denizcilik sektörünü yabancı rekabetten korumak ve gelişmesini sağlamaktı.

Özel Sektörü Teşvik Etmek

1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile gemi inşa ve işletmeciliği de teşvik edildi. Bunun sonucu olarak; armatörlere avans, kredi kolaylığı, vergi ve gümrük muafiyeti tanındı.

Devletin Denizcilik Sektöründe Aktif Rol Alması

1930'a gelindiğinde; Türk Ticaret Filosu, 240 adet gemiden oluşuyordu. Bu daha ziyade küçük tonajlı gemilerden oluşmakla birlikte; bunun toplam yük taşıma kapasitesi, 95.000 tonilato idi.

1933'te, gemilerimizin yaşlı oluşu; yabancı limanlara girişte, sorunlar ile karşılaşmamıza neden oldu. Ayrıca İstanbul-Karaköy-Haydarpaşa-Derince ve İzmir dışında ciddi bir liman yoktu; yeni liman ve iskelelere ihtiyaç vardı. Bu da devletin deniz taşıma sektöründe aktif bir rol almasını gerekli kıldı.

Birinci aşamada; Trabzon, Samsun, Mersin, Bandırma limanları geliştirildi; ikinci aşama da ise Antalya, Ereğli, Zonguldak, İnebolu, Amasra, Marmaris, Tekfur Dağı liman ve iskelelerinin inşasına girişildi.

1939'dan itibaren askeri amaçlı Maltepe (İstanbul), Zeytinburnu, Mudanya, Gemlik, Mersin ve İskenderun iskeleleri inşa edildi.

Yeni gemi alımı ve gemi inşasına girişildi; yatırımı yönlendirmek ve finanse etmek için ise 1938'de Denizbank kuruldu.

1939'da birinci, 1940'ta da ikinci denizaltı inşa edilerek suya indirildi.

Millileştirme

Millileştirme; 1925'te, Fransız M.R. Gifre tarafından işletilen İzmir Limanı'na el konulması ile başladı. Ancak; 1928'e kadar, bu konuda önemli bir adım atılmadı.

1928'de; Haydarpaşa Limanı'nın (Anadolu Demiryolu hattı ile birlikte), 1935'te de İstanbul Limanı'nın işletmesi Fransız şirketinden satın alınarak devletleştirildi.

1944'te ise Şirket-i Hayriye; Hasköy'deki fabrikası, vapurları, taşınır ve taşınmaz mal varlığı satın alınarak Devlet Denizyolları İşletmesi'ne devredildi.

Türkiye; Avrupa ile Asya arasında, bir köprü konumunda olduğundan; tarih boyunca, askeri-siyasi açıdan olduğu kadar, ipek-baharat yolu açısından da önem arz eden bir ülke oldu. Bu da, burada kurulan devletlerin; ticari güzergâh üzerinde, yollar-köprüler-hanlar-kervansaraylar gibi altyapı ve tesisleri inşa etmesine yol açtı. Buna rağmen; ülkemiz, 1923'te; 13.900 km'si stabilize (4.000 km'si iyi durumda), 4.450 km'si toprak olmak üzere 18.350 km'lik karayolu ve 94 köprü ile çağın epey gerisinde kalan bir ülke görünümündeydi.

İnsan Gücüne Dayanarak Karayolu İnşa Etmek

1923-1948 döneminde, ağırlıklı olarak insan gücüne dayanan bir yol inşa ve bakım çalışması yapıldı. Bunun nedeni ise demiryolu yatırıma öncelik verilmesi ve bütçeden karayoluna tahsis edilen ödeneğin de çok sınırlı kalması ile ilgili idi.

1921'de çıkan bir kanunla; karayolu inşa ve bakımı, mahalli idareler ile Nafia Vekâletine (Bayındırlık Bakanlığı) bırakıldı.

1925'te, karayolu inşaat ve bakımını hızlandırmak amacı ile "Yol Mükellefiyeti Kanunu" çıkarıldı.

Kanun; maluller, öğrenciler, silahaltında olanlar ile 6 çocuğu bulunanlar hariç; 18-60 yaş grubundaki erkeklerin, 5 yıl için; her yıl, 6 gün; mecburi olarak, yol çalışmasına katılmasını öngörüyordu. Aynı veya nakdi olarak ödenen, bir nev'i "Baş Vergisi" özelliğinde olan bu yükümlülük; özellikle kırsal kesimde yaşayan yoksul halkın tepkisine yol açtı. Bu nedenle de; Demokrat Partisi'nin, CHP'yi eleştirmede yıllarca başvurduğu bir enstrüman oldu.

Yol bakım çalışması; 1927'de, vilayetlere bırakıldı ise de; bu, 1929 da çıkan "Şose Köprüler Kanunu" ile kaldırıldı.

Şose Köprüler Kanunu; "Milli Şoseler" adı altında, devlet yolları ağının oluşturulmasını; bunun Yol Vergisi ile finanse edilmesini, 8 liralık Yol Vergisi'nin % 50'sinin Nafia Vekâletine, % 50'sinin de vilayetlere tahsis edilmesini öngörüyordu.

1931'de ortaya çıkan ekonomik sıkıntı nedeniyle Yol Vergisi; 4 liraya düşürülürken, Nafia Vekâletinin hissesi; % 15'e indirildi, geriye kalanı ise vilayetlere bırakıldı.

Karayolu İnşasında Hedefin Gerisinde Kalınması

1937'ye gelindiğinde; 3.420 km'lik şose karayolu inşa edildi, 8.069 km'lik karayolunun da bakımı yapıldı.

Karayolu uzunluğu; 40.000 km'yi bulmakla birlikte, bunun; 23.000 km'lik kısmı toprak yol özelliğinde idi. Bu da; limanlar ile bağlantılı, demiryolu merkezli; bir ulaşım sisteminde aksaklığa neden oluyordu.

Çare Arayışı

1937'de; birinci derecede önem arz eden 22 bin km'lik karayolu ağının yeniden ele alınması planlandı ise de; savaş nedeni ve ödenek yokluğu ile ciddi bir adım atılamadı.

Makinalı Çalışmaya Geçişin Kararlaştırılması

1945'te; asfalt-parke-kırma taş-şose-tesfiye-araba yolu olarak sınıflandırılan 44 bin km'lik karayolu vardı. Bunun; 20 bin km'lik kısmının on beş yıl içinde geliştirilmesi, devlet yolları dışındaki yollarda sorumluluğun vilayetlere verilmesi, yol yapım ve bakım çalışmalarında da makineleşmeye gidilmesi kararlaştırıldı.

1946'da; yol yapım ve bakım çalışmalarında, 1.611 adet makine-araç ve gereç kullanılıyordu. Bu nedenle Marshall yardımının başladığı 1948'den önce de makinalı çalışma dönemine geçilemedi.

Havayolunu İnşa Etmek

1923'te, İstanbul bağlantılı; Avrupa hattında çalışan, Franko-Romen hava Seyrüsefer Kumpanyası; hava taşımacılık sektöründe faaliyet gösteren tek şirketti.

Neden?

Osmanlı'da; havacılık ile ilgili ilk adım, 1911'de atıldı; 1912'de, Yeşilköy Hava Mektebi'nin açılışı ile bir gelişim gösterdi; ancak bu askeri amacın ötesine gidemedi.

Yabancı Havayolu Şirketleri İle Bir Deneme

1924'te, havayolu alanındaki boşluğu doldurmak amacı ile "Aero Espresso Italiana" adlı İtalyan şirkete; Ankara-İstanbul-İzmir ve Brindizi hattında, düzenli sefer yapmak kaydıyla, 20 senelik bir imtiyaz verildi. Ancak; faaliyeti, İstanbul-Atina-Brindizi hattı ile sınırlı kaldı.

1925'te ise; Alman "Junkers" şirketine, İstanbul-Ankara hattında düzenli sefer yapmak amacıyla bir imtiyaz verildi.

Havayolları Devlet İşletmesi'nin Kurulması

Havayolu taşımacılığında; yabancı şirketlere verilen imtiyazlara rağmen, beklenen gelişme sağlanamadı.

1933'te, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak "Havayolları Devlet İşletmesi" kuruldu.

İşletme, 5 uçak ve 28 kişilik personel kadrosu ile işe başladı; kadronun büyük bir kısmını ise Ordu'dan sağladı.

İşletme, 1935'te; Nafia Vekâleti'ne (Bayındırlık Bakanlığı), 1938'de; Ulaştırma Bakanlığı'na bağlandı ve "Devlet Havayolları Umum Müdürlüğü" adını aldı.

1945'te, filosundaki uçak sayısı; 52'ye, koltuk kapasitesi; 845'e çıktı. Faaliyet alanını; 3 kentten, 19 kente genişletirken, bu konuda da askeri hava limanlarından istifade etti.

Ulaşım Sisteminin 1950'deki Görünümü

1950'de, toplam yolcunun; % 49,9'u karayolu, % 42'si demiryolu, % 7,5'i denizyolu, % 0,6'sı da havayolu ile taşınıyordu. Toplam yükte ise karayolunun; % 17,1, demiryolunun % 55,1, denizyolunun da % 27,8 payı vardı.

Gelişmiş ülkeler ölçüsünde olmasa da, karayolundaki aksaklıklara rağmen; limanlar ile bağlantılı, demiryolu merkezli; taşıma maliyeti ve dışa bağımlılığın en az olduğu bir ulaşım sistemi inşa edilmişti.

Karayolu Merkezli Bir Ulaşım Sistemi İnşasına Geçilmesi

1945'te, karayolu yapım ve bakımında makinalı çalışmaya geçilmesi kararlaştırılmış ise de; bu, demiryolu merkezli bir ulaşım sisteminin terk edilmesi değil, karayolunun geliştirilmesi amacına yönelikti.

1948'de; karayolunun dünyada bir moda haline gelmesi yanında, ABD'nin Marshall yardımı ile bunu örtülü olarak dayatması ise; hükümetin demiryolu merkezli bir ulaşım sistemini terk ederek, karayolu merkezli bir ulaşım sistemini benimsemesine yol açtı.

Karayolu merkezli bir ulaşım sistemi ile ilgili olarak; ABD'den karayolu uzmanı kişiler davet edildi, eğitim amacı ile ABD'ne mühendisler gönderildi, tüm karayolu yeniden ele alındı, yeni bir karayolu ulaşım plan ve projesi ortaya kondu.

Makinaya dayalı bir çalışmaya geçildi, bütçenin neredeyse % 10'u karayolu yatırımına tahsis edildi, Marshall yardımı ile bu amaca tahsis edilen dış kredilerden istifade edildi, karayolundaki gelişmeye paralel olarak da petrol-otomobil-kamyon ithalatı teşvik edildi.

Demiryolu yatırımı ikinci plana atıldı, demiryolu inşa ve bakımına ilgisiz kalındı, yolcu ve yük tarifesine yapılan zamlar ile de demiryolu taşımacılığı cazip olmaktan çıkarıldı. Bu da demiryolunun taşınan yolcu sayısı ile yük miktarındaki payında bir düşmeye, liman ve denizyolunun öneminin azalmasına neden oldu.

Ulaşım Sisteminin 1980'deki Görünümü

1980'de; 31.976 km'si devlet, 28.785 km'si il olmak üzere 60.761 km'lik karayolu (1.447 km'si toprak yol), 8.397 km'lik demiryolu (392 km'si elektrikli) vardı. Buna göre, 1950-1980 döneminde; 16.761 km'lik yeni devlet ve il karayolu yapıldı, 22.000 km'lik toprak yolu geliştirildi, 521 km'lik de ilave demiryolu inşa edildi.

1950'de, yolcu taşımada; karayolu ile demiryolunun payı birbirine yakın iken, 1980'de; karayolunun payı % 90'a kadar çıktı. Bu durum yük taşıma için de geçerli idi.

Karayolu merkezli, bir ulaşım sistemi inşa edilmiş ise de; demiryolu ile denizyolu devre dışı kalmış, taşıma maliyetleri yükselmiş, artan petrol-otomobil-kamyon ithalatı ile de dışa olan bağımlılık artmıştı.

Karanlıktan Aydınlığa

1923'te, yıllık toplam üretimi; 45 milyon KWh olan, çoğu motorlu, 38 adet elektrik santrali vardı. Bunun; 14'ü kişilere, 13'ü ortaklıklara ve 11'i de belediyelere aitti. Ancak, sektör; imtiyaz sahibi Alman, Belçikalı, İtalyan ve Macar şirketlerin kontrolündeydi.

Elektrik; sadece İstanbul, Adapazarı, Tarsus ile ülkenin belli başlı sanayi kuruluşlarında bulunuyordu. Halkın % 94'ü ise elektriğin olmadığı bir alanda yaşıyordu.

Neden?

Osmanlı'da, ilk elektrik üretimi; 1902'de, Tarsus'ta; İtalyan ve İsviçre firması tarafından, su değirmenine bağlanan 2kW'lık bir dinamo ile gerçekleştirildi.

1904'te; Selanik ve Şam'da, 1906'da da Beyrut'ta elektrik üretim ve dağıtımına geçildi.

İstanbul'un elektrik üretim ve dağıtım imtiyazı için; Fransız, Alman, İngiliz şirketlerin bir başvurusu olmuş ise de; bu, sürekli olarak yönetimce reddedilmiş. Bunun nedeni ise İstanbul caddelerinin havagazı ile aydınlatılması ve Beyoğlu Gaz Şirketi'nin engel çıkarması ile ilgili idi.

İrili ufaklı sanayi işletmelerinin varlığı, telgraf-telefon hattının inşası, elektrikli tramvay hattına geçişin düşünülmesi; İstanbul genelinde bir elektrik üretim ve dağıtımını gerekli kıldı. Bu amaçla açılan ihaleye 8 şirket katıldı, ihaleyi de Macar Ganz Şirketi kazandı.

İstanbul'un elektrik üretim ve dağıtım konusunda, 50 yıllık bir imtiyaza sahip olan Macar Ganz Şirketi; ilk olarak, Galata-Ortaköy tramvay hattında kullanılmak üzere, Kabataş'ta buhar makinalı bir elektrik santrali inşa etti. Bir yıl sonra da "Generale de Credit Hongrois" ve "Banque de Bruxelles" bankaları ile ortaklığa giderek Osmanlı Elektrik Anonim Şirketi'ni kurdu.

Osmanlı Elektrik Anonim Şirketi; 1911'de, Silahtarağa'da taş kömürü ile çalışacak bir termik santrali inşasına girişti. Yatırımın tamamlanması, tesisin işletmeye açılması ise; Balkan Savaşı ve sel felaketi nedeniyle, ancak; 1914'te mümkün olabildi. Bu arada; şirketin kurucu ortağı olan Macar Ganz Şirketi, şirketteki payını da Belçikalı ortaklarına devretti.

1923-1930 Dönemi Elektrik Üretim ve Dağıtım Politikası

1923-1930 dönemi, devletin; elektrik üretim ve dağıtım alanında, sadece planlamacı olarak kaldığı; fiyat belirleme dışında, mümkün olduğu kadar müdahil olmamaya özen gösterdiği bir dönem oldu.

Elektrik yatırımı ile üretim ve dağıtım; imtiyaz sahibi eski ve imtiyaz verilen yeni yabancı şirketlerle gerçekleştirilmeye, yerli ya da yerli yabancı ortaklığı ile de bir rekabet ortamı oluşturulmaya çalışıldı.

Teknoloji, sermaye, malzeme ve teknik adam kıtlığı ise; hükümeti böyle bir politikaya sevk eden nedendi.

Osmanlı Elektrik AŞ ile Bir Anlaşmanın Yapılması

1923'te, Ankara Hükümeti; daha sonra Türk Elektrik AŞ adını alan Osmanlı Elektrik AŞ ile bir anlaşma yaparak var olan haklarını kabul etti.

Yabancı Şirketlere İl Bazında Elektrik İmtiyazı Verilmesi

Ankara ve Adana'da; Alman, Bursa, Mersin, Balıkesir Gaziantep, Tekirdağ ve Edirne'de; İtalyan, İzmir'de; Belçika, Trakya'da da Macar kökenli şirketlere; il bazında, elektrik üretim ve dağıtım imtiyazı verildi. Bu da her şeyden önce "her ile elektrik götürmek" gibi bir hedef ile ilgili idi.

Gelişmeler

1925'te; Ankara, Adana, Artvin, İnebolu, Akşehir, Mersin, Trabzon, 1926'da da Aksaray, Ayvalık, Bursa, İzmit, Konya, Kütahya, Malatya ve Sivas elektriğe kavuştu.

Türk Elektrik AŞ'nin İşi Ağırdan Alması

1926'ya gelindiğinde; Türk Elektrik AŞ, İstanbul'un tüm Rumeli yakasına elektrik veriyordu. Üretim kapasitesinin yeterli olmasına rağmen, Anadolu yakasına geçmek gibi bir hedefi yoktu. Bunun nedeni ise daha fazla yatırımı göze almaması, Kadıköy Elektrik Gaz Şirketi ile de bir rekabete girmemektir.

Hükümet; Türk Elektrik AŞ'nin imtiyaz süresini 1993'e kadar uzatarak yatırım, fiyat garantisi ile de kar endişesini giderdi.

Türk Elektrik AŞ; 1926'dan itibaren, İstanbul'un Anadolu yakasına elektrik vermeye başladı; 1931'de, Kadıköy Elektrik Gaz Fabrikası'nı satın aldı; 1932'de de bölgenin tümüne elektrik veren bir kuruluş haline geldi.

Rekabet İhtiyacının Hissedilmesi

Elektrik üretim ve dağıtım imtiyazının il bazında verilmesi; yatırım, üretim, dağıtım ve fiyat gibi sorunları doğurdu.

İmtiyaz sahibi yabancı şirketler; kısa vadede para kazandıracak, üretim birim maliyeti yüksek, küçük kapasiteli elektrik santrali yatırımlarına yöneldi; elektrik dağıtımını sınırlı bir alanda tuttu, yerli yersiz zam talebinde bulundu. Bu da; il bazında bile olsa, bir rekabeti gerekli kıldı.

İl Dâhilinde Yeni Elektrik İmtiyazının Verilmesi

Performansı yeterli bulunmayan ya da yüksek zam gibi bir talebi direten; Adana, Bursa, Edirne ve Gaziantep gibi illerdeki elektrik imtiyazına sahip yabancı şirketlerin faaliyet alanı daraltıldı; yerli veya yerli-yabancı ortaklıklara elektrik imtiyazı verildi.

Yerli ve Yerli-Yabancı Ortaklığın Teşvik Edilmesi

1926'da kurulan, elektrik sektöründe bir ilk TÜRK özel şirketi olan, Kayseri ve Civarı Elektrik Ticaret AŞ'nin başarısı; hükümeti yerli ya da yerli-yabancı ortaklı şirketleri teşvik etmeye sevk etti.

1928'de, yatırımı T İş Bankası-Fransız şirketi ortaklığı ile gerçekleşen Zonguldak-İncirharmanı ve İzmir- Alsancak termik santrali işletmeye açıldı.

İzmir-Alsancak, linyit ile çalışan; ilk, üretim kapasitesi itibariyle de ülkenin ikinci büyük termik santraliydi. Zonguldak-İncirharmanı santrali ise taşkömürü ile çalışan ülkenin üçüncü büyük termik santrali oldu.

Özel Teşebbüs İle Bir Yere Varılamaması

1930'da; 3'ü kömür ile çalışan termik, 11'i hidrolik, 27'si dizel, 4'ü buhar makinalı, 3'ü gaz motorlu olmak üzere; toplam 48 adet, irili ufaklı elektrik santrali vardı. Bunun yıllık üretim miktarı da 98 milyon kW saattir. Birçok ilde ya elektrik yoktu, ya da yaygın bir dağıtım bulunmuyordu.

Devletin Elektrik Sektörüne Müdahale Etmesi

Yabancı, yerli, yerli-yabancı şirketlerin faaliyetinin yetersiz kalması ve aşırı fiyat yükselişi; hükümetin daha sonra İller Bankası adını alan Belediyeler Bankası'nın finansal desteği ile Belediyeleri harekete geçirmesine neden oldu.

Belediyeler; oluşturduğu iktisadi teşebbüsler ile elektrik-su-havagazı üretim ve dağıtımını ile tramvay işletmeciliğine el attı, imtiyaz sahibi şirketlerin bir rakibi olarak da ortaya çıktı.

Olumlu Gelişme

1935'te, elektriğe kavuşan il sayısı; 43'e çıkarken, yıllık elektrik üretimi de 213 milyon kW saate ulaştı. Bu da "devletin, sektörde daha aktif olması" şeklindeki düşüncüyü güçlendirdi.

Devletleştirme

1935'te, Etibank kuruldu. Amaç ise elektrik üretim ve dağıtımını devlet eliyle gerçekleştirmekti. Özel teşebbüsün büyük kapasiteli kömür ve suyla çalışan elektrik santrali yatırımından uzak durması ve elektriği pahalı üretmesi ise bunun nedeni idi.

1937'de Türk Elektrik AŞ'nin bir KİT kuruluşuna dönüştürülmesi ile başlayan devletleştirme süreci, 1943'te son buldu; Kayseri ve Civarı Elektrik Ticaret AŞ dışında kalan imtiyaz sahibi tüm elektrik şirketleri devletleştirildi.

Elektrik Sektörünün 1950'deki Görünümü

1935-1950 döneminde; tüm bölgeye elektrik veren ve İstanbul'u besleyen, Etibank'a ait Çatalağzı Termik Santrali yatırımı gerçekleştirildi; büyük sanayi tesisleri, ihtiyacı dışındaki elektriği de çevreye vermekle zorunlu tutuldu.

1950'de, hemen hemen tüm iller elektriğe kavuşurken, yıllık elektrik üretimi de 789,5 milyon kW saate ulaştı.

Büyük Kapasiteli Termik ve Hidroelektrik Santraller Dönemi

1950'de, yap-işlet-devret modeliyle özel teşebbüs öne çıkarılmak istendi ise de; yetersizlik nedeni ile Çukurova Elektrik AŞ, Kepez Elektrik AŞ, Kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme AŞ ve Ege Elektrik TAŞ gibi dört şirket dışında, başka bir şirkete faaliyet izni verilemedi.

Debisi yüksek nehirler ile linyit ve taşkömürü havzalarında, büyük kapasiteli elektrik üretim santralleri planlandı. Bunun büyük bir kısmı ise devlet tarafından gerçekleştirildi. Ancak; finansman nedeni ile önemli sıkıntılar yaşandı. Haliyle bazılarının inşaatı uzun sürerken, bazıları da devam eden yatırımlar özelliğinde kaldı.

Elektrik Sektörünün 1980'deki Görünümü

1980'de; yatırımı gerçekleştirilen büyük kapasiteli termik ve hidroelektrik santraller sonucu, yıllık elektrik üretimi; 23,3 milyar kW saate ulaştı. Bu; ciddi bir gelişme sayılsa da, sanayideki gelişme ve konutlardaki artan kullanım karşısında yetersiz kaldı.

Sanayileşmiş ölkeler arasında yer almadan, iktisaden bağımsız bir öлке olmak mümkün değildir.

1923'te; başta Zeytinburnu Silah ve Bakırköy Barut Fabrikası, Beykoz Teçhizat-ı Askeriye, Feshane, İzmit Askeri Elbise Fabrikası, Hereke İpekli ve Kadife Kumaş Fabrikası, Bakırköy Pamuklu Bez Fabrikası, Yıldız Çini Fabrikası, Eskişehir Lokomotif Bakım Atölyesi gibi; Osmanlı KİT'lerine ait, çoğu askeri amaçlı, imalat işletmeleri ile % 85'inin sahibi yabancı veya gayrimüslim olduğu, genellikle gıda-deri-tekstil alanında faaliyet gösteren, irili ufaklı 282 sanayi kuruluşu vardı.

Şeker ile bazı temel tüketim mallarının üretimi olmadığı gibi, üretilen de ihtiyacı karşılamaktan uzaktı. Bu nedenle şeker, kumaş, bez ve gaz yağı gibi temel tüketim malları; varlıklı ailelerin bile, kolayca elde edemeyeceği kadar kıt ve pahalıydı.

Osmanlı'nın Sanayileşme Sorunu

Küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşan Osmanlı imalat sektörü; Avrupa ile olan rekabetini, sanayi devriminin başladığı 18. yüzyıla kadar sürdürebildi.

1839'da İngiltere ile yapılan Baltalimanı Antlaşması ile imalat sektörü çöktü. Osmanlı coğrafyası; önce Fransa ve İngiltere'nin, 1880'den itibaren de Almanya'nın açık pazarı haline geldi.

Örneğin; 1839'da, İstanbul'da; 2.752 kumaş tezgâhı ve tezgâhlarda çalışan yaklaşık 3500 işçi var iken, 1869'da; tezgâh sayısı 25'e, kumaşçı sayısı da 42'ye kadar düştü.

1863'te, çöken imalat sektörüne çare bulmak amacı ile bir ıslahat komisyonu kuruldu. Ancak; alınan kararlar, İngiltere ve Fransa'ya verilen kapitülasyonlar nedeniyle uygulamaya konulamadı.

1880'den itibaren, İngiliz ve Fransız yatırımcılar; pazar kaybederken, Alman yatırımcılar öne çıktı. Öyle ki Deutsche Bank'ın finansmanı ile Alman şirketlerin gerçekleştirdiği yatırımlar, 1880' de; 40 milyon mark iken, 1913'te 600 milyon markı buldu.

1913'e gelindiğinde; ülkenin ticaret ve sanayi sektörü, yabancı şirketlerin kontrolüne girmişti.

İktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu çıkardı. Türk müteşebbisini öne çıkarmak, sanayi ve ticaret sektörünü yeniden yapılandırmak ve geliştirmek, yerli malı kullanmayı teşvik etmek ise bu kanunun amacıydı.

Bu kez de I. Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle kanundan beklenen sonuç alınamadı. Bununla birlikte; anonim şirket sayısı, 1913'te; 51 iken, 1918'de; 88'e çıktı, sermayenin % 10'una hükmeden İttihatçı Türk Müteşebbisleri ise; savaşın sonunda, ticaret ve sanayi sektörünü kontrol eder bir hale geldi.

Ekim 1918 Mondros Mütarekesi; yabancı ve gayrimüslim sermayeyi, sanayi ve ticaret sektöründe tekrar hâkim bir konuma getirdi.

1919'da; 10'dan fazla işçi çalıştıran, 300 civarında imalat işletmesi vardı. Bunun; 170'i İstanbul, 60'ı İzmir, geri kalanı da İzmit, Karamürsel, Bursa, Manisa, Uşak, Bandırma, Tarsus ve Adana gibi kentlerde yer alıyordu. Diğer yerleşim merkezlerinde ise dış dokunur bir imalat işletmesi yoktu; altyapının olmayışı da bunun nedeni idi.

Var olan imalat işletmelerinin; % 70,3'ü gıda, % 11,9'u dokuma, % 8,3'ü deri, % 6,1'i kırtasiye, % 2,2'si kimya, % 0,8'i ağaç, % 0,4'ü de toprak ürünleri üretimi ile ilgiliydi.

Demir-çelik ve metalürji sanayi yoktu, sadece İzmir’de; montaj mahiyetinde buhar makinası, içten yanmalı motorlar ile un-yağ-dokuma makinaları için yedek parça üreten dört fabrika vardı.

Milli Kurtuluş Savaşı sırasında, her ne kadar özen gösterildi ise de; Anadolu’daki sanayi tesisleri tahrip oldu, sürekli el değıştirdi veya sahipsiz kaldı.

Sanayileşmiş Ülkeler Arasında Yer Almak

İktisadi bağımsızlık için gerçekleştirilmesi düşünülen temel hedeflerden biri de sanayileşmek ve sanayileşmiş ülkeler arasında yer almaktı. Oysaki ülkede, şeker üretimi olmadığı gibi; un-yağ-kumaş vb. temel tüketim mallarını bile yeterli ölçüde üretebilen bir sanayi sektörü yoktu.

Sanayileşmek ve sanayileşmiş ülkeler arasında yer almak için, önce tarıma dayalı bir sanayi sektörünü inşa etmek; buradan demir-çelik, metalürji, petrokimya endüstrisine geçmek; nihayetinde de hassas döküm, makine imalatını gerçekleştirmek gibi bir yolun izlenmesi kabul edildi. Bu da “Ağır Sanayi” hedef ve stratejisi ile ilgili idi.

1923-1932 Dönemi Sanayi Politikası

1923-1932 Döneminde; serbest piyasa ekonomisine dayalı, devletin; ekonomide mümkün olduğu kadar aktif bir rol almaktan uzak durduğu, ekonomiye müdahaleden sakındığı, planlamacı ve koordinatör bir rolü üstlendiği, özel sektörü öne çıkardığı, liberal denilecek ölçüde karma ekonomik bir modelin uygulamasına gidildi. İç ve dış ödemelerde ise denk bütçe politikası izlendi.

Devlet, ekonomideki aktif rolünü altyapı ve savunma sanayi yatırımları ile sınırlarken; kamu bankaları ve O’nun iştirakleri ile kamu-özel ortaklığı altında sanayi alanında boy gösterdi, yerli ve yabancı sermayeyi teşvik etti, yeni bir Türk müteşebbis grubunu inşa etmeye çalıştı.

İktidarın; liberal denilecek ölçüde, karma ekonomik bir modelin uygulamasına gitmesi ise tercihi ve özel sektörün yeterli olması ile ilgili değildi.

Lozan Antlaşması’na konan Ek Ticaret Sözleşmesi; İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya gibi ülkelere; 24.08.1929 tarihine kadar, “01.09.1916 tarihli Osmanlı gümrük tarifelerini” uygulama zorunluluğu getiriyordu. Bunun yanı sıra kısıtlı bir bütçeye sahip olma, Osmanlı’dan intikal eden borcun üçte ikisinin üstlenilmesi de bunu gerektiren nedenlerdi.

Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun Yürürlükte Kalması

İktidar; 1913’te çıkan Teşvik-i Sanayi Kanunu’nu yürürlükte tuttu, sanayi işletmelerinin hammadde ithalatına gümrük vergisi muafiyeti getirdi, devlet kuruluşlarını da “memur ve işçisine dağıtacağı ayakkabı, kumaş, elbise vb ürün için” yerli malı kullanmada zorunlu kıldı.

İktidar; tıpkı İttihatçılar gibi, sanayi ve ticaret sektörünü kontrol etmek, yönlendirmek ve geliştirmek düşüncesinde idi. Ancak; biri müteşebbis, diğeri de tasarruf ve yatırım gibi iki önemli sorunla karşı karşıya kaldı.

Türkiye’de “Milli Burjuva” ve Aydın Sorununun Tarihi Kökeni

Osmanlı’da: Batı’da olduğu gibi, aristokrat bir sınıf yoktu. Sanayi devrimi yaşanmadığından, sanayi kültürüne sahip bir sermaye sınıfı da bulunmuyordu.

Sosyete Bilinmeden Sermaye Sınıfı Analiz Edilemez

Batı’da; “yüksek sosyete” denilen, sosyete geleneğine bağlı, ağırbaşlı, medyada olur olmaz konularda malzeme olmamaya özen gösteren, çocuklarını kaliteli ve dini içeriği olan okullarda okutan, soya önem veren; aristokrat sınıfı orjinli, seçkin bürokratlar ile işadamlarından oluşan bir kesim vardı.

Burjuva içinde yer alan bu kesim; Batı’daki sanayi devriminde, aydının kişilik kazanmasında, milli kültür ile milliyetçiliğin çıkış ve yükselişinde önemli bir rol oynadı.

Bir de sürekli paparazzilere malzeme olan, kozmopolit ve yeni yetme kişilerden oluşan bir “alt sosyete” vardı ki; buna, “sosyete” demek ise bunlar tarafından hoş karşılanmazdı.

Osmanlı’da; Batı’daki anlamda, bir sosyete yoktu. Bu da; aristokrat sınıfının olmayışı, örfi ve dini özelliği ile ilgili idi. Bununla birlikte; Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fetih sonrasında, Bizans Sarayı taklidinden doğan; padişah, saray ve saray çevresinden oluşan elit bir tabaka vardı.

Tanzimat sonrasında; Batı’daki sosyeteyi taklit eden elit, kozmopolit, dejenere özellikte bir sınıf oluştu. Bu da Osmanlı sosyetesini doğurdu.

Cercle d’Orient (Doğudaki Daire veya Doğudaki Çember)

Beyoğlu İstiklal Caddesi’ndeki Cercle d’Orient (İnci Profitol’ün üstü); sosyetenin buluşma mekânı idi. Burası; öyle herkesin girip, çıktığı bir yer değildi. Kulüp üyesi olmayan, buraya giremezdi. Kulüp üyesi olmak için de “saygın olmak” esastı.

İngiliz elçisi; kulübün yönetim kurulu başkanı idi. Başta padişah olmak üzere, vezirler ve tüm diplomatlar kulübün üyesiydi. “Vezirler Kulübü” diye isimlendirilse de; üyeleri arasında devrin tanınmış bankerleri, Müslim ve gayrimüslim işadamları da yer alıyordu. Bu tüzel kişilik, Cumhuriyet döneminde ise “Büyük Kulüp’e” dönüştü.

Mario Sera’nın Esrarengiz Mekânı

Sosyetenin; diğeri bir gözde buluşma adresi ise Mario Sera’nın Yıldız Sarayı Şale Köşkü’ndeki yeri idi.

Mario Sera, Çanakkale Savaşı sonrasında; İtalya'dan, İstanbul'a gelmiş bir İtalyan. Dönemin puslu ortamından istifade etmiş, Yıldız Sarayı Şale Köşkü'ndeki yeri her türlü konfor ile donatarak bir kumarhaneye çevirmiş.

Açık büfesinde; halkın ekmeği bile zar zor bulduğu bir ülkede, bir kuş sütü eksik imiş.

Mario Sera'nın esrarengiz mekânı; zaman içinde, Osmanlı sosyetesini ile tanınmış banker ve işadamlarının bulunduğu, kumar oynadığı, cumhuriyet ile ilgili endişelerini paylaştığı bir yer oldu. Ancak; bir gece ansızın kapatıldı, sahibi Mario Sera da apar topar sınır dışı edildi.

Nedeni ise; Mario Sera'nın, Osmanlı sosyetesini Mustafa Kemal'e karşı örgütlemesi idi.

Kozmopolit Bir Sermaye Kimliği

1924'te; mali iflas, İttihatçıların baskısı, savaşlar, tehcir, kaotik ortam, mübadele, cumhuriyetin getirdiği belirsizlik gibi nedenlerle; Osmanlı ekonomi ve mali yapısında etkin olan, Galata Bankerleri ile ünlü Ermeni ve Rum işadamlarının birçoğu yoktu. Ancak; geride, kendileri ile sıkı ilişki içinde olan bir işadamı grubu bırakmıştı.

İstanbul piyasasında, imalat ve iç ticarete; Rum ve Ermeni işadamları öne çıkarken, dış ticaret; Yahudi işadamlarının tekelinde idi. İzmir'in dış ticaretine ise Levantenler hükmediyordu.

Yahudi kökenli Burla Biraderler, Levi, Lodrik ile Levanten kökenli Manzini aileleri; o dönemde, öne çıkan ailelerdi. Bu aileler; aynı zamanda, bugünün önde gelen bazı büyük grupların yükselişinde de rol oynadı.

Şeker ticaretinde; İpar, tütün ihracatında; Kavala, saraya yakın Nemlizade ailesi o günün iş dünyasının ünlü isimleri idi.

Selanik'ten göç eden, "dönme" olarak da tanımlanan; Titiz, Bezmen, Yalman vb aileler ise kumaş üretim ve ticaretinde yıldızı parlayan ailelerdi.

Saraya yakın, bir nev'i devşirme özelliğinde olan Boğaz'daki aşiret ise; iş dünyası ile siyasetteki yerini koruma ve yeni rejime hoş görünme telaşı içinde idi.

Bugünün Bazı Ünlü Ailelerinin Dünü

Koç grubunun sahibi Vehbi Koç; İstanbul'dan, Ankara'ya mal getirip satan, Ford ve Mobil'den mümessillik almaya çalışan, Sabancı grubunun sahibi Hacı Ömer Sabancı; pamuk ticareti ile iştigal eden, Çukurova grubunun kurucuları Eliyeşil ve Karamehmet aileleri de; Tarsus'ta büyük toprak sahibi konumunda idi.

Eliyeşil ve Karamehmet aileleri; bir Rum'un terk ettiği iplik farikasını, Nuh Naci Yazgan (Kadir Has'ın babası) ve Nuri Has ise bir Ermeni'nin bırakıp gittiği bez fabrikasını devralarak sanayiciliğe ilk adımı attı.

Rantiyeciden Sanayici Çıkmaz

Dönemin varlıklı Türk aileleri; savaş zenginleri bir yana, ya toprak zengini, ya da devletin sırtından para kazanmış saraya yakın aileler idi. Bunlar; iç ticaret, mümessillik, konut inşaatı gibi; kolay para kazanılan risksiz işleri tercih ediyor, sanayi alanındaki yatırımdan ise mümkün olduğu kadar uzak kalmaya çalışıyordu. Zaten bunun için gerekli bilgi ve tecrübeye de sahip değillerdi.

Yeni Rejim İçin Tehdit Sayılan Bir Grup

İttihatçı gelenekten gelen sanayiciler ile iş adamları ise rejim için tehlikeli görülüyordu.

Kala, kala; sermaye birikimi olmayan, ancak; sanayi yatırımına istekli idealistler ile yeni rejimi bir fırsat olarak gören, sermaye ve sanayi kültüründen yoksun kişiler kalmıştı. Bu da yeterli değildi.

Müteşebbis Sorununu Çözmek

Hayri İpar ve Sıtkı Nemli (Nemlizadeler) gibi dönemin tanınmış zenginleri, sanayi yatırımı için teşvik edilirken; yeterli bir sermaye birikimi olmamakla birlikte, işin ehli; Nuri Şeker, Şakir Zümre, Kazım Taşkent, Nuri Demirağ vb idealist müteşebbisler desteklendi. Tabii ki bu fırsattan istifade eden, birçok pragmatik müteşebbis de vardı.

Tasarruf ve Yatırım Sorununu Çözmek

Tasarruf ve sermaye; yabancılar, gayrimüslim azınlık ile “savaş zengini ve elit” denilen bir Türk kesiminde toplanmıştı. Halkın ise; tasarruf bir yana, günlük yaşamını sürdürececek bir geliri bile yoktu.

Tasarrufun; % 85'i, yabancı bankalarda yer alıyordu; İttihatçıların İtibarı Milli Bank'ı dışında da Türk müteşebbisine kredi verecek ciddi bir Türk bankası yoktu.

Tasarruf ve yatırım sorununa çözüm bulmak amacıyla; devralınan Ziraat Bankası ve Emniyet Sandığı ardından, 1924'te; T. İş Bankası, T. Tütüncüler Bankası, 1925'te; Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, 1927'de de Türkiye Emlak ve Eytam Bankası (Türkiye Emlak ve Kredi Bankası) ve Eskişehir Bankası kuruldu.

Devletin Savunma Sanayiinde Yoğunlaşması

1924'te; Ankara Hafif Silah ve Top Tamir Atölyeleri, Fişek ve Marangoz Fabrikaları, Gölcük Tersanesi, 1925'te; Eskişehir Hava Tamirhanesi, 1928'de; Kırıkkale Pirinç Fabrikası, Kırıkkale Elektrik Makinaları Fabrikası, 1929'da; Kırıkkale Mühimmat Fabrikası, Kayseri Uçak Fabrikası, 1931'de; Kayaş Kapsül Fabrikası, Kırıkkale Elektrik Santrali ve Çelik Fabrikası yatırımı gerçekleştirildi.

İlk Uçak Fabrikası (TAMTAŞ)

1925'te, Türk Tayyare Cemiyeti ile Alman Junkers şirketi arasında yapılan bir anlaşma sonucu; Türkiye'de, bir uçak ve uçak motoru fabrikasının kurulması kararlaştırıldı. Bu amaçla; 7 milyon Alman Markı (3,5 milyon TL) sermayeli, eşit paylı Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TAMTAŞ) kuruldu.

Kayseri, fabrikanın kuruluş yeri olarak seçildi. Tabii ki bunun nedeni güvenlikti.

Tesisin inşasında, ulaşım ve elektriğin yokluğu nedeni ile önemli sıkıntılar yaşandı. Bununla birlikte; 1926'da, fabrikanın uçak bakım ünitesi faaliyete geçti.

1928'de; Junkers'in iflası sonucu, Şirket'in tüm hisseleri Türk Hava Kuvvetleri'nin eline geçti. Ortaya çıkan lisans anlaşmazlığı nedeni ile de fabrika faaliyetine ara verdi.

1929'da, Türk Hava Kuvvetleri'nin açılan davayı kazanması ve tesisin önemli bir bakımdan geçmesi sonucu; tamamen metalden, 'telsizsiz', çift motorlu Junkers A-20 bombardıman uçaklarının üretimine geçildi; 1932'ye kadar da 15 adet Junkers A-20 bombardıman uçağı üretildi.

1932'de, ABD uçak üreticisi 'Curtis-Wright' ile anlaşma yapılarak; İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar, yabancı lisans altında, çeşitli tip ve markada 112 uçak imal edildi.

1950'de ise; fabrika kapatılarak, uçak üretimine son verildi.

"Kamu-Özel Ortaklığı" Yatırım Denemesi

1925'te kurulan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası ile Osmanlı KİT'lerinin işletilmesi ve kamu-özel ortaklığı altında sanayi-madencilik-enerji alanında yatırım yapılması amaçlandı. Bu nedenle de Banka sermayesinin % 49'u halka açıldı.

Banka'nın halka açık sermayesine; Türk müteşebbisi gerekli ilgiyi göstermedi, iştirakleri; Hereke, Feshane, Bakırköy Mensucat, Tosya Çeltik, Bünyan ve Isparta İplik, Maraş Çeltik, Kütahya Çini Fabrikaları ile Malatya-Aksaray değirmen ve elektrik şirketleri, Yalvaç Sanayi ve Ticaret Şirketi'nden öteye gidemedi, çoğu kez de T. İş Bankası'nın kredilerine ihtiyaç duydu.

1932'de, iştiraklerini; Devlet Sanayi Ofisi'ne, yatırım bankacılığı konusundaki faaliyetini de; 1932'de kurulan, Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası'na devretti.

Belediye İktisadi Teşebbüsleri (BİT)

Belediyeler; bizzat ya da yerli veya yabancı ortaklıklar ile iktisadi kalkınmada aktif bir rol aldı. Ancak; sanayi alanındaki yatırımları çok sınırlı kaldı.

1928'de; Ankara Belediyesi'nin gerçekleştirdiği Ankara Çimento Fabrikası ile 1929'da; Ankara Belediyesi-Alman Aktien Elektrischen Gesellschaft firması ortaklığı altında gerçekleşen Ankara Havagazı Fabrikası; işte bu özellikteki birer yatırımdır.

Çok Ortaklı Şirket Girişimleri

1923-1932 Döneminde gerçekleşen sanayi yatırımların büyük bir kısmı; kamu ve özel banka ve gerçek kişilerim katılımı olduğu, çok ortaklı şirketler tarafından gerçekleştirilen yatırımlardır.

Alpullu Şeker Fabrikası (1926), Bursa Dokumacılık Fabrikası (1927), Gaziantep Mensucat Fabrikası, Paşabahçe Rakı ve İspirto Fabrikası (1929), Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası (1930), Diyarbakır Tekel Rakı Fabrikası (1932) yatırımı; buna örnek teşkil eder.

Yerli Sermaye Girişimleri

Şakir Zümre Fabrikası, Adana Mensucat Fabrikası (1925), Uşak Şeker Fabrikası, İstanbul Haddehane, Bakırköy Çimento Fabrikası (1926), Eskişehir Kiremit Fabrikası (1927, İst. Bomonti Türk Mensucat Fabrikası (1928), Ayancık Kereste Fabrikası (1929), Boğaziçi Tasfiyehanesi(1930) özel gerçek kişilerin gerçekleştirdiği yatırımlardır.

Yabancı Sermaye Girişimleri

Ülkede; bankacılık-sigortacılık, inşaat-taahhüt, dış ticaret, ulaşım-haberleşme ve enerji ile işgal eden birçok yabancı şirket bulunmasına karşılık; Nestle, Henkel gibi sanayi alanında faaliyet gösteren çok az sayıda yabancı şirket vardı.

Yabancı şirketler; teşvik ve güvenceye rağmen, sanayi alanında bir yatırım yapmayı düşünmüyordu. Bununla birlikte; 1929'da, Amerikan Ford Otomotiv Şirketi'nin; Karaköy-İstanbul'da gerçekleştirdiği otomobil montaj yatırımı, bu dönemde gerçekleşen en önemli yabancı sermaye yatırımı oldu.

Bunun dışında; 1929'da, bir Belçika şirketi; Anadolu Çimentoları T.A.Ş. adı altında, Kartal'da; 75.000 ton/ yıl, bir Fransız şirketi de Aslan ve Eskihisar Müttehit Çimento Fabrikaları T.A.Ş'ne % 50 ortak olması ile Zeytinburnu'nda 80.000 ton/ yıl üretim kapasiteli bir çimento fabrikası yatırımını gerçekleştirdi.

Sanayi Sektörünün 1933'teki Görünümü

1923'te; 386 olan imalat işletmesi, 1933'te 1087'e çıktı. Ancak; bunların büyük bir kısmı, motor gücü kullanmayan, tarıma dayalı, gıda-deri-tekstil alanı ile ilgili, küçük ve orta boy imalat işletmeleri idi. Motor gücüne dayalı, büyük ölçüde üretim yapan fabrikaların sayısı ise 50'i geçmiyordu.

Sanayi alanındaki gelişme yetersiz bulundu. Bu hedefin de yerli ve yabancı sermaye ile gerçekleştirilemeyeceği anlaşıldı.

Motor gücüne dayalı, büyük ölçüde üretim yapan fabrikaların önemli bir kısmı; kamu veya T. İş Bankası ya da Ziraat Bankası'nın kurucu ortak olduğu çok ortaklı şirketlere aitti. Yerli ve yabancı sermayenin ise; bu özellikte, sınırlı bir yatırımı mevcuttu.

Ülkenin; tarıma dayalı olsa da, büyük ölçüde üretim yapan fabrikalara ihtiyacı vardı. Bunun yanı sıra; bir an önce tarıma dayalı sanayi alanından, demir-çelik-metalürji-petrokimya sanayi alanına geçilmesi gerekiyordu.

Tüm teşvik ve güvenceye rağmen, baştan beri sanayi yatırıma soğuk bakan Türk özel teşebbüsü ile yabancılar; 1929 mali krizi ile birlikte, bu konuda tamamen hareketsiz kaldı.

1933-1944 Dönemi Sanayi Politikası

1933-1944 Döneminde; serbest piyasa ekonomisine dayalı olmakla birlikte, üretimi esas alan bir plan ve program çerçevesinde, devletin ekonomide aktif rol aldığı ve ekonomiye olan müdahalesinin en üst seviyeye çıktığı, özel sektörün ise ikinci planda kaldığı, kontrollü bir karma ekonomik modelin uygulamasına gidildi.

Devlet; KİT'ler ile sanayi alanında aktif rol aldı, ithalat zorlaştırıldı, fiyat kontrolüne gidildi, kamu-yabancı ortaklığı altında yatırıma girişildi, devletleştirme yapıldı, takasa dayalı SSCB ile İngiltere ve Almanya ticari kredilerinden istifade edildi.

Sektörel Bazda Uzman Yatırım Bankalarının Kurulması

1933'te; Sümerbank, İller Bankası ve Halkbank, 1935'te; Etibank, 1937'de de; Denizbank kuruldu.

Sümerbank; önce, Devlet Sanayi Ofisi ile Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası'na devredilen tüm kamu iştiraklerini devraldı; daha sonra da enerji ve madencilik alanındaki iştirakleri, Etibank'a devrederek sadece sanayi alanında rol aldı.

İller Bankası, belediyelerin ulaşım-bayındırlık-enerji-haberleşme gibi projelerini finanse etti.

Etibank, iştirakleri ile enerji ve madencilik alanında öne çıktı.

Ziraat Bankası; çiftçiye, Halkbank ise; esnafa ucuz kredi verdi, iştirakleri ile de sanayi alanında boy gösterdi.

Ziraat Bankası; silo yatırımı ile gıda-tohum-gübre-zirai ilaç ve tarım makine sanayiinde öne çıkarken, Halkbank ise; depo-ambar-antrepo yatırımları ile dikkati çekti.

Türkiye Emlak ve Eytam Bankası; iştirakleri ile konut inşaatına girişti, kamu ve özel sektörün inşaat-taahhüt işlerini finanse etti.

Denizbank; iştirakleri ile deniz taşımacılık alanında öne çıktı, işletme ve yatırım kredileri ile de sektörde faaliyet gösteren kamu ve özel teşebbüse destek verdi.

Kamu ve özel teşebbüse finansal destek veren T. İş Bankası ise Şişe Cam yatırımı ile isminden en çok söz ettiren bankalardan biri oldu.

1933-1938 Dönemi Önemli Sanayi Yatırımları

1933'te; Eskişehir Şeker Fabrikası, 1934'te; Keçiörlü Kükürt Fabrikası, Turhal Şeker Fabrikası, Isparta Gülyağı Fabrikası, Sümerbank Bakırköy Bez Fabrikası, Bursa Süttozu Fabrikası, , Zonguldak Kömür Yıkama Fabrikası, Kristal Zeytinyağı Fabrikası, 1935'te; Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası, Zonguldak Türk Antrasit Fabrikası, Sümerbank Kayseri Dokuma Fabrikası, Ankara-Mamak Gaz Maske Fabrikası, Kırıkkale Silah Fabrikası, Kelebek Mobilya Fabrikası, 1936'da; Sümerbank Malatya İplik ve Bez Fabrikası, İzmit Kâğıt ve Karton Fabrikası, Nuri Demirağ Uçak Fabrikası, Malatya Sigara Fabrikası, Bitlis Sigara Fabrikası, 1937'de; Sümerbank Konya Ereğli Dokuma Fabrikası, Ankara Bira Fabrikası, Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası, Tolon Makine, 1938'de; Gemlik Suni İpek Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, Eskişehir İspirto Fabrikası, Sütlüce Nuri Kılıgil Silah ve Mühimmat Fabrikası işletmeye alındı.

1937'de; Karabük Demir Çelik Fabrikası ile 1938'de; İzmit Klor Fabrikası ve Sivas Çimento Fabrikası'nın temeli atıldı.

Anlaşılabacağı gibi, bu dönem; birçok sanayi tesisi yatırımının gerçekleştiği ya da temelini atıldığı bir dönem oldu. Bu nedenle; 1933-1938 dönemi, "Türkiye'nin I. Sanayi Hamlesi" olarak da değerlendirildi.

Demir-çelik olmadan, sanayileşme olamazdı.

Fabrika Yapan Fabrika

1923'te; küçük ve orta ölçekli pik dökümhaneleri dışında, demir çelik alanında faal, ciddi bir tesis yoktu.

Osmanlı'da; ilk olarak, kütle halinde demir çelik üretimine; yatırımı Sultan Abdülaziz döneminde gerçekleşen, Camialtı Tersanesi'nde geçildi. Bu tesis; yatırımı daha sonra gerçekleşen Zeytinburnu Silah Fabrikaları'ndaki dövme ve presleme işlemi yapan tesisler ile güç kazandı. I. Dünya Savaşı boyunca, savunma sanayiine yönelik olarak faaliyet gösteren bu tesisler; savaş sonrasında atıl kaldı, bakımsızlık nedeni ile de neredeyse çürümeye terkedildi.

1924'te, demir-çelik alanında; entegre bir tesisin inşa edilmesi, bunun için; 5 yıllık bir sürede, hazineden; 100 milyon liralık bir ödeneğin ayrılması kararlaştırıldı.

İlk adım, Ankara Fişek Fabrikası yatırımı ile atıldı.

1929'da, Kırıkkale Elektrik Santrali ve Çelik Fabrikası yatırımına girişildi. Yatırım, 1931 sonunda tamamlandı. Tesis; 1932'de, bir Alman teknik ekibi yönetiminde üretime başladı, hem silah sanayiinin ihtiyaç duyduğu vasıflı çeliği, hem de demir yolu inşaatı için gerekli ray demirini üretti.

Alman teknik ekibin gidişi ile üretimde bir aksama oldu ise de; Almanya'da eğitim gören mühendis ve teknisyenlerin dönüşü ile bu aksaklık giderildi.

Tesis, 1935-1940 döneminde; TCDDY'na 20.000 ton ray demiri üretti, 1935-1950 döneminde ise; silah sanayiine 150'e yakın farklı vasıflı çeliği verdi. Bugün; bile, bu kadar farklı vasıflı çeliğin yarısını dahi üretemiyoruz.

Kırıkkale Çelik Fabrikası'nın üretim kapasitesi; sadece savunma ve ulaşım için gerekli demir-çeliği karşılayabilecek bir seviyede idi. Oysaki ülkenin demir-çelik ihtiyacı için; büyük kapasiteli, entegre bir demir-çelik tesisine ihtiyaç vardı.

1937'de; Karabük'te, 150.000 ton/yıl üretim kapasiteli bir demir-çelik tesisinin kurulması kararlaştırıldı. Bu amaçla da Sümerbank'ın bir iştiraki olan, 30.000.000 sermayeli, Karabük Demir Çelik Fabrikaları A.Ş. (KARDEMİR) kuruldu.

Tesisin kuruluş yeri olarak, Karabük'ün seçilmesi ise; savunma, cevher ithalinde; limana, demiryolu ile de Divriği Demir Ocakları'na olan bağlantısı ile ilgili idi.

Tesisin inşası ile ilgili olarak bir ihale açıldı. İhaleye; Alman Krupp ve İngiliz Brassert firması katıldı. İhale; İngiliz Hükümeti'nin bastırması ve 2,5 milyon pound kredi vermeyi taahhüt etmesi ile Brassert firmasına verildi.

Tesis yatırımı; ilave "Sülfürik Asit ve Süperfosfat Fabrikaları", bazı tesisler ile birlikte, 1939'da tamamlandı; maliyet bedeli de 50.000.000 lirayı buldu.

Maliyet bedeli; birçok eleştiriye konu oldu ise de, tesis; sanayi sektörünün temelini oluşturdu, kalkınma ve sanayileşmede önemli bir rol oynadı. "Fabrika Kuran Fabrika" denilmesinin nedeni de budur.

Çimentoda Yabancı Hâkimiyeti

Osmanlı'da; çimento üretimi, stratejik bir ürün olması nedeni ile teşvik edildi. Bu teşvikten istifade etmek isteyen özel teşebbüs; Ayyıldız, Hilal, Yerli Çimento, İzmir Çimento gibi birçok çimento şirketi kurdu. Kurulan şirketlerin ortaklarının büyük bir kısmı ise Osmanlı vatandaşı olan Rumlardı. Bunların esas amacı da; çimento fabrikası kurmak, işletmek değil; bunu, bir ranta dönüştürmekti.

1912'de; Aslan Osmanlı A.Ş.'ne ait Darıca Çimento Fabrikası, 1913'te de; Eskişehir Portland Çimento ve Su Kireci Osmanlı A.Ş.'ne ait Eskişehir Çimento Fabrikası işletmeye alındı.

Darıca Çimento Fabrikası; Danimarka kökenli FLSmidt, Eskişehir Çimento Fabrikası ise; bir Alman şirket tarafından inşa edildi, zaman içinde de yabancı bir şirkete dönüştü.

İttihatçılar; I. Dünya Savaşı sırasında, şirketlerin yönetiminde bir değişikliğe gitmeksizin, Darıca ve Eskişehir çimento fabrikalarına el koydu.

1920'de, Aslan Osmanlı AŞ ile Eskişehir Portland Çimento ve Su Kireci Osmanlı AŞ; ucuz ithal çimento rekabetine dayanamayarak, "Aslan ve Eskişehir Müttehit Çimento ve Su Kireci Osmanlı AŞ" adı altında bir birleşmeye gitmek zorunda kaldı.

1923'te; Aslan ve Eskihsar Müttehit Çimento Fabrikaları T.A.Ş.'ne ait, yıllık 40.000 ton üretim kapasitesine sahip Darıca ve Eskihsar çimento fabrikaları dışında, başka bir çimento fabrikası yoktu. Bunların toplam üretimi de yıllık 24.000 tondur.

1926'da; bir grup Türk özel müteşebbisi, Bakırköy'de; 14.000 ton/yıl üretim kapasiteli bir çimento fabrikası kurdu.

1928'de, Ankara Belediyesi; 18.000 ton/yıl üretim kapasiteli Ankara Çimento Fabrikası yatırımını gerçekleştirdi. Fabrikanın işletmesini ise belediyenin; % 50, "Societe Industrielle des Ciments d'Orient" adlı yabancı şirketin de % 50 ortak olduğu Ankara Çimentoları T.A.Ş.'ne bıraktı.

Siyasi Amaçlı Şirketlerin Gelmesi

1929'da; bir Belçika şirketi, Anadolu Çimentoları T.A.Ş. adı altında; Kartal'da, 75.000 ton/ yıl; bir Fransız şirketi de Aslan ve Eskihsar Müttehit Çimento Fabrikaları T.A.Ş'ne % 50 ortak olması sonucu, Zeytinburnu'nda; 80,000 ton/ yıl üretim kapasiteli birer çimento fabrikası yatırımını gerçekleştirdi. Bu da; sektörde var olan yabancı hâkimiyetini, "bir yabancı çimento karteline" dönüştürdü.

Spekülasyon

Çimento sektöründe bir kartel oluşturan yabancı şirketler; önce çimento fiyatını düşürerek Bakırköy Çimento Fabrikası'nı saf dışı ettiler. Daha sonra, talebin yoğun olduğu dönemde; Ankara Çimento Fabrikası'nı atıl bırakarak ya da tüm fabrikalardaki üretimi kısırarak, çimento fiyatının fiktif olarak yükselmesine yol açtılar.

Öyle ki 1935'te; çimento fiyatı/ton, Almanya'da; 17,5, Yunanistan'da; 16, Polonya'da; 12 lira iken, Türkiye'de: 26 lira idi. Bu; zaman, zaman 30 liraya kadar da çıktı.

Çimento Karteline Savaş Açılması

Çimento satışının; % 70'i, kamu sektörü ile ilgili idi. Bu da "devletin sırtından para kazanmak, kalkınmaya darbe vurmaktan" başka bir şey değildi. Haliyle bu konu; o günün, güncel tartışma konusu haline geldi.

Hükümet; çimento ithalatını teşvik ederek, iç ve dış fiyat dengesini sağlamaya çalıştı. Çimento fiyatı; bir ara 20 liraya kadar düştü ise de, tekrar yükseliş gösterdi. Bunun nedeni de; dış ticaretin % 85'ini elinde tutan gayrimüslim azınlığın kötü bir sınav vermesiydi. Üretimin artması ise; ithalatı teşvik etmenin, tek olumlu sonucu oldu.

1938'de; Sümerbank'ın girişimiyle, Sivas'ta; 100.000 ton/yıl üretim kapasiteli, Sivas Çimento Fabrikası'nın temeli atıldı. Ancak; II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeni ile çalışmalara ara verildi, 1943'te de inşası tamamlanarak işletmeye alındı.

Yine 1938' de; "yabancı şirketlere ait çimento fabrikalarının, Etibank tarafından satın alınarak devletleştirilmesi" kararlaştırıldı. Ancak; Ankara, Kartal, Zeytinburnu çimento

fabrikaları devletleştirilir iken, Darıca ve Eskişehir çimento fabrikalarının devletleştirilmesine gidilmedi. Bu da; teknolojik ihtiyaç, yabancı sermayeyle olan ilişkiyi tamamen koparmamak ile ilgili idi.

Varlık Vergisi

II. Dünya Savaşı; devletin plan ve programı dışında kalan, bir ek harcamaya yol açtı. Bu da; hükümetin, denk bütçe politikasından vazgeçmesini gerekli kıldı.

Denk bütçe politikasının terkedilmesi; bütçe açığını, bütçe açığı; iç borç başvurusunu, iç borç başvurusunun karşılıksız kalması da “Varlık Vergisi’ni” doğurdu.

Nedeni mali mi?

Temel nedeni mali olmakla birlikte; “Milli Burjuva Siyaseti” ile ilgili bir yönü de vardı. Nitekim yürürlükten kalktığı Mart-1944’e kadar, bütçe gelirin % 80’ini oluşturması; mali, sermaye kimliğinde bir değişikliğe yol açması ise; “Milli Burjuva Siyaseti” ile ilgili bir hedefi olduğunu gösterir.

Fatura, sadece gayrimüslimlere mi kesildi?

En çok zarar gören, sırasıyla; Yahudi, Levanten, Rum, Ermeni, Sabetayist unsur oldu. Bunun böyle olması doğaldı, zira toplumun en varlıklı kesimi bunlardı. Bunun yanı sıra büyük toprak sahibi olan Türkler de ciddi bir fatura ödemek zorunda kaldı.

Yeni Sermaye Sınıfı

Varlık Vergisi öncesinde; gayrimüslim (Rum, Ermeni, Yahudi, Levanten) ile Sabetayist ve yabancılar; bazı imalat alanı ile iç ve dış ticarete hâkim konumunda idi. Spekülasyonlar ile de daha güçlü bir konuma gelmişlerdi. Bu da Türk müteşebbisinin önündeki en büyük engeldi. .

Varlık Vergisi sürecinde, gayrimüslim ve yabancıların bir kısmı; ülkeyi terk etti, bir kısmı; küçüldü, bir kısmı da; sahibi olduğu şirket ve varlığı, muvazaalı olarak; itimat duyduğu Türk kökenli kişiye devretti veya bununla ortaklık kurarak gücünü korumaya çalıştı.

Bu arada malına el konulacağı korkusu ile Hayri İpar gibi bazı Türk müteşebbisi; ülkeyi terk ederken, bugünün önde gelen Koç, Sabancı, Eczacıbaşı, Çukurova, Ülker gibi büyük grupların yükselişi için de ideal bir ortam oluştu.

Milli Burjuva Siyasetinin Farklı Bir Sonuç Doğurması

Milli Burjuva Siyaseti; her ne kadar sermayenin kimliğinde bir değişikliğe yol açmış, idealist işadamlarını ortaya çıkarmış ise de; , daha ziyade her devrin adamı, çıkarı dışında hiçbir şey düşünmeyen, milli his ve heyecandan yoksun, kimliksiz ya da gizli kimlikli bir işadamı profilini doğurdu.

Neden?

Her şeyden önce, Türk müteşebbisinin; ortaya çıkış ve gelişmesini tetikleyecek, ticaret ve sanayi kültürü gibi bir altyapı yoktu. Osmanlı'nın; merkantilist ve sanayi sürecini yaşanamaması ise bunun nedeni idi. Bu nedenle Türk müteşebbisi, bu kültüre sahip azınlığı taklit etti. Ancak; bu, azınlığın kötü bir taklidinden öteye gidemedi.

Öne çıkan olmadı ya da çıkmayı düşünmedi veya tercih edilmedi. Tercih edilen bürokrat kökenliler; girişimde sağlam adım atarken, taşra kökenliler; cesur, atak davrandı; ezikliğin verdiği psikoloji ile bencil, acımasız olurken; sürekli üst sınıfa özlem duyan ve O'nu taklit eden bir kişilik kazandı.

Genelev kadınına; "çocuğun neden olmaz" diye bir soru sorulmuş. O da "biri yapar, biri bozar" demiş. Bizde; Almanya, Japonya'da olduğu gibi idealist ve işin ehli işadamları arkasında; kararlı bir şekilde, uzun süre duran olmadı. Kimi; rejim için tehlikeli bulundu, kimi de; "bir önceki iktidarın iş adamı" diye tasfiye olundu.

Öyle ki "1926 İzmir Suikastı Davası" sonunda, İttihatçı işadamları iş dünyasında kaybolup giderken; Nuri Demirağ, Şakir Zümre gibi Atatürk döneminin idealist işadamları da 1940'lı yılların ikinci yarısında yoktu.

1939-1944 Dönemi Önemli Sanayi Yatırımları

1939'da; Karabük Demir Çelik Fabrikası, Sivas Demiryolu Makinaları Fabrikası, Tekirdağ Şarap Fabrikası, 1942'de; İstanbul-Levent Eczacıbaşı İlaç Fabrikası, 1943'te; Sivas Çimento Fabrikası, 1944'te; İzmit Klor Alkali Fabrikası, İzmit Selüloz Fabrikası, İzmit Gazete ve Sigara Kâğıdı Fabrikası, Sakarya Ziraat Alet ve Makinaları Fabrikası işletmeye alındı.

Varlık Vergisi'nin Rövanşı

Büyük Toprak Sahiplerinin Başkaldırışı

1945'te; daha önce, birçok kere ele alınan; ancak büyük toprak sahiplerinin direnişi ile karşılaşılan, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" tekrar görüşmeye açıldı.

Kanun; büyük toprak sahiplerine ait bir kısım toprağın, kamulaştırılarak; topraksız köylüye, dağıtılması hakkında idi.

Esas amacı ise; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da var olan aşiret reisi-şeyh-toprak ağası üçgeninden oluşan feodal yapıya son vermek, tehcir ve mübadele sonucu Çukurova ile Ege'de bir anda büyük toprak sahibi haline gelen ailelerin bir kısım toprağına el koymaktı.

Kanunun görüşülmesi, kabul edilmesi ve sonrasında; ciddi bir muhalefet ile karşılaşıldı. En büyük tepki ise; aynı zamanda büyük toprak sahibi olan, Adnan Menderes-Emin Sazak-Cavit Oral-Fevzi Karaosmanoğlu gibi ünlü politikacılardan geldi.

Muhalefetini sürdüren Adnan Menderes ve Fuat Köprülü; CHP'den ihraç edildi, buna destek veren Celal Bayar ile Refik Koraltan da CHP'den istifa etti. Bu da Demokrat Parti'nin kuruluşunu doğurdu.

Liberal, Pragmatik, Popülist Bir Siyasetçi

Menderes'e göre; "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, kolektif sistem pratiğinden başka bir şey değildi. Bu da; ülkede var olan rejimi, kolektif bir sisteme dönüştürecekti". Diğer bir ifade ile "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun; komünist bir uygulama olduğunu, bu uygulama ile de ülkedeki rejimin komünist bir rejime dönüşeceğini" söylüyordu.

O'na göre;

" Devlet, sadece hazineye ait toprakları topraksız köylüye dağıtabilir. 1934'te çıkarı İskân Kanunu ile feodal beylere veya onların toprak ağalarına ya da şeyhlere tahsis ettiği bazı gayrimenkullere el konulması haksız bir uygulamadır. Bu toprakların; derhal, sahiplerine iade edilmesi gereklidir.

Türkiye'nin sanayi hedefi; ağır sanayi değil, yerli hammaddeye dayalı; temel ve dayanıklı tüketim mallarını üreten, bir sanayi olmalıdır. Bunu gerçekleştirecek olan da yerli ve yabancı sermayedir.

Devletin; ekonomik kalkınmadaki asli görevi, altyapı tesislerini inşa etmektir. Bununla birlikte; özel sektörün yer almak istemediği bazı sanayi alanlarında, aktif rol alması da mümkündür.

Sanayi hedefi dışında kalan tesislerin; kapatılması, özel teşebbüsün alanına giren KİT'lerin de özelleştirilmesi gereklidir.

Yerli ve yabancı sermayenin, sanayi alanındaki yatırımları teşvik edilmelidir. Bunun için, kredi faizleri; düşürülmeli, fiyat kontrolü; kaldırılmalı, ithalat; kolaylaştırılmalı, KİT'ler ile de özel teşebbüse ucuz ve kredili hammadde-ara ve yatırım malı desteği verilmelidir."

Büyük Toprak Sahipleri ile Sermaye ve Medyanın Destek Vermesi

Menderes'in düşüncesi; büyük toprak sahipleri ile sermayenin arayıp bulamadığı önemli bir fırsattı. Tabii ki buna büyük sermaye paralelinde hareket eden medya da destek verdi.

II. Dünya Savaşı sonrasında; dünyada, ABD ve SSCB bloğu olmak üzere ikili bir blok oluştu.

ABD; tarafında yer alan ya da alacak ülkelere, liberal ekonomik modeli dayatırken; SSCB ise kolektif ekonomik modeli dayattı.

Savaşa girmemekle birlikte; savaştan oldukça etkilenen Türkiye, mali ve ekonomik bir sıkıntı yaşıyordu. Bunun yanı sıra; dünyada oluşan yeni siyasi dengeden de istifade ederek ekonomik kalkınmasını sürdürmek istiyordu.

ABD dışında, küresel bir finans gücü yoktu; olmazsa olmazı da kontrollü ekonomiden, serbest ekonomiye geçilmesiydi.

Değişimin Ayak Sesleri

Ocak 1944'te; Mustafa Kemal'in halefi olarak kabul edilen, Fevzi Çakmak; genelkurmay başkanlığı görevinden istifa etti.

Eylül 1944'te; aralarında Zeki Velidi Togan, Hüseyin Nihal Atsız, Alparslan Türkeş gibi isimlerin yer aldığı, 23 kişi hakkında; "İrkçılık ve Turancılık" davası açıldı. Bu dava; resmi ideolojinin olmazsa olmazı olan milliyetçiliğin terki, siyasette etkin olan milliyetçi kadro ile iş adamlarının tasfiye edileceğine ilişkin; ABD ve SSCB'ne verilen bir mesajdı.

Ekim 1945'te; Mustafa Kemal'in yakın çevresinden, Yeni Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay; "Ankara Cinayeti" denilen olay sonucu, konumu tartışılan bir kişi haline geldi.

Neden?

Oğlu Haşmet Orbay'ın; " Aynı zamanda SSCB elçiliğinde doktor olarak çalışan, Neşet Naci Arzan'ı; Samanpazarı'ndaki muayenehanesinde, çıkan bir tartışma sonucu, yedi kurşunla öldürdüğü " iddia ediliyordu.

Niçin?

Tartışmanın ise; "Bosna-Hersek'te, partizanlara karşı savaşan Boşnaklar için toplanan yardım parası hakkında çıktığı; Haşmet Orbay'ın da Doktor Neşet Naci Arzan'ı, zimmetine para geçirmekle suçladığı" ileri sürülmüş.

Haşmet Orbay; Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın, Robert Kolej'den arkadaşı Reşit Mercan'ın; olayı üstlenmesi sonucu, sadece silah temin etmeden dolayı caza aldı. Ancak; mahkeme kararı, temyize taşındı; karar, Yargıtay tarafından da bozuldu.

Ankara Cinayeti Davası; bu sefer, Bolu Ağır Caza Mahkemesi'nde ele alındı; neticede, "Haşmet Orbay'ın; Doktor Neşet Naci Arzan'ı öldürdüğü, Vali Nevzat Tandoğan'ın ise olayı örtbas ettiği" kararına varıldı.

Karar sonrasında, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Fahrettin Karaoğlan; otomobili içinde ölü bulundu, Ankara'nın 17 yıllık valisi, belediye başkanı Nevzat Tandoğan; intihar etti, Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay ise görevinden istifa etti. Yeni genelkurmay başkanı da İsmet İnönü'ye yakın bir isim olan Orgeneral Salih Omurtak oldu.

Ağustos 1946'da; Mustafa Kemal'in yakın çevresinden ve milliyetçi kimliği ile tanınan Başbakan Şükrü Saraçoğlu istifa etti.

Geçiş Dönemi

Başbakanlığa getirilen Recep Peker; SSCB ile olan gerginlik sonucu, ABD ağırlıklı bir dış politika izledi. Haliyle ekonomi ile de ilgili bazı liberal kararlar aldı.

Türk Lirası'nı; % 50 oranında devalüe ederek, 1 doları; 2,8 TL yaptı; ithalatı kolaylaştıran, yabancı sermayenin ülkeye girişini teşvik eden kararlar aldı; iç ve dış ödemede, denk bütçe politikasına son verdi; ağır sanayi yatırımlarını durdurdu.

İthalatın kolaylaşması; 1947'de, cari açığın büyümesine yol açarken; IMF'den ise sadece 5 milyon dolarlık bir kredi sağlanabildi.

Recep Peker'in başarısız olması ardından; hükümeti kuran Hasan Saka ve halefi Şemsettin Günaltay da benzer bir ekonomik politika izledi.

Buna karşılık; ABD'nin 69 milyon dolarlık Marshall Yardımı ile 24 milyon dolarlık kredi diliminden istifade edilebildi. Tahsis edilen 25,5 milyon dolarlık kredi dilimi ise iktidarın değiştiği 1950'ye kadar da kullanılmadı.

Dikkati Çeken Olaylar

Milliyetçi Kadroların Tasfiyesi

1945-1949 Döneminde, Mustafa Kemal'in yakın çevresinde yer alan veya milliyetçi ideolojiye sahip olan birçok siyasetçi, bürokrat ve işadama; çeşitli gerekçe ve şekilde tasfiye olundu. Bu da; iktidarın, milliyetçilere; kapalı, liberallere ise açık olduğunu gösteriyordu.

Silah Sanayiinden Soba Sanayiine Geçiş

1925'ten itibaren, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mühimmat üreten; ilk Türk uçak bombası ile denizaltılar için ilk Türk sualtı bombasını imal eden; bunun ihracatını yapan, Şakir Zümre; 1945 sonrasında, baskı ve ihalenin kesilmesi sonucu, soba üretimine geçmek zorunda kaldı.

Nuri Killigil Silah ve Mühimmat Fabrikası'nın Havaya Uçması

Mart 1949'da; Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Killigil'in Sütlüce'deki silah ve mühimmat fabrikasında, bilinmeyen bir nedenle büyük bir patlama oldu. Patlamada; aralarında milliyetçi kimliği ile tanınan Nuri Killigil de olmak üzere 27 kişi hayatını kaybetti. Patlamanın ise bir sabotaj sonucu olduğu söylendi. Ancak; yapılan araştırmalar, ne hikmetse hep sonuçsuz kaldı; sebep ve failine ulaşılamadı.

1945-1949 Dönemi Önemli Sanayi Yatırımları

1946'da; Elazığ Tekel Şarap Fabrikası, 1947'de; Rize Çay Fabrikası, Eskişehir Demiryolu Takım Fabrikası, 1948'de; General Elektrik Fabrikası, 1949 'da; Filyos Sümerbank Ateş Tuğla Fabrikası işletmeye alındı.

1950-1953 Dönemi Sanayi Politikası

1950-1953 Döneminde; serbest piyasa ekonomisine dayalı, devletin; ekonomide aktif rol almaktan vazgeçtiği ve ekonomiye olan müdahalesinin en aza indiği, sanayileşmede özel sektörün öne çıkarıldığı, tüketime endeksli, bir plan ve programdan yoksun, liberal denilecek ölçüde; karma ekonomik bir modelin uygulamasına gidildi.

Menderes'in Bir Kadrosu Yoktu

Menderes; liberal sistemi inşa edecek, siyasete yön ve şekil verecek bürokratik bir kadroya sahip değildi. Var olan ise İsmet İnönü'ye yakın isimlerdi. Bunun için; öncelikle, 1945-1949 döneminde tasfiye olunan Mustafa Kemal'e yakın ya da milliyetçi kadro içinde yer alan isimlere başvurdu.

Oportünist ve pragmatik özellikteki bürokratlardan istifade etti. Ordu ile ilgili birçok hata yapmasına ve yerli yersiz sürtüşmesine neden olan, Mason bir çevreden gelen Ahmet Salih Korur'u; müsteşar olarak ataması ise yanlış bir karardı.

Sonuç olarak; temelde, Liberal ekonomiyi savunan; kendini; Liberal, Solcu, Milliyetçi, Anadoluçu, Muhafazakâr olarak tanımlayan devşirme bir kadro oluşturdu.

Ordu'da Tasfiye

Haziran 1950'de; askeri darbe planladığı gerekçesi ile başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nafiz Gürman olmak üzere, tüm üst komuta kademesinde yer alan; 15 general ve 150 albay, re'sen emekli edildi.

Menderes Efsanesi

Menderes'e göre; "iktidara gelenler, halktan sürekli fedakârlık istedi, O'na; sadece, istikbalde refahı taahhüt etti." . O ise; almayı değil, vermeyi vaat etti.

Sanayi yatırımını; askıya aldı, bazı basma ve traktör fabrikasını; özelleştirdi, tank-uçak ve uçak motoru üreten tesisleri; kapattı, silah ve mühimmat fabrikalarında; üretime ara verdi, kalkınmada; tarım sektörünü öne çıkardı, büyük ölçekli altyapı yatırımına girişti.

Kayseri Uçak Fabrikası ile Ankara-Etimesgut Uçak Motor Fabrikası'nın kapanması ise o günün önemli bir tartışma konusu oldu.

Vergi indirimine; gitti, bazı vergileri kaldırdı, kredi faizlerini; düşürdü, KİT'ler ile sanayi alanında faaliyet gösteren sermayeye; ucuz ve kredili hammadde-ara ve yatırım malı desteği verdi, bazı tarım ürününün üretimini; sübvans etti, makinalı tarımı özendirdi, ithalatı; % 60-65 oranında serbestleştirdi, fiyat kontrolünü; kaldırdı, maaş ve ücretlere zam yaptı, askerlik süresini kısalttı.

Kaynak olarak da; TC Merkez Bankası kaynakları ile Marshall Yardımı ve ABD kredilerinden istifade etti.

Ekonomik Mucize

1950-1953 Döneminde; yıllık ortalama büyüme hızı (sabit fiyatlar bazında); % 11,3 olurken, kişi başına gelir de % 8-8,5 oranında arttı. İhracat ise; 263,4 milyon dolardan, 392 milyon dolara yükseldi. Bu; bir ekonomik mucize olarak değerlendirildi, ekonomik mucize değerlendirilmesi de “Menderes Efsanesini” doğurdu.

1950-1953 Dönemi Önemli Sanayi Yatırımları

1952’de; İstanbul-Levent Eczacıbaşı İlaç Fabrikası, Santa Farma İlaç Fabrikası, Souıbb& Son İlaç Fabrikası, Bakırköy Aksu İplik Dokuma Fabrikası, Altınyıldız Mensucat ve Konfeksiyon Fabrikaları 1953’te; Bakırköy Ünilever Yağ Fabrikası, Adapazarı Şeker Fabrikası işletmeye alındı.

Yeni Sermaye Sınıfının Şekillenmesi

1948’de, Sedat Simavi tarafından kurulan “Hürriyet Gazetesi”; 1950’den itibaren, önemli bir gazete haline geldi. Matbaa makinelerini; Burla Biraderler’in aracılığı ile ithal etmesi ise bir dedikodu konusu oldu.

1944’te, Burla Biraderler’den; Bernar Nahum’u transfer eden, ABD’de ilk Türk şirketi olan Ram Commercial ve yurtiçinde Koç Ticaret Büro Levazımatı AŞ’ni (Koç Sistem) kuran Vehbi Koç; General Electric ile birlikte gerçekleştirdiği ampul fabrikası ile sesini duyurdu.

Tetico Teknik Ticaret AŞ (1950, mümessillik), Egemak (Traktör ve tarım makineleri) ve Haliç Bemis (1953) firmaları ile de iç ve dış ticarete; ismi çok duyulan bir kişi haline geldi.

Nejat Eczacıbaşı; Eczacıbaşı İlaç Fabrikası ile ilaç sanayiinde bir ilki gerçekleştirdi.

Raif Dinçkök; Bakırköy Aksu İplik Dokuma Fabrikası ile tekstil piyasasında tanındı. Tabii ki bunda İsak Lodrik’in de önemli bir rolü vardı.

Bodur ailesi; İstanbul-Edirnekapi’daki Penye Pamuk İpliği Fabrikası, Ülker ailesi de; Topkapı’daki Bisküvi Fabrikası yatırımı ile öne çıktı.

ABD’de inşaat mühendisliği eğitimi almış, Tekfen grubu kurucusu Feyyaz Berker-Nihat Gökyiğit-Nihat Akçağlılar için; inşaat-taahhüt işleri alanında, önemli bir fırsat vardı.

Kamil Yazıcı-İzzet Özilhan; herhangi bir iş konusunda bir ilk olma peşinde idi.

Neden?

Zira zengin olmanın, öne çıkmanın yolu; uluslararası bir şirketten distribütörlük almak, bir iş konusunda ilk olmak, tekstilden ve inşaat-taahhüt işinden geçiyordu.

Fırsatlar Ülkesi

Adana; bir dönem, ülkenin önde gelen zenginlerinin ortaya çıktığı bir şehir oldu.

Neden?

Milli Kurtuluş Savaşı öncesinde, Adana'da; Nalbantyan, Gülbenkyan, Bezdikyan, Gökdereliyan vb zengin ermeni iş adamları vardı. Bunlar; Türk çiftçisi ile tüccarını, faiz batağında boğarak; geniş arazilere, çiftliklere sahip olmuşlardı. Kilikya Ermenistan Devleti'ni kurma girişimi ise onların sonu oldu. Haliyle sahip oldukları araziler, çiftlikler, çırçır tesisleri de boş kaldı.

Kayseri'den, Adana'ya gelen Nuh Naci Yazgan; biraz da siyasi gücünü kullanarak, arkadaşı Nuri Has-Mustafa Özgür ile birlikte; Milli Emlak'tan, Simyonoğlu Kumaş Dokuma Fabrikası'nı satın aldı. "Milli Mensucat" adını verdikleri bu farikayı, T. İş Bankası kredileri ile geliştirdiler, kazançlarını arazi alımında değerlendirdiler. Bu da onları Adana'nın sayılı zenginleri haline getirdi.

Milli Mensucat Fabrikası'nda, "hamallık", "işçi simsarlığı" yapan Hacı Ömer Sabancı; tasarrufu ile bir müddet sonra fabrikanın ortağı oldu, Kayserili arkadaşlarının izinden giderek; arazi, çiftlik satın aldı, Akbank'ın kuruluşuna iştirak etti.

1948'de; Adana'nın zengin ve hayırsever ailelerinden Bosnalı Salih Efendi'nin, un-çırçır fabrikasının selden zarar görmesi ve vefatı; Sabancı'nın önünü açan bir olay oldu. Zorda kalan, Bosnalı Salih Efendi'nin varisleri; Sabancı'yı, un ve çırçır fabrikasına ortak yaptı.

Sabancı; 1949'da, Alber Diyaş ile birlikte pamuk ihracatına başladı, 1952'de; Adana'nın zengin ailelerinden biri olan Sapmaz ailesiyle Güney Sanayi Tekstil Fabrikası yatırımına girişti. Bu da; O'nu, iş ve tekstil piyasasında tanınan bir kişi haline getirdi.

Adana'da hep üç "S" den söz edilir. Bunlar; Sabancı-Sapmaz-Sabuncu aileleridir.

Sabuncu ailesi; Kurtuluş Savaşı ardından, Malatya-Darende'den; Adana'ya, göç etmiş bir aile.

Mehmet Nuri Sabuncu; işe, sabun imalat ve ticareti ile başlamış. Tasarrufunu ise Adana'nın diğer zengin aileleri gibi arazi, çiftlik yatırımı şeklinde değerlendirmiş.

1948'de; Mersin Çukobirlik yağ fabrikasını kiralaması, 1951'de de Akdeniz Nebati Yağlar ve Tekstil Sanayi İşletmeleri A.Ş. Fabrikası'nın temelini atması, O'nu öne çıkaran olay oldu.

Tarsuslu İki Aile

Büyük toprak sahibi Eliyeşil ve Karamehmet ailesinin kurduğu Çukurova grubu; 1925'te satın aldığı Bez Dokuma Fabrikasını, 1932'de Türkiye'nin en modern tesisi haline getirdi. 1950'de de uluslararası şirketlerden aldığı biçerdöver, iş makineleri distribütörlüğü ile de adından söz ettirdi.

Sermaye Kesimini Belirleyen Bir Banka

1950' de, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) kuruldu. Bankanın amacı ise özel sektörün gelişmesini sağlamaktı.

Banka; yatırım kredileri dışında, Marshall Yardımı ile ilgili nakdi fonların özel teşebbüse dağıtımında aracılık etti. Dağıtımda ise kimine; az, kimine; çok verdi, bazısını da dikkate bile almadı. Bu kararı ile de; sermaye kesiminde, adeta belirleyici bir rol oynadı.

KİT'lerde Yeniden Yapılanma ve Yeni KİT'lerin Kurulması

1952'de; hayvancılığı desteklemek amacıyla Et Balık Kurumu, 1953'te; çimento üretimi yapan KİT'leri bir çatı altında toplamak için Türkiye Çimento Sanayi TAŞ, şeker pancarı üreticilerini desteklemek gayesiyle de Şekerbank kuruldu.

Önemli Sosyal Olaylar

1950'de; Türk Milliyetçiler Derneği, Zonguldak Komünizm İle Mücadele Derneği, 1951'de de İlim Yayma Cemiyeti kuruldu.

1935'te kapatılan, 1948'de; İsmet İnönü tarafından faaliyetine izin verilen, Mason Dernekleri; 1952'de çıkan bir kanunla, meşru hale geldi. Halk Evleri'ne devredilen, Mason Dernekleri ve Türk Ocağı'na ait mallar da eski sahiplerine iade edildi.

İlim Yayma Cemiyeti'nin Kurulması

İlim Yayma Cemiyeti'nin temel amacı; İmam Hatip Liselerine, mali destek sağlamaktı. İlk yönetim kurulu ise, başkan; Seniyüddin Başak, (Saidi Nursi'nin avukatı) başkan yardımcısı; Vehbi Bilimer (Emekli kurmay albay), sekreter; Nazif Çelebi (Saidi Nursi'nin talebesi), muhasip; Cemalettin Tunç, üyeler; Yusuf Türel, Hamid Çağıl, Mazhar Sündüs'ten oluşuyordu.

Kurucuları arasında, Nur Cemaatinden gelenler ile Fahrettin Kerim Gökay gibi farklı özellikteki isimlerin bulunması da dikkati çekiyordu.

Türk Milliyetçiler Derneği'nin Kapatılması

1953'te; Türk Milliyetçiler Derneği üyesi olan, Hüseyin Üzmez; Malatya'da, ünlü gazeteci Ahmet Emin Yalman'a yönelik, silahlı bir saldırıda bulundu. Bu da; Ahmet Emin Yalman'ın, ağır bir şekilde yaralanmasına neden oldu.

Milliyetçiliğin; "rejim için bir tehdit olarak kabul edildiği" bir ortamda, bu olay; bahane oldu, dernek hakkında dava açıldı ve derneğin kapatılmasına karar verildi.

Kararı maksatlı bulan, 1944 Irkçılık-Turancılık davası sanıklarından, dernek başkanı; Sait Bilgiç de DP'den istifa etti.

Ne zaman, nasıl ve ne şekilde kuruldu?

Türk Milliyetçiler Derneği, 1950'de; Türk Kültür Ocağı, Türk Kültür Çalışma Derneği, Türk Gençlik Teşkilatı, Genç Türkler Derneği ve Türk Kültür Derneği'ne mensup gençlerin bir araya gelmesi ile kuruldu. Başkan olarak da Bekir Berk seçildi.

Bekir Berk; Türkçü bir düşünceye sahipti, ancak; idealist değil, fırsatçı idi. Bu da; O'nun, daha sonra; kulvar değiştirerek, aşırı bir anti milliyetçi olmasına yol açtı.

Derneğin özelliği ne idi?

Dernek; millet ve milliyetçiliğin tanımı ve açıklaması konusunda, farklı düşünceye sahip gruplardan oluşuyordu. Türkçüler ile Anadolucular, ağırlığı olan gruplardı. Bu nedenle oluşumu itibarıyla; bir federasyon, düşünce grupları ile de; bir koalisyon özelliğinde idi.

Derneğin kapatılması ardından, Mehmet Emin Alpkan, A. Ferruh Bozbeyli, Hüsnü Demirkıran, Celal Erçikan, Orhan Okay, İdris Yamantürk ile birlikte bir grup genç; Milliyetçiler Derneği'ni kurdu.

Milliyetçiler Derneği; 1964'deki bölünmeye kadar da varlığını sürdürdü.

Ekonomik Mucizenin Kâbusa Dönüşmesi

1950-1953 Döneminde; tarım ürünlerine dayalı ihracatta, bir başarı sağlandı ise de; ithalatın hızla artması, altın ve döviz rezervini eritti. Haliyle 1953 sonu ile 1954'te bazı ithalat bedelleri ödenemedi. Bu da zafer sarhoşluğu içindeki iktidar için adeta bir şoktu.

Neden?

Savaş yılları hariç, 1946'ya kadar; iç ve dış ödemelerde, "denk bütçe" politikası izlendi. 1946'da; cari açığa, 1950'de; hem bütçe, hem de dış açığa izin veren mali bir politika kabul edildi.

İktidar; ABD yardım ve kredilerinin, sürekli olacağı varsayımına dayanarak; ABD'li uzman-tekniğin kadronun yönetim ve kontrolünde, haberleşme-ulaşım-enerji vb büyük ölçekli altyapı yatırımlarına girişti.

1950'den itibaren, ABD Marshall Yardımı ve kredileri hız kazandı; yabancı banka ve şirketlerden kredi temini de kolaylaştı. Bu yardım ve krediler ise 1953'ten itibaren hız kesti.

Büyük ölçekli altyapı yatırımlarına girişilmesi; iş makinesi, kamyon, otomobil, akaryakıt, lastik, yedek parça, inşaat ve elektrik malzemesi, çimento vb. mallara olan talebi hızla arttırdı.

Teşvik ve desteğe rağmen, sermaye; bu malların üretimi yerine, bunların ithalatını tercih etti; tüketiciden gelen talep ile birlikte kumaş, beyaz eşya vb. malların ithalatına da ağırlık verdi.

1951'de düzenlemesi yapılan, "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na" rağmen; yabancı sermayenin ciddi bir yatırımı olmadı.

Her ne kadar, KİT'lerin özelleştirilmesi konusunda; bir söz verildi ise de, istisnalar dışında KİT'lerin özelleştirilmesine gidilemedi. Yerli sermayenin; yetersiz, yabancı sermayenin; ilgisiz olması ise bunun nedeni idi.

Kore Savaşı sonrasında; tarım ürünleri fiyatının düşmesi, ihracatı olumsuz yönde etkiledi.

ABD Marshall Yardımı ve kredileri; bir projeye bağlı olduğundan, bunların; "cari açığı kapatmada", kullanılması da mümkün olmadı.

Enflasyonun Yükselişe Geçmesi

Mali kriz; hem cari açık, hem de bütçe açığı ile ilgili idi. Diğer bir ifade ile "ikiz açık" denilen, bir olay ile karşı karşıya kalınmıştı. Cari açık; ithalat bedelinin ödenememesine neden olurken, bütçe açığı da; enflasyonun yükselişe geçmesine yol açtı.

Niçin?

Sanayi yatırımını askıya alması, ekonomik olmadığı gerekçesiyle bazı KİT'leri kapatması, savunma sanayiinde tasarrufa gitmesi; devlet harcamalarında bir tasarruf sağladı ise de, KİT'lerin; sanayi alanında faaliyet gösteren özel teşebbüse, ucuz-kredili ham-ara ve yatırım malı desteği vermesi; KİT'leri, karlı kuruluşlar olmaktan çıkardı.

Vergi indirimine gitmesi, bazı vergileri kaldırması, teşvik ve sübvansiyonlar; ekonomide hızlı bir büyümeye yol açtı ise de, vergi gelirinde; beklenen artışı sağlamadı. Bu da; bütçe açığına, bütçe açığı; TC Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmasına, TC Merkez Bankası kaynaklarına başvurulması da enflasyonun yükselişe geçmesine neden oldu.

Sorumlusu kim?

Menderes'e göre; "ülkenin döviz darboğazına girişinin sorumlusu, sermayenin beceriksizliği idi". Halk ise; bundan, dış ticarete halen etkin olan; gayrimüslim sermayeyi sorumlu tuttu.

Dünya Bankası İle Arasının Açılması

Dünya Bankası, "kullandığı kredilerin; ABD'li uzman-teknik kadronun yönetim ve kontrolündeki projeler ile sınırlı olduğunu, bunun dışında kullanılmayacağını, Türk Lirası'nın; aşırı değerli hale geldiğini, bu nedenle de devalüasyona gidilmesi gerektiğini" söylüyordu.

Dünya Bankası'nın, böyle bir açıklama yapması ise; Menderes'i, adeta çileden çıkardı. Bozulan ilişkiler de 1966'ya kadar düzelmedi.

ABD Kredi Başvurusunun Boşa Çıkması

Menderes; Düyun-u Umumiye'ye olan son taksit ödemesinin rahatlığı içinde, 300 milyon dolarlık yeni bir kredi için ABD'ye gitti. Ancak; 300 milyon dolar kredi yerine, 30 milyon dolarlık bir bağış ile geri döndü.

ABD'nin; kredi desteği vermemesi, sadece 30 milyon dolarlık bir bağış ile yetinmesi; Menderes'i derinden sarstı. Tüm hesabı alt üst olmuş, halkın nezdindeki imajı da zedelenmişti.

Devletçi politikaları eleştiren, ona şiddetle karşı çıkan Menderes; çare olarak, tekrar devletçi politikalara başvurdu. Zaten ABD; "bu kadar" demekle, O'na; başının çaresine bak!" demişti.

1954-1957 Sanayi Politikası

1954-1957 Döneminde; serbest piyasa ekonomisine dayalı, devletin; ekonomide tekrar aktif rol aldığı ve ekonomiye olan müdahalesinin arttığı, bununla birlikte sanayileşmede; özel sektörün öne çıkarılmaya çalışıldığı, plan ve programdan yoksun; karma ekonomik bir modelin uygulamasına gidildi.

İthalatta; ithalatı zorlaştıran bir düzenlemeye gidildi, yabancı sermaye yatırımı için; "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" değiştirildi, "Petrol Kanunu" çıkarıldı, devlet; KİT'ler ile sanayi alanında aktif rol aldı, aynı zamanda sanayi alanında faaliyet gösteren özel teşebbüse hama ve yatırım malı desteği verdi. Hem kamu, hem de özel sektör ile temel ve tüketim malları üretimini gerçekleştirecek bir sanayi hedeflendi.

Uluslararası Banka-Şirketler İle Pazarlık ve Çözüm

Uluslararası banka ve şirketler ile görüşüldü; 1953 sonu ile 1954'te ödenmeyen ithalat bedelleri için devlet garantisi verildi. Haliyle ödenmeyen ithalat bedelleri; satıcı şirket kredisine dönüştürülerek taksitle bağlandı, ilave kredi limiti sağlandı. Bundan böyle; uluslararası banka ve şirket kredileri, sürekli başvurulmuş önemli bir dış kredi kaynağı oldu.

Ekonominin Küçülmesi

İthalat bedeli ödemesinde sıkıntıya girilmesi ve ithalatı kısıtlayan düzenlemeye gidilmesi; ithalatın daralmasına, ithalatın daralması da; tüketim-ithalat ve borçlanmaya endekli ekonominin, 1954,' te; % 3 oranında, küçülmesine yol açtı.

KİT'lerde Yeniden Yapılanma ve Yeni KİT'lerin Kurulması

1954'te; Devlet Su İşletmesi Genel Müdürlüğü (DSİ), Türkiye Petrolleri A.O. (TPAO), 1955'te; Türkiye Demir Çelik İşletmeleri AŞ (TDÇİ), 1956'da da; Türk Hava Yolları AŞ (THY), Türkiye Yem Sanayi AŞ kuruldu.

Özel Sektörde Koç Grubunun Başlı Çekmesi

Koç grubu, 1954'teki; Bozkurt Mensucat, Kavel Kablo, Türkey Kibrit, 1955'teki; Erel Çelik Eşya (Arçelik), Türk Demir Döküm, Ansan Ankara Sıhhi Tesisat sanayi yatırımları ile özel sektörde başı çeken bir grup oldu. Grup içinde yer alan; Koçtaş, Beko gibi tanınmış ticari kuruluşlar da yine bu dönemde kuruldu.

Yeni Büyük Grupların Doğuşu

1954'te, Çiftçiler ailesi; Alman Volkswagen firmasından distribütörlük alarak, Volkswagen markası altında, kamyon-minibüs montajına başladı. Bu da; O'nun, otomotiv sektöründe tanınmasını sağladı.

1954'te, Todori Karakaş-Fuat Süren (Faruk Süren'in babası) ortaklığı ile kurulan Tokar grubu; Sümerbank, Tekel, Et Balık Kurumu'ndan aldığı soğutma tesisleri ihalesi ile dikkati çekti.

1955'te, İbrahim Etem Ulagay ailesi; yatırımını gerçekleştirdiği ilaç fabrikası ile tanındı.

1956; Tekfen, Sezai Türkeş-Fevzi Akkaya ve Güriş gruplarının kuruluş yılı oldu.

1957'de, İbrahim Bodur; Çanakkale Seramik Fabrikası yatırımı ile seramik sektöründe bir ilki gerçekleştirdi. Mustafa Nevzat; ilaç, Necip Aktar da; Gripin fabrikası ile ismini duyurdu.

Çok Tartışılan Petrol Kanunu

1954'te, "6326 sayılı Petrol Kanunu" çıkarıldı. Bu kanun ile petrol arama, akaryakıt dağıtımı, rafineri ve petrokimya yatırımı konusunda; yeni bir düzenlemeye gidildi. Ancak; bunun en önemli özelliği, yabancı sermayeye de bu hakkın verilmesi idi.

Neden?

Cumhuriyetin ilk yıllarında; petrol arama, akaryakıt dağıtımı, rafineri ve petrokimya yatırımı ile ilgili dikkate değer yasal bir düzenleme yoktu.

1930'da; Yaşua Biraderlerin ortak olduğu, Türkiye Naft Sanayii A.Ş. tarafından; Beykoz'da, Romanya'dan gelecek petrolü işlemek üzere, "Boğaziçi Tasfiyehanesi" adı verilen; 13.200 ton/yıl işleme kapasiteli bir rafineri kuruldu. Ancak; tesis, 1934'te çıkan vergi sorunu sonucu kapandı.

1935'te kurulan Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) ile petrol aramasına hız verildi.

1940'ta; önce, Raman Dağı'nda; daha sonra da Garzan Bölgesi'nde petrol bulundu.

Boğaziçi Tasfiyehanesi'nin malzemesi ile 1942'de; 3.300 ton/yıl işleme kapasiteli "Raman Tasfiyehanesi", 1945'te de; 66.000 ton/yıl işleme kapasiteli "Batman tasfiyehanesi" kuruldu. Ancak, bu tesisler; deneme mahiyetinde, TCDDY'nin fuel oil ihtiyacına karşılamaya yönelik basit tesislerdi.

Petrole ve petrolü işleyecek tesislere ihtiyaç vardı; buna karşılık, bunun için gerekli sermaye ile teknoloji ise yoktu.

1951’de, İnan petrollerinin millileştirme kararı sonrasında; İngilizlerin İnan’dan çekilmesi, bir fırsat olarak değerlendirildi. Ancak; Irak ve Suudi Arabistan’da, zengin petrol yataklarının bulunması ve dünyada oluşan petrol bolluğu; bu fırsatı, geçersiz kıldı.

Batman Rafinerisi’nin Kurulması

1955’te; ilk modern petrol rafinerisi olan, 330.000 ton/yıl işleme kapasiteli, TÜPRAŞ Batman Rafineri yatırımı gerçekleştirildi. TPAO’na ait bu tesis ise ABD Parsons firması tarafından inşa edildi.

Özel ve Kamu Teşebbüsün Otomotiv Sanayiine Yönelmesi

İstanbul-Karaköy Tophane’deki Amerikan Ford Montaj Otomobil Fabrikası’nın, 1934’te; üretimini durdurmasından sonra, montaj da olsa; otomotiv imalat sektöründe, faaliyet gösteren bir firma yoktu.

1950’nin ilk yıllarında; Türkiye’de, bir jeep furyası vardı. Hibe olarak gelen Jeepler; Anadolu’nun engebeli arazisinde, en çok kullanılan bir araç haline geldi. Bu da Jeep üretimini düşündürdü.

Jeep üretimini düşünen Nejat Verdi-Ferruh Verdi kardeşler; “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’ndan” güç alarak, Amerikan Chrysler otomobil grubu ile temasa geçti.

1954’te, Nejat Verdi-Ferruh Verdi kardeşlerin; % 75, Amerikan Chrysler otomobil grubunun da % 25 oranında ortak olduğu, bir Türk-Amerikan şirketi kuruldu.

Şirket; 1955’te, İstanbul-Tuzla’da; 7 milyon liralık yatırım ile Türk Willys Overland Jeep Montaj Fabrikası’nı kurdu; sivil ve askeri amaçlı Jeep’in yanı sıra Büssing marka kamyon üretti; başlangıçta, yerli payı; % 2 iken, bunu; 20 yıl içinde, % 60’a çıkardı.

Çiftçiler ailesi; Volkswagen kamyon ve minibüslerin, montaja dayalı üretimine başladı.

On Türk ortak tarafından kurulan, Federal Türk Kamyonları AŞ; Çayırova’daki tesisinde, Federal markası altında, ticari amaçlı kamyonların montaj şeklindeki üretimine geçti.

MKE-TZDK-Ziraat Bankası-Tariş-Çukobirlik-Minneapolis Moline ortaklığı ile kurulan Türk Traktör ve Ziraat Makineleri Anonim Şirketi (Türk Traktör); Ankara Gazi’de, kapatılan uçak üretim ve bakım fabrikasında, “Minneapolis-Moline” firmasının traktörlerinin montajına başladı.

Kuruluş sırası ve önemi itibariyle; Willys Overland Jeep Montaj Fabrikası ile Türk Traktör fabrikası; Türk otomotiv sanayiinin temelini oluşturdu.

Geçim Sıkıntısı

İthalattaki aksama ile ithalatı zorlaştıran düzenleme; temel ve dayanıklı tüketim malları fiyatının artmasına, temel ve dayanıklı tüketim malları fiyatının artması da halkın satın alma gücünü azalttı. Bu da; refahı tadan halk için, ciddi bir sıkıntı doğurdu.

Halka göre, sıkıntının kaynağı; iç ve dış ticarete etkin olan, kardan başka hiçbir şey düşünmeyen gayrimüslim sermaye idi. En çok göze batan ise, İstanbul'da; 100.000 kişilik nüfusa ve ciddi bir ekonomik güce sahip olan Rumlardı.

1955/ 6-7 Eylül Olayları

6 Eylül 19.00'da; Şişli'deki Haylayf Pastanesi'ne yapılan saldırı, büyüyen kalabalıklar ile başta Beyoğlu-Kumkapı-Samatya-Yedikule olmak üzere, gayrimüslim azınlığın yoğun olduğu semtlere sıçradı.

Rumların yanı sıra Ermeni ve Musevi cemaatine ait birçok ev-işyeri-okul-ibadethane tahrip oldu. Bundan; Dönme, Müslüman olmuş Beyaz Rus; hatta bazı Türkler bile zarar gördü.

Olaylar, 7 Eylül'de ilan edilen sıkıyönetim ile son buldu.

Olaylar sonucunda; 11 kişi hayatını kaybetti, 4.214'ü ev, 1.004'ü işyeri, 73'ü kilise, 1'i sinagog, 2'si manastır, 26'sı okul ve fabrika-otel ile barın yer aldığı toplam; 5,317 mekân saldırıya uğradı, 150 milyon ile 1 milyar TL arasında da zarar oluştu.

Neden?

1955'te, Türkiye ile Yunanistan arasında; Kıbrıs konusunda, gittikçe artan bir gerginlik yaşandı. 6 Eylülde; Atatürk'ün Selanik'teki evine, bomba atılması ise "6-7 Eylül Olayları" denilen olayın fitilini ateşledi.

Sorumlusu kim?

Olaylar sonucu, 5.104 kişi tutuklandı.

Olay günü; tirajını 20.000'den, 290.000'e çıkararak; DP yanlısı, İstanbul Ekspres'in sahibi Mithat Perin ve yazı işleri müdürü Gökşin Sipahioğlu ile Kıbrıs Türktür Derneği yöneticileri; olayın sorumlusu olarak suçlandı. Ancak; daha sonra, bunun; "komünist bir komplo" olduğu ileri sürülerek, aralarında Aziz Nesin-Nihat Sargın-Kemal Tahir-Asım Bezirci-Hasan İzzettin Dinamo ve Hulusi Dosdoğru'nun bulunduğu bir grup solcu tutuklandı.

Olayın Arka Planı

Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba attığı iddia edilen, Selanik Üniversitesi Siyasal Bilgiler öğrencisi Oktay Engin; Yunanistan'da gıyaben yargılanarak mahkûm edildi. Bu da; şüphenin, Türkiye üzerinde toplanmasına neden oldu. Haliyle "6-7 Eylül Olayları", devletin; "Milli Burjuva Siyasetinin" bir devamı ya da NATO Gladio Örgütü'nün bir operasyonu olarak değerlendirildi.

Sonuç olarak; devlet, zarara uğrayıp zararını ispat edenlere; 60 milyon TL tazminat ödedi. İstanbul piyasasında etkin olan birçok Rum işadamı, Yunanistan'a göç etti; 1955'te Karamanlis ile başlayan hızlı kalkınma sürecine destek verdi.

Türkiye'nin Ortadoğu'da Aktif Rol Alması

1952'de NATO'ya girmemiz ile birlikte, ABD ve İngiltere; Türkiye'den, SSCB'nin Ortadoğu'ya sarkmaması için Ortadoğu ülkeleri ile paktlar yapmasını istedi.

Bunu; Türkiye için de hayırlı gören Menderes, bir ittifak arayışı içine girdi; 1954'te, Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa ile görüşerek düşüncesini açıkladı.

Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa; "Arapların, İsrail'i ilk tanıyan ülke olma sıfatı ile Türkiye'ye sıcak bakmadığını" söyledi ise de, 1955'te; Türkiye ve Irak'ın içinde yer aldığı Bağdat Paketi kuruldu.

Irak'tan sonra, Suriye'yi de ittifaka dâhil etmek isteyen Menderes; Şam'ı ziyaret ederek, ittifak teklifinde bulundu. Suriye'nin önde gelen kişileri ise; "SSCB'nin, İsrail ve Batı kadar bir tehdit oluşturmadığını" belirterek teklifi reddetti.

Gerginleşen İlişkiler

Menderes'in teklifini, Batı'nın bir tehditti olarak algılayan Suriye; Türkiye'ye karşı Mısır ile bir ittifak arayışına girdi, SSCB ile de temasa geçti.

İplerin Kopma Noktasına Gelmesi

1957'de, Suriye'nin; 1946'dan o yana, Hatay konusunu ikinci kez gündeme taşıması, gerginleşen ilişkileri kopma noktasına getirdi.

Türkiye; Suriye'yi bir ultimatom ile uyardı, ardından sınıra asker yığdı.

Türkiye'nin askeri bir harekâta girişmesinden çekinen Suriye, Mısır'dan; askeri destek, SSCB'nden de Türkiye'ye baskı yapmasını istedi.

Nikita Kruşçev; BM'de yaptığı sert bir konuşmada, "Türkiye'nin; Suriye'ye karşı askeri bir harekâta girişmesi halinde, karşısında kendisini bulacağını" söyledi. Ardından; Türkiye'nin Bulgar ve Sovyet sınırında, askeri bir hareketlilik gözlemlendi.

Dörtlü Oluşum

Suriye; Mısır ile ittifaka giderken, İngiltere; Ürdün ve Suudi Arabistan ile ittifak antlaşması yaptı. Böylelikle; Ortadoğu'da, İsrail ve Bağdat Paketi ile birlikte dörtlü bir yapı oluştu.

Sorunun Çözümü

Sorun; Suudi Arabistan'ın, arabulucu olması ile çözümlendi. Türkiye, Suriye sınırındaki askeri yığınağa son verdi.

Başkasının İpiyle Kuyuya İnılmaz

Türkiye'nin, Arap Dünyası'na yönelik aktif dış politikası; fiyasko ile sonuçlandı, İngiltere; Menderes'i, "Suriye'nin, SSCB'nin kontrolüne girmesine" neden olmakla suçladı. Haliyle Menderes'in, önce; İngiltere, ardından; ABD ile olan ilişkisi bozuldu.

"Yeni Ortadoğu Projesi'nin mimarı, Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu; 1960 Askeri Darbesi sonrasında idam edildi, Türk kökenli Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa ise; 1958'de düzenlenen bir askeri darbe sırasında öldürüldü."

1954-1957 Dönemi Önemli Sanayi Yatırımları

1954'te; Konya Şeker Fabrikası, Kütahya Şeker Fabrikası, Bozkurt Mensucat Fabrikası, Kavel Kablo Fabrikası, Türkey Kibrit Fabrikası, 1955'te; Batman Petrol Rafinerisi, Amasya-Suluca Şeker Fabrikası, Türk Willys Overland Jeep Montaj Fabrikası, Türk Volkswagen Montaj Fabrikası, Türk Traktör Fabrikası, Federal Türk Kamyonları Montaj Fabrikası, Kayseri Şeker Fabrikası, Dr. İbrahim Etem Ulagay İlaç Fabrikası, Erel Çelik Eşya (Arçelik), Türk Demir Döküm Fabrikası, 1956'da; Erzincan Şeker Fabrikası, Erzurum Şeker Fabrikası, Elazığ Şeker Fabrikası, Malatya Şeker Fabrikası, 1957'de; İzmit Sümerbank-Mannesmann Dikişli Boru Fabrikası, Eskişehir Çimento Fabrikası, Adana Çimento Fabrikası, Afyon Çimento Fabrikası, Mustafa Nevzat İlaç Fabrikası, Gripin İlaç Fabrikası, Çanakkale Seramik Fabrikası işletmeye alındı.

Enflasyonun Tırmanması

Temel ve dayanıklı tüketim malları üretiminde, bir artış oldu ise de; enflasyon, tırmanışını sürdürdü. Öyle ki enflasyon, 1951'de; % 2,9 iken, 1956'da; % 13,2, 1957'de de 18,7 oldu. Bu da; o gün için, yüksek bir orandı.

Neden?

Bu; hem talep, hem maliyet ile ilgili idi.

Parasal genişleme politikasının sürdürülmesi; tüketimin artması ve bütçe açığına, bütçe açığı; TC Merkez kaynaklarına başvurma ile KİT ürünlerine zam yapılmasına, ithalata sınırlama ve kontrol getirilmesi ise; mal darlığı ve ithal mallarının fiyatının yükselmesine yol açtı.

Fiyat Kontrolünün Getirilmesi

1956'da; "Milli Koruma Kanunu" tekrar yürürlüğe kondu, iç piyasada; fiyat kontrolüne gidildi, faiz oranları; yükseltildi, ticari banka kredileri; sınırlandırıldı, İhracata ve döviz kazandırıcı işlemlere; prim verildi. Bu; aynı zamanda, 1960'ta son bulan; ikili kur uygulamasının da başlangıcı oldu.

1958 Mali Krizi

1956'dan itibaren; IMF, Dünya Bankası ve OECD; devalüasyona gidilmesini, sıkı para politikasına geçilmesini istedi.

Hükümet; ithalatı kısıtlayarak, fiyat kontrolünü içeren bir takım tedbirlere başvurdu ise de; parasal genişleme politikasını sürdürdü. Amacı ise; hızlı ekonomik büyüme ile bütçe ve cari açığı telafi etmek, haliyle enflasyonu düşürmektir. Tabii ki bu; dış kredilerin, aynı hızda devam edeceği varsayımına dayanıyordu. Ancak; dış krediler, azalan bir seyir izledi; Ağustos 1958'de de dış borç ödeme sorunu ile karşılaşıldı.

Ağustos 1958'de, Türk Lirası; % 68,9 oranında devalüe edildi, çoklu kur rejimi genelleştirildi. Her ne kadar, resmi kur; 1 dolar = 2,8 TL ise de, ihracata ödenen prim ve ithalata uygulanan vergi ile 1 dolar = 9 TL oldu.

IMF'nin güdümündeki OECD ile yapılan görüşmeler sonucunda, 420 milyon dolarlık borç; yeniden yapılandırıldı, ödemesi taksitle bağlandı; 359 milyon dolarlık ilave kredi limiti sağlandı.

1958-1960 Dönemi Sanayi Politikası

1958-1960 Döneminde; serbest piyasa ekonomisine dayalı, devletin; ekonomide daha aktif bir rol aldığı ve ekonomiye olan müdahalesinin en üst seviyeye çıktığı, sanayileşmede; özel sektörün ikinci planda kaldığı, plan ve programdan yoksun, karma ekonomik bir modelin uygulamasına gidildi.

İthalata; yeniden serbesti getirildi, ithalat ve ihracat; kolaylaştırıldı, ara ve yatırım malları ithalatına; öncelik verildi, fiyat kontrolü; kaldırıldı, sıkı para politikasına; geçildi, banka kredilerine; tavan konuldu, KİT ürünlerine de; büyük ölçüde zam yapıldı.

Sonucu

Enflasyon, 1959'da; % 19,5'e çıktıktan sonra, 1960'ta; % 5,3'e düştü. İthalat ve ihracatta, % 48'lik bir artış oldu. İç borçlar, hızla yükseldi. Özel teşebbüs; sanayiden spekülative alana yöneldi, bu alandaki boşluk ise; KİT yatırımları ile doldurulmaya çalışıldı.

Menderes'in Ağır Sanayi Hedefine Yönelmesi

Önce tarım sektörünü öne çıkaran, daha sonra temel ve dayanıklı tüketim mallarını üreten bir sanayii hedefleyen Menderes; 1958'den itibaren, ağır sanayi hedefine yöneldi.

Neden?

Şeker, tekstil, çimento sanayi alanında; ciddi yatırımlar yapıldı, montaj da olsa beyaz eşya ve otomotiv imalat sektöründe bir başarı sağlandı. Haliyle temel tüketim mallarının, ithalat içindeki payı; % 22'den, % 10'a düştü. Ancak; sanayi ürünlerinin, ihracattaki payı; % 5'i geçmedi.

Beyaz eşya-otomotiv sanayi ile gemi inşası için gerekli yassı metali üreten bir tesis olmadığı gibi, Batman Rafinerisi dışında bir rafineri ile petrokimya endüstrisi yoktu.

Menderes'in ABD Ziyareti

Sanayileşmek ile döviz darboğazını aşmayı düşünen Menderes; 1959'da, ABD'yi ziyaret etti.

Menderes; Beyaz Saray'da, uzun bir bekleyişten sonra; dönemin ABD Başkanı Eisenhower ile görüşebildi. Görüşme ise sadece 3 dakika sürdü.

Menderes; "sanayileşmeden, krediden" söz etti, Eisenhower ise; "Türkiye bir tarım ülkesidir" dedi, sözünü noktaladı.

ABD'den eli boş dönen, sadece nasihat alan Menderes; bu sefer de çareyi SSCB'nde aradı. Amacı; takasa dayalı ticaret ile hem döviz darboğazına, hem de sanayi yatırıma çözüm bulmaktı. Çayırova Cam Fabrikası yatırımı da bunun ilk adımı oldu.

Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları'nın Kuruluş Çalışması

1957'de, yassı metal üretecek bir tesisin kurulması kararlaştırıldı.

Araştırma amacı ile Alman Krupp, Sümerbank, Etibank ve T. İş Bankası'nın ortak olduğu bir şirket kuruldu. Ancak; Alman Krupp firması, her ne hikmetse; bunu, fızıl bulmayarak yatırımdan vazgeçti.

İkinci girişim; 1959'da, ABD Koppers şirketi ile yapılan görüşme ile başladı. ABD Koppers şirketinin; olumlu rapor vermesi ve 129 milyon dolarlık bir krediyi taahhüt etmesiyle, 470.000 ton/yıl yassı metal üretecek olan Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları yatırıma karar verildi.

Kredi, Amerikan Kalkınma İkraz Fonu ile ilgiliydi; hazine garantisi, Koppers şirketinin kurulacak olan şirkete ortak olması ve yatırımın O'nun gözetiminde yapılması gibi şartları içeriyordu.

Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları yatırımını gerçekleştirmek amacıyla, Mayıs 1960'ta; 600 milyon sermayeli, Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş. kuruldu.

Kuruluş sermayesinin; % 51'ine Sümerbank-TDÇİ-KARDEMİR, % 21'ine Koppers Assoc konsorsiyumu, % 8,25'ine Chase Int. Investment Co, % 19,75 'ine de T. İş Bankası, Ankara Ticaret ve Sanayi Odası gibi tüzel kişiler iştirak etti.

Anadolu Tasfiyehanesi AŞ'nin (ATAŞ) Kurulması

1954 Petrol Kanunu, yabancı sermayeye; petrol arama, akaryakıt dağıtımı, rafineri ve petrokimya tesisi kurma hakkı vermekle birlikte; onlar, daha ziyade düşük bir kar ile riski içeren akaryakıt dağıtımını tercih etti. Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş. (ATAŞ) ise bunun istisnası oldu.

1958'de; her ne kadar, % 5 pay ile Marmara Petrol (Ortağı, Ersan ve Türk Petrol'dür) gibi yerli bir ortak olsa da; ortakları arasında Mobil Oil, Shell, BP vb. dünya petrol tekellerinin yer aldığı, Anadolu Tasfiyehanesi AŞ; Mersin'de, 3,2 milyon ton/yıl işleme kapasiteli ATAŞ rafinerisini kurdu.

Yabancı sermaye; "akaryakıt tüketimin çok olduğu Marmara Bölgesi yerine, Mersin'i neden tercih etmişti?" Bu soru; DP iktidarını, adeta düşündüren bir olay oldu.

Yatırım yerinin, Mersin olarak tercih edilmesi ise; tesisin, rafineriden ziyade; Ortadoğu petrollerinin depolama ve transit ticaret alanında kullanılması ile ilgili idi. Nitekim de öyle oldu. Tesis, 1969'da; işleme kapasitesini 4,4 milyon ton/yıla çıkardıktan sonra üretimi durdurdu, bir dağıtım deposu haline geldi.

İstanbul Petrol Rafinerisi AŞ'nin (İPRAŞ) Kurulması

DP iktidarı; artan akaryakıt ihtiyacı karşısında, Marmara Bölgesi'nde; mutlaka bir petrol rafinerisinin kurulmasını düşünüyordu. Bunun için; Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş.'nin kuruluşunda yer alan, daha sonra da anlaşmazlık nedeni ile ayrılan, California Texas Oil Corp. (CALTEX) şirketinden istifade etti.

Nisan 1960'ta; % 51'i TPAO'na, % 49'u da California Texas Oil Corp. (CALTEX) şirketine ait olan İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş. (İPRAŞ) kuruldu. CALTEX ile de 10 yıllık bir ortaklık anlaşması imzalandı.

Şirket; İzmit-Tütünçiftlik mevkiinde, 1 milyon ton/ yıl işleme kapasiteli bir tesis yatırımına girişti. Tesis yatırımı; Ağustos 1961'de tamamlandı ve işletmeye alındı.

1972'de; ortaklık anlaşması gereğince, CALTEX firmasına ait hisseler; TPAO tarafından satın alındı, İPRAŞ da milli bir şirket haline dönüştü.

1958-Mayıs/1960 Dönemi Önemli Sanayi Yatırımları

1958'de; Kırıkkale Dinamit Fabrikası, Adıyaman Pamuklu Dokuma Fabrikası, Balıkesir Çimento Fabrikası, Burdur Şeker Fabrikası, Aydın Kumaş Fabrikası, Antalya Ferrokrom Fabrikası, Pınarhisar Çimento Fabrikası, Dimeks Meyve Suyu Fabrikası, 1959'da; Elazığ-Altınova Çimento Fabrikası, Ford Otosan Otomobil ve Kamyon Fabrikası, 1960'ta; Rize-Taşlıdere Çay Fabrikası, Çorum Alapala Makine Sanayi işletmeye alındı.

1958'de; ATAŞ Rafinerisi, İzmit Sümerbank-Mannesmann Boru Fabrikası (tevsii yatırımı), Ankara Şeker Fabrikası, 1959'da; Çayırova Cam Fabrikası, 1960'ta; İPRAŞ Rafinerisi, Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları, Bergama Dokuma Fabrikası, Manisa Dokuma Fabrikası, Denizli Dokuma Fabrikası, Eskişehir Yem Fabrikası, Eskişehir Beton Travers Fabrikası temeli atıldı.

Öne Çıkan Yerli ve Yabancı Sermaye Grupları

1958'de; Koç grubu, Siemens ile "SİMKO" şirketini kurdu. Deva İlaç ve Türk Roche, kuruldu.

Asım Kocabıyık; Borusan boru, Durmuş Yaşar; DYO Boya, Sadık Özgür; Kale Kilit ile ismini duyurdu.

1959'da, Koç grubu içinde yer alan Arçelik; "Arçelik" markası altında, çamaşır makinesi üretimine geçti.

Mazhar Zorlu; Ege Plastik, Zeki Başeskioglu; Zeki Triko ile sektöründe bir ilk oldu.

Pfizer, Sandoz, Glaxo Smith Kline, Bayer gibi; ilaç ve kimya alanında birer dev olan şirketler, Türkiye'ye geldi.

İlaç sektörünün duayenlerinden biri olarak kabul edilen Kaya Turgut; Fako İlaç şirketini kurdu.

1960'ta, Koç grubu içinde yer alan Arçelik; "Arçelik" markası altında buzdolabı üretimine geçerken, Ford Otosan; "Ford Consul" markasıyla otomobil, "Ford Thames" markasıyla da kamyon-kamyonet montajına başladı.

Carlo Erba, Abbott, Türk Hoechst, Wyeth, Wander-Ciba gibi küresel ilaç şirketleri; Türkiye'ye geldi, Atabay, Etem Pertev yerli ilaç şirketleri kuruldu.

Menderes'in Sanayi Karnesi

Menderes; 1950-1953, 1954-1957, 1958-Mayıs 1960 olmak üzere; üç farklı dönemde, 3 farklı ekonomi ve sanayi politikası izledi.

1950-1953 dönemi

Marshall ve ABD kredileri ile ekonomiye bir ivme kazandırdı. Tüketim-rant-borçlanmaya dayalı liberal ekonomik politikası; döviz rezervinin erimesi, kredilerin kesilmesi ile çıkmaza girdi. Devalüasyon dayatması sonucu; Dünya Bankası ile arası açıldı, bir daha da düzelmedi.

Sanayileşmeyi; yerli ve yabancı sermayeye bıraktı. Tüm teşvik ve KİT sübvansiyonuna rağmen, yerli sermaye; yetersiz, yabancı sermaye; ilgisiz kaldı, KİT'ler de verimli kuruluşlar olmaktan uzaklaştı.

1954-1957 dönemi

1953 sonu ile 1954'te ödenmeyen ithalat bedelleri için; uluslararası banka ve şirketlere devlet garantisi vererek, mali krize çözüm getirdi. Sürekli başvuru uluslararası banka ve şirket kredileri ile ekonomiye bir canlılık kazandırdı. Bunların; "buraya kadar" demesi sonucu da Ağustos 1958 Mali Krizi yaşandı.

Sanayileşmede; KİT'leri devreye sokması ile yerli sermaye yatırımı hız kazandı. Şeker-tekstil-çimento sanayiinde; kapasite fazlası oluşurken, temel-ara ve yatırım malları sıkıntısı çekildi. Bu da; O'na, öteden beri ihmal ettiği, yassı metal-petrol rafineri yatırımını hatırlattı

1958-Mayıs 1960 dönemi

Ağustos 1958'de, Türk Lirası; % 68,9 oranında devalüe edildi, çoklu kur rejimine geçildi. Ancak; çoklu kur rejimi, IMF'nin güdümündeki OECD tarafından soğuk karşılandı.

Zira her ne kadar, ihracata ödenen prim ve ithalata uygulanan vergi ile 1 dolar = 9 TL oldu ise de; resmi kur, 1 dolar = 2,8 TL'nda kaldı. OECD ise; resmi kurun, "1 dolar = 9 TL" olmasını istiyordu. Bununla birlikte; 420 milyon dolarlık borç, yeniden yapılandırılarak taksitlere bağlandı; 359 milyon dolarlık ilave kredi limiti de tahsis edildi.

Sanayileşmede; gıda ve tekstilden, beyaz eşya ve montaj da olsa otomotiv sanayine geçildi. Geç kalınsa bile Ereğli, ATAŞ ve İPRAŞ tesislerinin temeli atıldı.

Gündeme Damgasını Vuran Olaylar

26 Aralık 1957;

Aralarında, ihbarcı Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu olmak üzere; biri emekli, 9 subay; "darbe için örgüt kurmak" suçlaması ile tutuklandı.

Tarihe, "9 subay olayı" diye geçen dava; 66. Tümen Komutanı Tüm General Cemal Tural başkanlığında, 26 Mayıs 1958'de başladı ve 6 ay sürdü.

Dava sonucunda; Albay İbrahim Barut, Albay Naci Aşkun, Yarbay Faruk Güventürk, Binbaşı Asım Ural, Binbaşı Ata Tan, Yüzbaşı Kazım Özfirat, Yüzbaşı Hasan Sabuncu ve Emekli Subay Cemal Yıldırım'ın beraatine, muvazzaf subayların; orduya dönüşüne, İhbarcı Binbaşı

Samet Kuşçu'nun ise; asılsız ihbar nedeni ile 2 yıl hapsine karar verildi.

08 Haziran 1958

Beyazıt Meydanı'nda düzenlenen Kıbrıs Mitingi'ne 300.000 kişi katıldı, İngiltere ve ABD kınandı, Taksim istendi.

14 Temmuz 1958

Irak'ta; askeri darbe oldu, Kral II. Faysal ve Başbakan Nuri Said Paşa ile aile çevresi öldürüldü, Bağdat Paktı çöktü.

20 Temmuz 1958

Kıbrıs'ta, Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kuruldu.

04 Ağustos 1958

Türk Lirası; % 68,9 oranında devalüe edildi, çoklu kur rejimine geçildi.

06 Eylül 1958

Menderes, Balıkesir’de yaptığı konuşmada; muhalefeti, “halkı ihtilale kışkırtmakla” suçladı.

07 Eylül 1958

İnönü; mecliste yaptığı konuşmada, “sehpalar kurulursa, nasıl işleyeceğini kimse bilemez” dedi.

07 Ekim 1958

Muhalefet, “Güç Birliği Cephesi’ni” kurdu.

12 Ekim 1958

“Vatan Cephesi’nin” kurulduğu ilan edildi.

01 Ocak 1959

Kıbrıs konusunda, Türkiye; “Taksim”, Yunanistan; “Enosis” tezinden vazgeçti, Kıbrıs’ta; iki toplumlu bir cumhuriyetin kurulması kararlaştırıldı.

16 Ocak 1959

Darbeye teşebbüs suçlaması ile General Necati Tarcan ve Talat Aydemir grubundan, 9 subay tutuklandı.

17 Şubat 1959

Menderes’in başkanlığında Türk heyetini taşıyan Türk Hava Yolları’na ait uçak; Londra yakınındaki Gatwick Havalimanı’na inişi sırasında, sis nedeni ile kaza yaptı. Eski bakanlardan Kemal Zeytinoğlu dâhil 17 kişi hayatını kaybederken, Adnan Menderes ve 4 arkadaşı yaralı olarak kurtarıldı.

19 Şubat 1959

Kıbrıs konusunda; Londra Antlaşması imzalandı, Türkiye; garantör devlet sıfatını kazandı.

27 Şubat 1959

Memur maaşlarına; % 100 oranında, zam yapıldı.

17 Temmuz 1959

Almanya Ekonomi Bakanı Ludwig Erhard, Türkiye’ye geldi.

31 Temmuz 1959

Menderes; Avrupa Ekonomik Topluluğu’na, (bugünkü AB’ye) ortaklık için ilk resmi başvuruyu yaptı.

01 Eylül 1959

OECD ile yapılan, 600 milyon dolarlık kredi görüşmesi sonuçsuz kaldı.

07 Kasım 1959

Osman Bölükbaşı'na; "Meclisin manevi şahsiyetini tahkir ettiği" ileri sürülerek, 10 ay hapis cezası verildi.

14 Mart 1960

Türkiye-SSCB ticaret anlaşması imzalandı.

07 Nisan 1960

Muhalefet ve basın aleyhinde; ileri sürülen iddia, isnat ve suçları araştırmak üzere; bir soruşturma komisyonunun kurulması, mecliste kabul edildi.

12 Nisan 1960

SSCB; Menderes'i, Temmuz ayı içinde, Moskova'ya davet etti.

16 Nisan 1960

Tahkikat Komisyonu tartışması, büyüdü. Emekli general ve amirallerden oluşan 14 kişilik bir heyet; İstanbul'da, İnönü'yü ziyaret etti.

18 Nisan 1960

"Tahkikat Komisyonu" kuruldu.

27 Nisan 1960

Tahkikat Komisyonu'nun görev ve yetkilerini tanımlayan yasa tasarısı, meclisten geçti. Tasarıyı sert bir şekilde eleştiren İnönü'ye, 12 oturum olmak üzere meclisten uzaklaştırma cezası verildi.

28 Nisan 1960

Öğrenciler; Ankara ve İstanbul'da gösteri yürüyüşleri yaptılar, her iki şehirde sıkıyönetim ilan edildi, Ankara ve İstanbul Üniversitesi'nde bir ay süre ile öğretime ara verildi.

11 Mayıs 1960

Meclis, devam eden öğrenci gösterileri ve tartışmalar nedeniyle oturumlara 10 gün ara verdi.

24 Mayıs 1960

Menderes; Yunanistan gezisini erteledi, "ülkenin içinde bulunduğu durum ve sorunları halka açıklamak üzere yurt gezisini sürdüreceğini" söyledi.

27 Mayıs 1960

Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Ankara Radyosu'nda; sabah, saat; 4.36'da, yaptığı bir konuşma ile " Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır" dedi.

27 Mayıs; sebep değil, sonuçtur.

Menderes, popülist ve pragmatik özellikte bir liderdi. Yani bir plan ve program dâhilinde hareket eden değil, zaman ve şartlara göre; farklı, birbirine zıt, bir tutum ve davranış sergileyen bir siyasetçi idi.

Milli hedef ve ülke gerçeklerine aykırı popülist politikalar ile kendisi için bir şans olarak kabul edilen bol kaynağı hoyratça kullandı, halkı yanına çekmeyi başardı. Ancak, 1954 ve 1958 Mali Krizi; O'na, milli hedef ve ülke gerçeklerini hatırlattı.

Her mahallede bir milyoner yaratamadı ise de; gün geçtikçe sayısı artan, güçlenen, özgüvene sahip, ayakları üzerinde durabilen bir müteşebbis grubunun ortaya çıkmasına vesile oldu.

Yolsuzluk ve adam kayırma; toplumda bölünmeye yol açarken, siyasi kutuplaşma ve gerginliği tırmandırdı.

Önceleri, kendisini bir umut olarak gören; aydın, sivil ve askeri bürokrasi çevresindeki desteği, zaman içinde kaybetti. 1959'daki % 100'lük maaş zammı bile, bunu değiştiremedi.

ABD Başkanı Eisenhower'ın gaz vermesi ile üstlendiği "Bağdat Paktı Projesi'nde" başarısız oldu. SSCB'nin, Suriye ile ilişkiye girmesine yol açarken; ABD ve İngiltere'nin, Ortadoğu'daki çıkarlarına zarar verdi. İngiltere tarafından becerisizlikle suçlandı, ABD nezdindeki itibarını kaybetti.

Hem ABD, hem de küresel banka ve şirketler nezdindeki kredisini tüketti. Zira Marshall Yardımı hariç, 1950'de; 277 milyon dolar olan dış borç, 1960'ta; 1 milyar 114 milyon dolara ulaştı.

Döviz darboğazını atlatmada, SSCB'ni bir çare olarak düşündü. Sovyet kredisi ile Çayırova Cam Fabrikası yatırımını gerçekleştirerek, Batılı küresel şirketleri Türkiye'de yatırıma zorladı.

Takasa dayalı ticaret ve yatırım anlaşması ile ilgili olarak; Temmuz 1960'ta, Moskova'ya davet edilmesi ise ABD'de bir kuşku uyandırdı.

Sonuç olarak, Türkiye; ekonomik-sosyal-siyasi açıdan, bir açmazı yaşıyordu; bu da, 27 Mayıs'ı doğurdu.

Geçici Dönem

27 Mayıs askeri müdahalesi sonucu; emekli Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığında, çoğu düşük rütbeli 38 subayın yer aldığı Milli Birlik Komitesi (MBK) kuruldu. Tarafsız kişilerin yer aldığı bir kabine oluşturuldu, siyasi partilerin ocak ve bucak merkezleri kapatıldı, feshedilen TBMM'nin yetkilerini de MBK üstlendi.

27 Mayıs, devrim mi, darbe mi?

27 Mayıs'ta; 12 Mart ve 12 Eylül'de olduğu gibi, askerin; hiyerarşik bir temelde, yönetime el koyması yok. İktidarın; askeri hiyerarşi dışında, ele geçirilmesi var. Köklü değişikliği amaçlamasıyla; "Devrim", iktidarın birilerine teslim edilmesiyle de; "Müdahale" özelliği taşır. Ancak; sonucu itibarıyla, bir müdahale olarak değerlendirilmesinin yerinde olacağını düşünüyorum.

14'lerin Tasfiyesi

Milli Birlik Komitesi (MBK) içinde, siyasi bir görüş birliği yoktu.

Bir grup; "demokratik sistemi yeniden kurmak, bunun için gerekli hukuki altyapıyı inşa etmek, kısa zamanda seçimlere gitmek, iktidarı seçimle gelecek sivil yönetime devretmek" gibi bir düşünceye sahip iken, "14'lerin" başını çektiği grup ise; "ekonomik-sosyal-siyasi alanda, ciddi sorunlar vardır. İdare-i-maslahatçı sivil yönetim; buna, çözüm getiremez. Buna çözüm getirilmeden, sağlıklı bir demokrasiye geçilemez. Bunun için de askeri yönetimin bir dönen, 4 yıl sürmesi gerekir" diyordu.

Önemli bir siyasi otorite olan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü; askeri yönetimin bir an önce bitmesini, en kısa zamanda seçimlere gidilerek iktidarın sivil yönetime devredilmesini istiyordu.

İnönü'nün dışında, MBK Başkanı Org. Cemal Gürsel de bu düşünceye sahipti.

Gürsel; 13 Kasım 1960'ta yayınladığı bir bildiriyle, MBK'ni feshettiğini açıkladı.

Yeni kurulan MBK'nde; Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Kurmay Yarbay Orhan Kabibay, Kurmay Yarbay Mustafa Kaplan, Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı, Kurmay Binbaşı Şefik Soyuyüce, Kurmay Binbaşı Dünder Taşer, Binbaşı Fazıl Akkoyunlu, Binbaşı Muzaffer Karan, Binbaşı Münir Köseoğlu, Yüzbaşı Rifat Baykal, Yüzbaşı Ahmet Er, Yüzbaşı Numan Esin, Yüzbaşı Muzaffer Özdağ, Yüzbaşı İrfan Solmazer'den" oluşan 14 subaya yer verilmedi, Korgeneral Cemal Madanoğlu marifeti ile de emekli edilerek, yurtdışına sürgüne gönderildi.

ABD'nin, Almanya'yı Türkiye'ye Koç Tayin Etmesi

Müdahaleyi yapan subayları en çok düşündüren şey, iç ve dış kaynak sıkıntısıydı.

27 Mayıs 1960'ta; Almanya, "Türkiye'ye 176 milyon marklık bir uzun vadeli krediyi tahsis ettiğini" açıkladı. Bu da; müdahalecilere, rahat bir nefes aldırdı.

17 Şubat 1961'de; Türk ve Alman İş ve İşçi Bulma Kurumları arasında, Almanya'ya işçi gönderilmesi konusunda bir anlaşma imzalandı. Bu da; dış ödemede, önemli bir döviz kaynağını doğurdu.

Kimisine göre; "bu durum, ABD'nin; Almanya'yı, Türkiye'ye koç tayin etmesinden" başka bir şey değildi.

Önemli Kararlar ve Siyasi Gelişmeler

03 Ocak 1961

Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) kanunu, kabul edildi. Haliyle Ordu, ekonomik alanda da bir güç haline gelmeyi hedefledi.

06 Ocak 1961

MBK, DP dışındaki siyasi partiler ve öğrenci-aydın-meslek grubu temsilcilerinden oluşan "Kurucu Meclis" çalışmalarına başladı.

01 Nisan 1961

Siyasi faaliyetler, serbest bırakıldı.

17 Nisan 1961

Kurucu Meclis; işçilere grev ve toplu sözleşme hakkını tanıyan yeni Anayasa'nın, 46. Maddesini kabul etti.

27 Mayıs 1961

1961 Anayasası; Kurucu Meclis'te oylamaya katılan 262 üyenin, 260'ının oyu ile kabul edildi.

9 Temmuz 1961

1961 Anayasası ile ilgili referandumda, halkın; % 61,7'si, "evet" dedi.

13 Temmuz 1961

Türkiye'nin, Ortak Pazar'a olan başvurusu reddedildi.

16 Eylül 1961

Eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan, idam edildi.

17 Eylül 1961

Eski Başbakan Adnan Menderes, idam edildi.

30 Eylül 1961

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), kuruldu.

15 Ekim 1961

Yapılan milletvekili ve senato seçimlerinde; Milletvekilinde, CHP; 173, AP; 158, CKMP; 54, YTP; 65, Senatoda ise AP; 71, CHP; 36, YTP; 27, CKMP; 16 sandalye kazandı.

26 Ekim 1961

Cumhurbaşkanlığı seçiminde, silahlı tehdite maruz kaldığı ileri sürülen AP adayı Ali Fuat Başgil; adaylıktan çekildi, Orgeneral Cemal Gürsel ise Türkiye'nin 4. Cumhurbaşkanı olarak seçildi.

10 Kasım 1961

İsmet İnönü, kabineyi kurmakla görevlendirildi.

20 Kasım 1961

İnönü, CHP-AP koalisyon kabinesini kurdu.

Polatkan, neden idam edildi?

1. Vakıflar Bankası'ndan; suni deri üretimi konusunda, bir tek olan; Vinileks firmasına, usulsüz kredi verilmesi ile suçlandı. Ancak, esas sebep; bütçe ve cari açığa dayalı, izlediği maliye politikasıydı.

ABD; Menderes ve Zorlu'nun idamını durdurmada, ağırlığını neden koymadı?

Bağdat Paktı Projesi'nin mimarı olan Menderes ve Zorlu; Bağdat Paktı'nın çöküşüyle ABD nezdindeki kredisini kaybetti, SSCB'ne sıcak mesaj vermeleriyle de güvenilir kişiler olmaktan çıktılar. Bunun dışında; ABD'nin müdahil olması, o günün şartları içinde fazlaca bir anlam ifade etmezdi.

Devrim Otomobili Denemesi

DP iktidarına, yönelik eleştirilerden biri de; yüklü dış borçlanmaya rağmen, yerli otomobil üretimine geçilemeyişi idi. Bu; adeta, bir iddia ve teste dönüştü.

9 Ekim 1961'de; MBK Başkanı Org. Cemal Gürsel'in talimatıyla, bütçeden ayrılmış; 1.400.000 TL'lık ödenekle, 23 mühendis; Eskişehir-Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayi A.Ş. (TÜLOMSAŞ) tesislerinde, "Devrim" markası altında, 4 silindirli, direksiyondan vitesli, 3 adet otomobil üretimini gerçekleştirdi.

Otomobilin; elektrik donanımı, diferansiyel dişlileri, kardan istavrozları, motor yatakları, cam ve lastikleri dışında; tüm parçaları yerli idi. Ancak; deneme sırasında çıkan bir arıza

nedeniyle, seri üretimden vazgeçildi. Vazgeçilmesinin esas sebebi ise; altyapının olmayışı, maliyet bedeli ve ABD otomobil devlerinin baskısıydı.

Kısa Süren Koalisyonlar Dönemi

1. İnönü Koalisyon Hükümeti (20 Kasım 1961-25 Haziran 1962)

İnönü; CHP-AP koalisyon hükümetini kurdu ise de, bundan; ne CHP, ne de AP taraftarı memnun değildi. Her iki kesim, böyle bir koalisyon hükümetinde yer almak istemiyordu. Ancak, bu; mevcut şartlardan doğmuş, güçlü bir hükümet ve CHP ile DP geleneğinden gelen AP taraftarları arasındaki gerginliği azaltmayı hedefleyen bir koalisyondu.

Hükümetin, biri; bütçe ve cari açık, diğeri de; yönetimi müdahale ile tehdit eden Kurmay Albay Talat Aydemir grubu olmak üzere iki ciddi sorunu vardı.

22 Şubat 1962 Ayaklanması

14 Kasım 1960'ta, 14'lerin emekli edilerek yurtdışına sürgüne gönderilmesi sonrasında; yeni MBK ile onun denetçisi rolünde Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) kuruldu, başına da Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay getirildi. Ancak; çok geçmeden Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) içinde, bir görüş ayrılığı ortaya çıktı.

Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay ve daha ziyade yüksek rütbeli subaylardan oluşan grup; sivil yönetime bir şans tanınmasını isterken, Korg. Cemal Madanoğlu ve genç subaylardan oluşan grup ise; “devrimi, yönetimi birilerine teslim etmek için yapmadık. Köklü değişme olmadan, iktidar sivil yönetime teslim edilemez. Aksi halde; bu, yeni bir devrimi gerekli kılar” diyordu.

Hedefleri ne idi?

Askeri bir yönetim kurmak, kimine göre; Mustafa Kemal'in yarım kalan devrimlerini tamamlamak, kimine göre de; Milli Sosyalist bir sistem inşa etmektir.

Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) içindeki tartışmalar, Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun; 6 Haziran 1961'de, emekli edilmesi ile bir süre için de olsa geride kaldı.

Adı; ihtilalciye çıkan, 1959'da Kore'ye gönderilmesi nedeniyle 27 Mayıs'a katılmayan, MBK tarafından Kara Harp Okulu'na komutan olarak atanan Kurmay Albay Talat Aydemir'in; CHP-AP koalisyon hükümetini müdahale ile tehdit etmesi, ardından Silahlı Kuvvetler Birliği mensubu hava kuvvetleri pilotların; “Çankaya Köşkü'nün bombalanması” tehdidi, hükümet ve genelkurmayın harekete geçmesine neden oldu.

Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na; Korgeneral İrfan Tansel atandı, bazı havacı subaylar tutuklandı, “darbeci” diye isimlendirilen subayların emekli edilmesine başvuruldu. Bunu, bir tasfiye operasyonu olarak değerlendiren Talat Aydemir; 21 Şubat'ı, 22 Şubat'a bağlayan gece, Kara Harp Okulu öğrencileri ile Ankara'da bazı askeri birliklerinden oluşan güçle bir ayaklanmayı başlattı.

22 Şubatçılar; Ankara’da, bir direniş ile karşılaşmadan sokağa hâkim oldular.

Cumhurbaşkanı Muhafız Alayı Komutanı’nı enterne eden Binbaşı Fethi Gürcan; Çankaya Köşkü’nde, toplantı halinde bulunan Milli Güvenlik Kurulu’nu bastı. Bir anda; Cemal Gürsel, İsmet İnönü, Cevdet Sunay, bakanlar ve kuvvet komutanları tutuklanma durumu ile karşı karşıya kaldı.

Fethi Gürcan; telefonla Talat Aydemir’i arayarak, “hepsini tutuklayacağım” dedi. Talat Aydemir ise; “olmaz, buraya kadar” diyerek, adeta ihtilali bir oyuna dönüştürdü. Haliyle 22 Şubat Ayaklanması, tarafların karşılıklı söz ve taahhüdü ile bir çatışma olmadan son buldu.

Olayın sona ermesiyle inisiyatifi ele alan hükümet; verilen sözlere rağmen, başta Talat Aydemir-Emin Arat-Dündar Seyhan olmak üzere, 69 subay ile 4 astsubayı emekliye sevk etti.

Dış Mali Destek

20 Mart 1962’de, Milletlerarası İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı; Türkiye’ye, Avrupa Para Sandığı’ndan 45 milyon dolarlık bir kredi tahsis etti. Bu da; hükümete, dış borç faiz ödemesinde rahat bir nefes aldırdı.

Koalisyonun Bozulması

Baştan beri eski DP’lilerin siyasi affını dile getiren AP; bunu olmazsa olmaz, bir şart haline getirdi. Haliyle bu da; kör-topal yürüyen, CHP-AP koalisyon hükümetinin sonunu getirdi.

1. İnönü Koalisyon Hükümeti (25 Haziran 1962-25 Aralık 1963)

İnönü; CHP-YTP-CKMP ve bağımsızlardan oluşan, bir koalisyon hükümetini kurdu.

Kurmasına, kurdu da; parti içinden, büyük bir tepki aldı. Genel Merkeziler, Kasım Gülek-Nihat Erim ve üçüncü dünyaclar arasında büyük tartışmalar yaşandı. Kasım Gülek, Nihat Erim, Mehmet Avni Doğan bir yıl süre ile partiden ihraç edildi.

Bu dönemde; planlı kalkınma kabul edildi, otomobil ve lüks eşya ithalatına yasak getirildi. Almanya’ya gönderilen işçilerin Türkiye’ye gönderdiği dövizler, dış ödemede bir rahatlık sağladı. Almanya’nın Türkiye’deki sanayi yatırımlarında, gözle görülür bir artış oldu.

Harbiyeli Aldanmaz

İnönü; “22 Şubat Olayı” ile ilgili olarak, Meclis’te; yaptığı konuşmada, “Harp Okulu öğrencileri, aldatılmıştır” dedi. İstanbul’a izinli gelen bir grup Harp Okulu öğrencisi ise; Taksim Cumhuriyet Anıtı’na, “ Atatürk ve Türk Ulusu... Harbiyeli Aldanmaz” yazan bir çelenk bırakarak bunun cevabını verdi.

Bunun dışında; çeşitli yerlerde yapılan gizli komite toplantıları da, yeni bir ihtilal girişiminin habercisiydi. Ancak; bu sefer, hükümet ve genelkurmay hazırlıklıydı; zira Aydemir ve arkadaşları takip ediliyordu.

1963'ün; 20 Mayıs'ı 21 Mayıs'a bağlayan gece, emekli edilmiş olan Talat Aydemir ve arkadaşları; üniformalarını giymiş bir vaziyette, Kara Harp Okulu'na geldiler. Kara Harp Okulu öğrencileri, tank taburu, bir kısım askeri birliklerden oluşan bir güçle; "İstanbul ve Ankara Radyo İstasyonu'nun ele geçirilmesi, Meclis'in feshedilmesi, bakanlıkların işgali, genelkurmay ve kuvvet komutanların kontrol altına alınmasını" içeren bir planı uygulamaya koydular.

İhtilalciler; ilk olarak, Ankara Radyosu'nu ele geçirerek "ihtilal bildirisini" okudu. Ancak; Ankara Radyosu, çok geçmeden hükümet yanlısı 28. Tümen Kurmay Başkanı Yarbay Ali Elverdi'nin kontrolüne geçti.

Talat Aydemir ve arkadaşları, şaşkınlık içindeydi.

Bir grup Harbiyeli, Ankara Radyosu'na gönderilerek, Ali Elverdi tutuklandı ve Harp Okulu'na getirildi.

İhtilalciler; Ankara Radyosu'nda, tekrar kontrolü sağlamışlardı.

Hükümet yanlısı askerler; önce teknik bir müdahale ile Ankara Radyosu'nun yayını kestiler, ardından hava kuvvetlerinin bulunduğu Etimesgut'tan radyo yayınına başladılar.

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay; Etimesgut üzerinden yaptığı radyo konuşmasında, "Türk Silahlı Kuvvetleri, hükümetin emrindedir" dedi. Bu da; bekleyişte olan askeri birliklerin harekete geçmesine, ihtilale destek veren askeri birliklerin saf değiştirmesine ve haliyle ayaklanmanın bastırılmasını sağladı.

Olay sonucunda, hükümete bağlı askerler ve ihtilalciler arasında çıkan çatışmada; 1'i Hava albayı, 1'i Binbaşı, 2'si Harp Okulu Öğrencisi, 4'ü de Er olmak üzere 8 kişi hayatını kaybetti; aralarında yüksek rütbeli subayların da bulunduğu 26 kişi yaralandı.

Yapılan yargılamada, Talat Aydemir-Fethi Gürcan-Osman Deniz ve Erol Dinçer; ölüm, 30 kişi; ömür boyu, 11 kişi; 15 yıl, 5 kişi; 12 yıl, 2 kişi; 8 yıl, 2 kişi; 6 yıl, 13 kişi; 3 ay hapis cezasına çarptırıldı; 1459 Harp Okulu öğrencisinin de okulla ilişkisi kesildi.

Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın ölüm cezası; infaz edildi, kalanların cezası ise 1966'da çıkan afıyla kısmen veya tamamen kaldırıldı.

Koalisyonun Bozulması

16 Kasım 1963 ara seçimlerini, Adalet Partisi (AP) kazandı. Yine aynı gün yapılan yerel seçimlerde, AP; % 45,4 alırken, CHP; % 36,2'de kaldı. Ortaya çıkan seçim sonuçları sonucu, YTP ve CKMP hükümetten çekildi. Haliyle koalisyon bozuldu, İnönü de istifa etmek zorunda kaldı.

III. İnönü Azınlık Hükümeti (25 Aralık 1963-20 Şubat 1965)

Adalet Partisi (AP) lideri Ragıp Gümüşpala; hükümeti kurmakla görevlendirildi ise de, diğer partilerden beklediği desteği alamadı. Hükümeti kurmakla görevlendirilen İnönü ise; bağımsızlar ile birlikte, bir azınlık hükümeti kurdu.

Johnson Mektubu

Kıbrıs'ta, "Türk belediyelerinin lağvı" kararı ile birlikte Türklere yönelik bir yıldırma ve kaçırma planı uygulamaya kondu. Haliyle Türklere karşı ard arda artan saldırılar başladı.

Hükümet, İngiltere ile temasa geçerek soruna bir çözüm aramış ise de değişen bir şey olmadı. Bunun üzerine "gerektiğinde, Kıbrıs'a çıkarma yapılmasını da içeren" bir müdahale kararı aldı.

16 Mart 1964'te, TBMM; Kıbrıs'a gerektiğinde müdahalede bulunmak için, hükümete izin verdi ve gerekli askeri hazırlıklara geçildi.

Yaşanan gelişmelerden rahatsızlık duyan ABD Devlet Başkanı Lyndon B. Johnson, İnönü'ye hitaben bir mektup yazdı.

5 Haziran 1964'te; İnönü'ye iletilen mektupta, Johnson; " Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi, Türkiye ile Yunanistan'ı çatışma noktasına getirir. Haliyle Türkiye; NATO kararı olmadan, Kıbrıs'a müdahale edemez; NATO silahlarını kullanamaz. Aksi halde bunun sonucunu kabul etmiş sayılır, bedeli de ağır olur" diyordu.

Johnson'un Türkiye'yi küçük düşüren, tehditkâr sözler içeren mektubu, İnönü üzerinde adeta soğuk bir duş etkisi yaptı. Ancak; bu, O'na bazı gerçekleri de hatırlattı.

Türkiye; bundan böyle sadece ABD'ye endeksli dış politikadan vazgeçerek, küresel güçleri dengeleyen bir dış politikaya yöneldi. İhmal ettiği milli silah sanayi ile ilgili çalışmaları da başlattı.

Olayın Arka Planı

Hükümetin, gerektiğinde Kıbrıs'a çıkarma yapılmasını da içeren müdahale kararını almasının gerçek hedefi; İngiltere'nin ilgisiz kalması ile ABD'yi işin içine çekmek, Yunanistan'a baskı yapmasını sağlamak, haliyle 1959 Londra Antlaşması'nın hükümlerini işler hale getirmektir. Zira o dönemde, Kıbrıs'a amfibi harekâtını mümkün kılacak; çıkarma gemisi, eğitimli askeri birlik gibi imkânlar yoktu. Ancak, hükümet; Türkiye'nin, ABD açısından arz ettiği önemin, eskisi kadar olmadığının farkında değildi.

Neden?

ABD'nin, Türkiye'ye bakışının; Türkiye'nin arz ettiği stratejik öneme göre zaman, zaman değiştiğini görüyoruz.

ABD'nin; 1960'ta, nükleer başlık taşıyan stratejik denizaltı gemilerini kullanmaya başlaması, Türkiye'deki üslere olan ihtiyacını azalttı. Bu da; ABD'nin, Türkiye'ye verdiği önemin azalmasına neden oldu.

SSCB'nin, Akdeniz'deki varlığı artınca da; Türkiye ve Kıbrıs, ABD için tekrar öncelik arz eden ülkeler oldular. Türkiye'nin; 1974'te, Kıbrıs'a bir çıkarma harekâtını gerçekleştirmesi de bu döneme rastlar.

Kıbrıs'ta Rum Askeri Hedeflerinin Bombalanması

Johnson Mektubu'ndan cesaret alan Rumlar, Türklere yönelik saldırılarını artırdı; Türk uçaklarının uyarı uçuşları bile, bunu durdurmaya yetmedi.

8 Ağustos 1964'te; Türk uçakları, Rum askeri hedeflerini bombaladı; uçaklardan biri düştü; paraşütle atlamayı başaran pilot Cengiz Topel ise Rumlar tarafından şehit edildi.

İlk ABD Karşıtı Gösteri

27 Ağustos 1964'te; Ankara'da, çoğunluğu üniversite öğrencilerinden oluşan bir topluluk ABD'yi protesto etti. Bu da; Türkiye'deki ABD karşıtı, ilk gösteri olarak tarihe geçti.

Hükümetin Düşmesi

III. İnönü azınlık hükümeti; 13 Şubat 1965'teki bütçe görüşmelerinde güvenoyu alamadı. Başbakan İsmet İnönü istifa etti, Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında; AP'nin öncülük ettiği, CHP'nin dışarda kaldığı, bir seçim hükümeti kuruldu.

14'lerin Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) Girmesi

31 Mart 1965'te; 14'lerden Alparslan Türkeş, Dünder Taşer, Ahmet Er, Muzaffer Özdağ, Rifat Baykal ve Mustafa Kaplan; CKMP'ne girerek, fiilen siyasi hayata atıldı. Aynı yılda yapılan kongrede de Alparslan Türkeş genel başkan olarak seçildi.

1961-1965 Dönemi Sanayi Politikası

1961-1965 Döneminde; serbest piyasa ekonomisine dayalı olmakla birlikte, üretimi esas alan bir plan ve program çerçevesinde; devletin ekonomideki aktif rolünü koruduğu ve ekonomiye olan müdahalesinin arttığı, özel sektörün sadece imalata yönelik yatırımlarının teşvik edildiği kontrollü bir karma ekonomik modelin uygulamasına gidildi.

İç ve dış bütçe dengesini, esas alan bir maliye politikasına başvuruldu. Haliyle tasarrufa önem verildi, devam eden KİT yatırımları tamamlandı, yeni KİT yatırımlarından uzak duruldu, otomobil ve lüks eşya ithalatı yasaklandı, montaja dayalı otomotiv sektöründe yerli malzeme üretimi ve kullanımı teşvik edildi, döviz tahsisinde öncelik temel-ara ve yatırım malları ithalatına tanındı.

1961-1965 Dönemi Önemli Sanayi Yatırımları

1961'de; Pirelli Oto Lastik Fabrikası, İPRAŞ Rafinerisi, ATAŞ Rafinerisi, 1962'de; Karabük Demir Çelik Fabrikaları (3. Yüksek Fırın), 1963'te; Goodyear Oto Lastik Fabrikası, 1964'te; Niğde Çimento Fabrikası, Chrysler Kamyon Fabrikası, BMC Kamyon Fabrikası, Koç-Uniroyal Oto Lastik Fabrikası, 1965'te; Ereğli Demir Çelik Fabrikaları, Sümerbank Eskişehir Basma Fabrikası, Kanca El Aletleri Fabrikası işletmeye açıldı.

Öne Çıkan Yerli ve Yabancı Sermaye Grupları

Pirelli; 1960'ta yatırımını tamamladığı İzmit'teki oto lastiği fabrikasında, ilk yerli oto lastiğini üretti.

Koç grubu; 1962'de, İzmit-Yarımca'da; İPRAŞ tesisleri yanında, LPG Dolum Tesislerini inşa etti. Haliyle "Aygaz" markası ile LPG dağıtımı konusunda bir ilk oldu. 1964'te; Adapazarı'nda, Uniroyal ile birlikte gerçekleştirdiği yatırım ile de oto lastiği üretimine başladı.

Tatko ve Hamamcıoğlu; ABD kökenli Goodyear ve Chrysler gibi şirketlerin, Türkiye'de doğrudan yatırım yapmasında rol oynadı.

Goodyear; 1963'te, İzmit'teki yatırımı ile oto lastiği üretimine geçti.

Chrysler; 1964'te, Tatko (Yalman ailesi)-Çiftçiler-Ruşensad ile birlikte İstanbul-Çayırova'da gerçekleştirdiği yatırım ile yerli kamyonu üretti.

BMC (British Motor Company); 1964'te, İzmir'deki yatırımı ile kamyon-kamyonet-traktör ve motor üretimine başladı.

Abdullah Kanca-İbrahim Kanca; 1965'te, İstanbul-Bakırköy'deki tesis yatırımı ile el aletleri üretimi konusunda, bir ilk oldu.

Süleyman Demirel Dönemi

1. Demirel Hükümeti

10 Ekim 1965 genel seçimlerinde; kullanılan oyun % 52,87'sini alan Adalet Partisi (AP), tek başına iktidara gelirken, Süleyman Demirel de başbakan oldu.

Genç ve Sürpriz Bir İsim

Demirel; Kurtuluş Savaşı kahramanlarından İsmet İnönü-Celal Bayar, Ragıp Gümüşpala gibi siyasetçilerin siyaset arenasından çekildiği ya da öneminin azaldığı bir dönemde; "Cumhuriyet kuşağının" siyasi bir temsilcisi olarak ortaya çıktı.

İnşaat mühendisi olması, baraj inşaat projeleri dışında; ismi duyulan, fazlaca tanınan bir isim değildi. ABD kökenli uluslararası mühendislik ve müteahhitlik firması Morrison Knudsen Inc.'in, Türkiye temsilcisi olması ise bir eleştiri konusu oldu. ABD Devlet Başkanı Johnson ile öyle veya böyle bir tanışıklığı vardı.

Siyasi geçmişi fazla olmasa da, siyasete girmesi ve yükselmesi bir anda oldu.

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın; 6 Haziran 1964'te, vefat etmesi; O'nun, liderlik yolunu açtı.

27-29 Kasım 1964'te düzenlenen büyük kongrede; "barajlar kralı olarak" tanıtıldı, başkan olarak; genelde, Saadettin Bilgiç'in seçilmesi beklenirken; seçilen, Süleyman Demirel'di.

Sanayi Politikası

Demirel; ülkenin refahını, sanayileşmede görüyordu.

Montaj sanayi ile eleştirilse de; yerli otomobil-kamyon-kamyonet-lokomotif vb. araçlar ile beyaz eşya üretimini gerçekleştirmeyi, petrokimya ve metalürji sanayiini inşa etmeyi, oradan da kalıp ve makine sanayiine geçmeyi düşünüyordu. Zaten DPT'nin plan ve programı da bunu gerekli kılıyordu. Haliyle bazı rötuşlar ile birlikte, "1961-1965 dönemi" ekonomi ve sanayi politikasına bağlı kaldı.

Serbest piyasa ekonomisine dayalı olmakla birlikte, üretimi esas alan bir plan ve program çerçevesinde; devletin ekonomideki aktivitesinin arttığı ve ekonomiye olan müdahalesinin devam ettiği, sanayide yerli ve yabancı sermaye yatırımını teşvik eden kontrollü bir karma ekonomik modelin uygulamasına gitti.

Ekonomik büyümeyi esas aldı, sıkı para politikasını terk etti, parasal genişlemeye başvurdu, bütçe ve cari açık ile enflasyona izin veren bir maliye politikasını izledi. İşçi döviz girdilerinin artması, uluslararası banka ve şirketlerden kredi bulabilmenin kolaylaşması, uluslararası şirketlerin Türkiye'ye ilgi göstermesi de; O'na, bu şansı tanıdı.

KİT'lerin sanayi alanındaki yatırımlarına hız verdi, montaja dayalı otomotiv ve beyaz eşya sektöründeki yerli malzeme üretim ve kullanımını teşvik etti, petrokimya ve metalürji sanayi ile ilgili çalışmalara başladı.

Petrokimya Holding AŞ'nin (PETKİM) Kurulması

1965'te; petrokimya ürünleri üretimini gerçekleştirmek için, TPAO önderliğinde, Petrokimya Holding A.Ş. (PETKİM) kuruldu. İzmit-Yarımca'da da bir tesisin inşasına girişildi. Tesis yatırımı ise; 1970'de, tamamlandı ve işletmeye alındı.

Komünizmle Mücadele Derneği'nin Öne Çıkışı

Komünizmle Mücadele Derneği; ilk olarak, 1948'de; Bahaaddin Dökerel, Nurettin Gürtunca, Zeki Kandemiroğlu, Bahaddin Açikel ve Yaşar Tüzün tarafından Zonguldak'ta kuruldu. Ancak; kuruluş çalışmalarını, 1950'de tamamladı. Kısa bir süre sonra da feshine gitti.

İkinci olarak, 1956'da; Ali Rıza Özer, Altan Deliorman, Burhanettin Şener, Demir Aslan, Ekrem Marakoğlu, İlhan Darendelioğlu ve İrfan Açikel tarafından kuruldu.

Kısa sürede bir gelişim gösteren derneğin yönetim kurulu da; Yücel Hacaloğlu (Başkan), Necmettin Hacıeminoğlu (sekreter), Niyazi Yurdakul, Gündüz Sevilgen ve Ali Suat Yüksel'den (üyelerden) oluştu; faaliyetini, 1960'a kadar da sürdürdü.

Üçüncü olarak; 1963'te, İzmir'de 41 kişi tarafından kuruldu. Birinci kurultaya kadar, derneğin genel başkanlığını Nejat Halil Pala yaptı; ancak, 10 şube açabildi.

İlk kurultayda, Av. İhsan Koloğlu; genel başkan, Burhanettin Semerkantlı; ikinci başkan, Galip Erdem, Baha Pendük, Ahmet Öztaşan, Şemsettin Çeker, Hayrani Ilgar, Hamza Sadi Özbek ve Ali Rıza Çelik de üye olarak seçildi.

1965'te; İlhan Darendelioğlu'nun genel başkan olması ile hızlı bir gelişim gösterdi, şube sayısı; 27'den 110'a çıkarken, üye sayısı da binleri buldu.

Hızla gelişmesinin ise iki nedeni vardı.

Birincisi; bünyesinde antikomünist olmak şartıyla Milliyetçi, İslamcı, Anadoluçu, Liberal vb. farklı düşünceye sahip her kişiye yer verdi.

İkincisi; bazıları, "MİT ve CIA destekledi" dese de; Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) 1965 genel seçimlerinde 15 milletvekili çıkarması ile siyasette esen sol rüzgâr, TİP ile sol sendikacıların; Sovyetleri, Ateizmi, Anarşizmi ve Siyasi Kürtçülüğü çağrıştıran söylemlerine duyulan tepkiydi.

İlk Siyasi Sınavı

Gürsel'in; 1960'ta, hafif bir felçle başlayan hastalığı gitgide ilerledi. 2 Şubat 1966'da; acilen, ABD Başkanı Johnson'un özel uçağı ile tedavi için ABD'ye gitti. Ancak; kısa bir süre sonra, komaya girdi. Komaya girince de; 26 Mart'ta, Ankara'ya getirildi.

Demirel'in talebi üzerine GATA'da toplanan sağlık kurulu, "Gürsel'in sağlık durumunun görevini yerine getirmeye uygun olmadığına" karar verdi. Bu da yeni bir cumhurbaşkanı seçimini gerekli kıldı.

Demirel; her ne kadar 27 Mayıs'tan o güne 6 yıl geçmiş ise de, Türk Silahlı Kuvvetleri'n (TSK); devlet yönetimindeki etkinliğini koruduğunu biliyordu. Bunun için TSK içinde güç dengelerini iyi bilen ve bu alanda güçlü bir konuma sahip olan; eski Genelkurmay Başkanı, Kontenjan Senatörü Cevdet Sunay'ı aday gösterdi. Haliyle Cevdet Sunay; TBMM tarafından, beşinci cumhurbaşkanı olarak seçildi.

Zorla Yerli Otomobil Üretimi

19.12.1966'da; Koç grubu, Otosan tesislerinde; İngiliz Reliant FWS lisansı ile, "Anadol" markası altında, saç yerine fiberglasın kullanıldığı yerli otomobil üretimine başladı. Bu, ilk yerli otomobil olarak tanıtılsa da; ne ilk, ne de yerli otomobil değildi.

Zira Türkiye’de, tasarım ve üretim itibariyle yerli olan ilk otomobil “Devrim”dir. Bunun dışında; 1958-1961 döneminde, 2171 parçanın birleştirilmesi ile montaj şeklinde üretilen; “3 tekerlekli, 192 cc’lik ve 10,2 beygirlik, iki zamanlı tek silindirli bir motora sahip olan, saatte 80 km yapabilen, 100 km’de 4 litre benzin tüketen” “Nobel 200”ü de var kabul etmemiz gerekir.

Haliyle Anadolu’un üretilmesi; Türk otomotiv sektörünün tabii gelişiminden değil; tanıtım amaçlı, baskı ve teşvikten doğan bir sonuçtu.

Yerli Deniz Savunma Sanayi İle İlgili Adımlar

1967’de; Gölcük Tersanesi’nde, “Berk” adlı refakat firkateyninin yapımına başlandı.

Türkiye’nin kendi imkânlarını kullanarak yaptığı bu ilk firkateynin yapımı da 1971’de tamamlandı. Yine aynı yılda; Amerikan askeri yardımından alınan “İstanbul” muhribi, Türk Deniz Kuvvetleri’ne katıldı.

12 Mart Muhtırası İle Son Bulan Sürecin Miladı

1965 ve 1966 yılı, öğrenci kesiminin; önce sağ ve sol şeklinde bir bölünme yaşadığı, daha sonra sağda; “ülkücü, mukaddesatçı, milli mücadeleci, liberal”, solda; “devrimci, sosyalist, sosyal-demokrat” gibi grupların ortaya çıktığı bir dönemdi.

Öğrenci ve gençliğin örgütlü olduğu Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF), Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) seçimleri de; bu grupların, ilk çekişme ve gerginlik alanı oldu.

İsminden en çok söz ettiren ve 1969’da Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) adını alan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ile Ülke Ocakları Birliği’nin kuruluşu da bu yıllardır.

Örgütlü Öğrenci ve Gençlik

Öğrenci ve gençliğin, örgütlü bir yapısı vardı. Öğrenci ve gençliği örgütlü kılan ise: Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF), Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) gibi kurumsal bir özelliğe sahip örgütlerdi.

Milli Türk Talebe Birliği (MTTB)

MTTB; 1916’da, İttihat Terakki’nin desteği ile Dar-ül Fünun (üniversite) öğrencileri tarafından kuruldu; Türkçü düşünceyi savundu, Türk milliyetçiliğinin yaygınlaşma ve güçlenmesinde rol oynadı, Rusların 93 Harbi (1876-1877) anısına diktiği anıtın yıkımındaki öncülüğü ile de sesini duyurdu.

Kapatıldığı 1936’ya kadar; düşünce çizgisini korudu, Türk Ocakları ile birlikte faaliyet gösterdi, “Vatandaş Türkçe konuş!” kampanyası ve “Hatay’ın İlhakı Mitingleri” ile öne çıktı.

Kapatılmasında; “Hatay’ın İlhakı Mitingleri” ile ilgili eylemleri gerekçe gösterildi ise de, gerçek neden; öğrenci ve gençliği, “Halk Evleri” gibi tek bir örgüt çatısı altında toplamayı amaçlayan projeydi.

MTTB; ikinci kez, 1946’da kuruldu.

MTTB’de, 1946-1965 döneminde; sol düşünce öne çıkarken, bünyesinde farklı düşünceye sahip gruplara da yer verdi. Kamuran Evliyaoğlu, Nejat Cerman, Orhan Sakarya, Yaşar Özdemir, Faruk Narin ve Yüksel Çengel ise; bu dönemde, genel başkanlık yapmış isimlerdir.

1965’te Rasim Cinisli’nin genel başkan olmasıyla; milliyetçi, ülkücü, mukaddesatçı grupların, 1967’de; İsmail Kahraman’ın genel başkan olmasıyla da mukaddesatçı grubun etkin olduğu bir örgüte dönüştü.

Düzenlediği “Komünizmi Tel’in Mitingleri” ile adından en çok söz ettiren öğrenci örgütü oldu.

1975’te; Rüştü Ecevit’in genel başkan olmasıyla savunduğu İdeolojik İslam düşüncesini açık bir şekilde dile getirdi, kurulduğu yıldan beri kullanılan “Bozkurt” amblemini “Kitap” amblemi ile değiştirdi.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile de kapatıldı.

Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF)

TMTF; 1948’de, yükseköğretim kurumlarındaki öğrenci derneklerinin bir üst kuruluşu olan birlik temsilcilerinin üye olduğu bir örgüt olarak kuruldu. Amacı ise; tüm yükseköğretim gençliğini bir çatı altında toplamak, özlük haklarını savunmak, yurtiçi ve yurtdışında temsil etmek, milli konularda ilgi ve hassasiyetini sağlamak ve Atatürk inkılaplarını korumaktı.

1949’da; Ankara, İstanbul, İzmir’deki fakülte ve yüksekokullarda bulunan öğrenci birlikleri TMTF’ye üye oldu. Ayrıca Lozan Talebe Cemiyeti de TMTF’ye katıldı.

TMTF, genel başkanlığı; Ankara’da, ikinci başkanı da; İstanbul’da olmak üzere teşkilatlandı. Ulusal Öğrenci Birlikleri Koordinasyon Sekreterliğine (COSEC) üye olurken, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı’nın (TMGT) kuruluş çalışmalarını başlattı ve bunun kurucu üyesi oldu.

Başlangıçta; öğrenci kesiminde, milli bilinci güçlendirmeye yönelik bir faaliyet gösterdi. “Anadolu’yu Fiilen ve Fikren Kalkındırma”, “Cehaletle Mücadele” kampanyaları ve “Komünizmi Tel’in Mitingleri” ile tanındı. Ayrıca yükseköğretim gençliğinin özlük hakları konusunda çalışmalar yaptı.

1950’li yıllarda; Demokrat Parti’nin (DP), Atatürkçülük ve dini konularda izlediği politikayı protesto etti.

Görkemli Kıbrıs Mitingleri’nin öncüsü oldu, Nisan-Mayıs 1960’taki öğrenci olaylarında öne çıktı, 1961 Anayasası’nın kabulü yönünde faaliyet gösterdi.

1965'te, Türk-İş ile birlikte "Milli Petrol Kampanyası'nı" gerçekleştirdi.

1966'da; Sakarya'da yapılan kongrede, sağ ve sol kanatlara bölünerek etkisini kaybetti.

12 Mart 1971 Muhtırasından sonra da kapatıldı.

Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT)

TMGT; 1949'da, Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) önderliğinde, öğrenci ve gençliği bir çatı altında toplamak, yurtiçi ve yurtdışında temsil etmek, milli konularda ilgi ve hassasiyetini sağlamak, özlük haklarını savunmak, Atatürk inkılaplarını korumak amacıyla kuruldu.

1957'de; Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF), Türk Kadınlar Birliği, Yeşilay Gençlik Kolu, Anadolu Oymağı, Milliyetçiler Derneği, Türk Devrim Ocakları, Türkiye Tekstil ve Örme Sanayi İşçileri Sendikaları Federasyonu, Avrupa ve Dünya Federasyonu Fikrini Yayma Cemiyeti, Türkiye İzciler Birliği gibi öğrenci-gençlik-kadın-işçi-izci kuruluşların; temsilcilerini içeren bir örgüt durumuna geldi.

Merkezi Brüksel'de bulunan Dünya Gençlik Örgütü'nde Türkiye'yi temsil etti, Avrupa Milli Gençlik Komiteleri Konseyi (CENYC) ile UNESCO Türkiye Milli Komisyonu üyeliğinde bulundu.

1961 Anayasası'nın kabulü yönünde faaliyet gösterdi, petrol-maden politikaları, eğitim, beslenme, gıda konularında toplantı ve seminerler düzenledi.

1964'te; bakanlar kurulu kararıyla, "kamu yararına çalışan" derneklerden sayıldı.

1966'da; sağ ve sol şeklindeki ayrışma sonucu, sol eğilimli öğrenci ve gençliğin yer aldığı bir örgüte dönüştü.

Amerikan 6. Filosu'na karşı düzenlenen gösteriler ve üniversite reformu talebi ile başlayan 1968-1969 öğrenci eylemlerinde öne çıktı.

12 Mart 1971 Muhtırası ile bazı yöneticileri tutuklandı ve yargılandı, 1975'te de kapatıldı.

Metin Kumbasar, Çetin Özek, İsmet Giritli, Alp Kuran, Bozkurt Nuhoğlu, Engin Ünsal ve Aydın Aybay ise genel başkanlığını yapmış isimlerdir.

Türkiye İşçi Partisi'nde (TİP) İlk Bölünme

Parti içinde devam eden "Sosyalist Devrim" ile "Milli Demokratik Devrim" tartışması, Parti'nin 1966 Malatya Kongresi'nde zirveye ulaştı. Milli Demokratik Devrim düşüncesinin ideoloğu Mihri Belli ve taraftarı partiden ihraç edildi. Partiden ihraç edilen gençler ise Sadun Aren'ciler tarafından kurulan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) içinde yer alarak, burada etkin bir konuma geldi.

"Sosyalist Devrim" ve "Milli Demokratik Devrim" nedir?

Sosyalist Devrim; işçi sınıfının doğrudan devrimini, Milli Demokratik Devrim ise; geniş tabana dayalı bir hareket ile sol askeri darbe ve ardından işçi sınıfının devrimini içeren bir stratejidir. Bunun için de; bunlara, “Sol Cuntacı” da dendi.

MDD tezi, Mihri Belli'nin ürünü mü?

Mihri Belli, Kuva-yi Milliyeci bir aileden geliyor.

Robert Kolej mezunu; ABD’de, iktisat dalında yükseköğrenim gördü.

1940’ta; Türkiye’ye döner dönmez ilkokul arkadaşı Davit Nae aracılığı ile SSCB güdümündeki yasa dışı Türkiye Komünist Partisi’ne (TKP) girdi, 1942’de; TKP’nin Merkez Komite üyeliğine getirildi.

1943-1944’te; İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde Ord. Profesör Fritz Neumark’ın asistanlığını yaptı, İlerici Gençler Birliği’nin kurucu olarak tutuklandı, iki yıl hapis ve sürgün cezasına çarptırıldı.

1946’da; Yunan İç Savaşı’na katıldı, Demokratik Yunan Ordusu safında savaştı, yaralanması sonucu Bulgaristan ve SSCB’nde tedavi gördü.

1950’de; Türkiye’ye izinsiz giriş yaptı, izinsiz giriş ve tabanca bulundurmaktan kısa bir süre hapis yattı.

1960’lı yıllarda; Türkiye İşçi Partisi’nde (TİP) etkili olmaya çalıştı, ancak partiden ihraç edildi.

1968 başında, MBK üyesi tabii senatör Kadri Kaplan başkanlığında; TMTF, Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), 27 Mayıs Milli Devrim Derneği ile 26 kuruluşun içinde yer aldığı Devrimci Güç Birliği’nin (Dev-Güç) kuruluşunda rol oynadı. Ancak; faaliyeti, birkaç etkinlik dışında, sınırlı kaldı ve dağıldı.

1968-1969 öğrenci olaylarında; devrimci öğrenci liderlerinden Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan ile ilişki kurdu, 68 kuşağı gençliğinin Marksist görüşü benimsemesinde önemli bir rol oynadı, Deniz Gezmiş ile olan beraberliği devam etti, Mahir Çayan ile yolları ayrıldı.

12 Mart 1971 Muhtırası ardından yakalanmamak için yurt dışına çıktı.

1979’da; bir silahlı saldırı sonucu, ağır şekilde yaralandı.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nden sonra, 1981’de; önce Ortadoğu ülkelerine, oradan da İsveç’e gitti.

1992’de; Türkiye’ye döndü, kurduğu veya yer aldığı birçok sol dernek veya siyasi parti başarılı olmadı.

1997’de; PKK lideri Abdullah Öcalan ile görüşerek, “Kürt sorununun; federasyona gidilmeden, üniter devlet yapısı içinde gönüllü beraberlik ile çözümü” başlığı altında, dile

getirdiği tezi sundu ve bunu kabul ettirdi. HDP'nin; ateşkes, Türkiye Partisi, Kürt temelinde tüm etnik ve mezhebi grupları bir çatı altında toplama, Marksist Sol ile eylem birliği gibi taktikleri de bu teze dayanır.

2011'de de, solunum yetmezliği nedeniyle vefat etti. Hayatı boyunca; anlaşılmaz, anlaşılamayan bir kişilik sergiledi.

MDD tezine gelince, kimi; " SSCB'nin, gelişmekte olan ülkeler için hazırladığı bir devrim projesidir", kimisi de " Arap Baas Hareketi, Endonezya Milli Komünist Partisi, Mao'nun Çin Devrimi'nden esinlenerek ortaya koyduğu bir devrim tezidir" diyor.

27 Mayıs Sonrası İlk Öğrenci Boykotu

27 Ocak 1967'de, FKF ve TMGT; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, yeni yönetmenlik hükümlerini protesto etmek için boykota gitti. Bu, 27 Mayıs 1960'tan sonraki ilk öğrenci boykotu idi.

DİSK'in Sahneye Çıkışı

13 Şubat 1967'de; Türk-İş'ten ayrılan Maden-İş, Lastik İş, Basın-İş ve Bağımsız Gıda-İş; Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kurdu. Maden İş Sendikası başkanı Kemal Türkler de DİSK'in başkanı olarak seçildi.

Yunanistan'da Askeri Darbe

21 Nisan 1967'de, Yunanistan'da; George Papadopoulos liderliğindeki askeri cunta, yönetimi ele geçirdi.

CHP'de Bölünme

30 Nisan 1967'de; CHP'nin 4. Olağanüstü Kurultay'ında kabul edilen, "Ortanın Solu" siyasetine karşı çıkan ve liderliğini Kayseri Milletvekili Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun yaptığı, 33 milletvekili ve 15 senatör partiden istifa etti.

Fransa'nın Türkiye'ye Destek Vermesi

30 Mayıs 1967'de, Yunan Cunta Yönetimi ve dolaylı olarak ABD'ye tepki gösteren Fransa; Kıbrıs'ta, iki topluluğun varlığını kabul etti.

6 Gün Savaşı

5 Haziran 1967'de, İsrail; Mısır, Ürdün ve Suriye topraklarına girdi.

Tarihe; "6 gün savaşı" diye geçen savaş sonunda, İsrail; Mısır'ın Sina Yarımadası'nı, Suriye'nin Golan Tepeleri'ni, Filistin'in Gazze Şeridi' ve Batı Şeria topraklarını işgal etti, yüzölçümünü de yaklaşık dört katına çıkardı.

Savaşta, ABD ve İngiltere; İsrail'e teknik-silah ve mühimmat, Arap Birliği içinde yer alan Suudi Arabistan-Irak-Sudan-Fas-Tunus-Cezayir; Mısır-Suriye ve Ürdün'e asker, silah ve mühimmat desteği verirken, SSCB hareketsiz kaldı.

Savaş sonucu; Arap ülkelerinin SSCB ile olan yakınlaşma politikası sorgulanır hale geldi, Pan Arabizm düşüncesi önemini kaybetti, toprağını tekrar kazanmada Mısır-Suriye ve Ürdün birbirinden ayrı farklı bir dış politika izledi, Arap ülkeleri ile Türkiye-İran-Pakistan'da solcu ve dinci hareketler önem kazandı.

Türkiye'nin; arabulucu olarak davet edildiği BM Güvenlik Konseyi'nde, İsrail'i destekler bir tutum sergilemesi; İslam Konferansı Örgütü'nde, İsrail ile ilişkilerin kesilmesi kararını veto etmesi ise Arap Dünyası'nda tepki ile karşılandı.

Amerikan 6. Filosu Protestoları

24 Haziran 1967'de; FKF ve TMGT'na bağlı öğrenci ve gençlik; İstanbul'da, Amerikan 6. Filosu'nun limana gelişini protesto etti.

Protesto gösterileri; daha sonra bir büyüme ve süreklilik arz etti, bazı Amerikan askerlerinin denize atılmasına kadar varan olaylar yaşandı. Bu da; ABD'nin dikkatini Türkiye'ye çevirmesine, Türkiye'nin de; ABD için tekrar önem kazanmasına yol açtı.

Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Doğu Mitingleri

16 Eylül 1967'de; Türkiye İşçi Partisi (TİP), "Doğu Mitingleri" adını verdiği 12 mitingin ilkinin Diyarbakır'da yaptı. Amacı ise; 1966'da Türkiye Birlik Partisi'ne (TBP) kaptırdığı Alevi tabanı, Kürt kökenli taban ile ikame etmektir. Bunun; Molla Mustafa Barzani'nin, SSCB'den Irak'a dönüş yaptığı bir zamana rastlaması da ilginçti.

Doğu Mitingleri sonucu; Türkiye İşçi Partisi (TİP), Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ve İlkokul Öğretmenleri Sendikası (İLK-SEN); solcu ve muhafazakâr Siyasi Kürtçülerin güç kazandığı bir örgüte dönüştü. Bu da; 1969'da, Siyasi Kürtçülük hareketinin temel örgütü olan Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nı (DDKO) doğurdu.

Özel Yüksekokullar Protestosu

7 Kasım 1967'de; FKF ve TMGT; İstanbul Teknik Üniversitesi'nde (İTÜ), özel yüksekokullar uygulamasını protesto etmek için boykota gitti.

Kıbrıs Gerginliği ve Türkiye ile Yunanistan'ın Karşı Karşıya Gelmesi

Yunanistan'da; askeri cuntanın yönetimi ele alması, Kıbrıs'ta; hem Rumlar, hem de Rumlar ile Türkler arasındaki gerginlik ve çatışmayı tırmandırdı.

Türkiye'yi kayıtsız kalmakla suçlayan Türkiye'deki Kıbrıslı mücahit ve öğrenciler, hükümeti protesto eden bir gösteri yaptı. İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın, protestocuları sınır dışı etmekle tehdit etmesi ise bir tepkiye yol açtı.

1 Kasım 1967'de; Rum polisi, adaya gizlice giren Kıbrıs Türk Toplum liderlerinden Rauf Denktaş'ı tutukladı. Yunanistan'ın; Kıbrıs Rum tarafının tutum ve davranışını onaylaması da Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirdi.

Türk ve Yunan orduları; birbiri ardından teyakkuz durumuna geçti, askeri ve sivil tedbirlere başvuruldu.

Türk Deniz Kuvvetleri; Kıbrıs karasularına girdi, çıktı; Türk uçakları, Makarios'un sarayı üzerinde uçtu.

Sonuçları:

Yunanistan, Türk tarafının Kıbrıs konusundaki koşullarını kabul etti. Askeri Cunta yönetimine karşı bir darbe düzenleyen Yunan Kralı, Roma'ya kaçtı. Kıbrıs'ta, geçici Türk yönetimi ilan edildi.

1967 Yılıın Gözden Kaçan Önemli Olayı

1967'nin en önemli olayı; 25 Mart 1967'de, Türkiye ile SSCB arasında imzalanan Ekonomik-Teknik İşbirliği Anlaşması'dır.

Türk-Sovyet Ekonomik-Teknik İşbirliği Anlaşması; Türkiye'ye, "Aliğa Petrol Rafinerisi, İskenderun Demir Çelik Fabrikaları, Seydişehir Alüminyum Fabrikası, Bandırma Sülfürik Asit Fabrikası, Artvin Levha Fabrikası" gibi çoğu ağır sanayi ile ilgili tesisleri kazandırdı. Ancak; bu anlaşma ile Demirel, ABD nezdindeki güvenirliliğini kaybetti.

Dünyada Değişim Talebinin İvme Kazanması

ABD; II Dünya Savaşı sonrasında, dünyanın en büyük mali ve ekonomik gücü olarak ortaya çıktı. 1960'a kadar; hızlı bir büyüme süreci yaşadı, 1960'tan itibaren; büyüme hızı düştü, 1960'ın ikinci yarısından itibaren de ekonomik durgunluğa girdi.

SSCB'nin artan ekonomik rekabeti, Almanya ve Japonya'nın yeni bir ekonomik güç olarak ortaya çıkışı, sayıları gittikçe artan ülkenin kontrollü kapitalizm ve karma ekonomik sistemi milli çıkarlarını koruyan bir mekanizma gibi kullanması ise bunun nedeni idi.

Gerek Doğu, gerekse Batı Bloğunda yaşayan halk; mevcut sistemden memnun değildi ve yeni bir düzen arayışı içindeydi. Bunun başında ise üniversite gençliği geliyordu. Ancak, bunların, eleştiri dışında; hayal edilen düzen hakkında, ciddi bir cevabı yoktu. Bu da; tıkanan sisteme çözüm bulamayan hâkim güçlere, aradığı zaman ve fırsatı sundu.

Küba yenilgisi ve Vietnam direnişi; ABD'nin dünyadaki egemenliğini, sorgulanır hale getirdi. Bu da; "Vietkong, nasıl zalim düşmana karşı başa çıkıyorsa; onlar da ABD ve SSCB'nin tahakkümüne rağmen, ülkelerindeki adaletsiz düzene son verebilirdi" düşüncesini doğurdu.

Doğu bloğunda; SSCB'ne kafa tutan Dubçek, Batı bloğunda ise; Küba ve Vietnam direnişinin liderleri olan Fidel Castro, Ernesto Che Guevara ve Ho Şi Minh sembolleştirilen isimler oldu.

68 Olaylarına Doğru

1 Şubat 1968'de, Güney Vietnam Polis Şefi Nguyen Loan'ın; Vietkong gerillası olduğundan şüphelendiği bir genci, sokak ortasında; kafasına tabanca ile ateş ederek öldürmesini görüntüleyen fotoğraf, gazetelerin başköşesinde yer aldı.

16 Mart 1968'de; Amerikan askerlerinin "Mai Lai Katliamı", Vietnam Savaşı ile ilgili ikinci sansasyonel haber oldu. Tecavüz edilmiş kızlar, napalm bombası ile yanmış, öldürülmüş kadın ve çocuk fotoğrafları ise kamuoyunda geniş bir yankı buldu.

1968'in başından itibaren; Vietnam Savaşı ile ilgili haberlerin, bir dizi halinde, gazetelerin başköşesinde yer almasına ise Fransız basını öncülük etti. Ancak; buna, alışılmışın dışında; bazı ABD gazetelerinin de yer verdiği görüldü. Bu da; Fransa'da başlayan, diğer Avrupa ülkelerine sıçrayan; ABD'de bile yaygınlaşan, "Vietnam Savaşı karşıtı" eylemleri doğurdu.

ABD'de; siyah-beyaz ayrımcılığı, Amerikan toplumunu her an patlamaya hazır bir bomba haline getirmişti.

4 Nisan 1968'de; Martin Luther King, Memphis'te kaldığı otelin balkonunda, uzaktan atılan tek kurşunla öldürüldü. Öldürülmesi ardından, ABD'nin birçok şehrinde; siyahlar ayaklandı, sokaklar savaş alanına döndü, Columbia üniversitesi işgal edildi.

Kaliforniya Berkeley Üniversitesi; daha sonra Berlin Hür Üniversitesi ve Nanterre Üniversitesi'nde taraftar bulan, bizde de devrimci öğrenciler tarafından slogan olarak kullanılan, öğrenci olaylarına yasal bir dayanak sağlayan "Demokratik Üniversite" tezini ortaya attı.

Paris 68 Olayları

1968'in 22 Mart gecesinde, Paris'teki American Express Bank şubeleri bir dizi saldırıya uğradı. Saldırıya karıştığı iddiası ile de Nanterre Üniversitesi öğrencilerinden biri tutuklandı.

Tutuklamayı protesto eden 300 öğrenci; Nanterre Üniversitesi amfisinde, bir toplantı yaptı. Toplantı sonrasında; 142 kişi, Konsey Odası'nı işgal etti; daha sonra bir öğrenci lideri olarak ortaya çıkacak olan Daniel Marc Cohn-Bendit'in (Kızıl Danny) de yer aldığı, Troçkist ve Anarşistlerden oluşan M22 örgütünü kurdu.

Bundan sonra, gruba; diğer üniversitelerden gelen yaklaşık 1200 Marksist-Leninist ve Maoist öğrenci katıldı. Artan gösteriler ve sağ-sol kavgası ile de Üniversite; 1 Nisan'da, kapatıldı.

Bu, Nanterre Üniversitesi'ndeki ilk olay değildi. Öyle ki bir yıl önce; yasak olmasına rağmen, kız öğrenci yurduna giren 150 erkek öğrenci; yurdun çatısına çıkarak polise direniş göstermiş, polis; öğrencilerin toplu direnişi karşısında da geri çekilmek zorunda kalmıştı.

Nanterre Üniversitesi; 1 Nisan'da, öğretime açıldı. Ancak; solcu öğretim görevlileri ile Fransız Komünist Partisi'nin önde gelen kişilerinin eleştiri ve ikna gayretine rağmen, değişen bir şey olmadı. Haliyle Üniversite'nin; 2 Mayıs'ta, ikinci kez kapatılmasına gidildi.

3 Mayıs'ta, Paris Sorbonne Üniversitesi'nde toplanan yaklaşık 300 öğrenci; Nanterre Üniversitesi'nin kapatılması protesto etti, Daniel Marc Cohn-Bendit ve 7 arkadaşına verilen disiplin cezasının kaldırılmasını istedi.

Gösterilerin devam etmesi üzerine; dekan, polisi Üniversite'ye davet etti. Polisin Üniversite'ye girmesi ise Fransa tarihinde görülen ender bir olaydı. Bu da; öğrenci kesiminde büyük bir tepkiye yol açtı. Polis; artan tepkinin önüne bir an önce geçebilmek için de, gelişigüzel bir şekilde 400 erkek öğrenciyi tutukladı.

6 Mayıs'ta; M22 ve Fransa Öğrencileri Ulusal Birliği'nin (UNEF) çağrısı üzerine toplanan, yükseköğretim gençliği ve öğretim görevlilerinden oluşan 20.000 kişi, Sorbonne Üniversitesi'ne doğru yürüyüşe geçti. Kalabalık; lise öğrencileri ve işsizlerin katılımı ile 45.000'e kadar ulaştı, polisin müdahalesiyle de çatışmalar başladı.

Sorbonne Üniversitesi çevresinde yoğunlaşan polis-gösterici çatışması; Paris'in ana cadde ve sokaklarına yayıldı, ülkenin diğer şehirlerine sıçradı. Aralıklarla günlerce süren çatışmalar sonucunda; birçok polis ile gösterici yaralandı, yüzlerce gösterici tutuklandı.

11 Mayıs'ta, Paris ve ülkenin önde gelen birçok şehrinde; öğrenciler, öğrenci aileleri, genç işçiler ile Kuzey Afrika kökenli kişilerden oluşan binlerce kişinin katıldığı gösteriler yapıldı. Medya, aydın ve sanatçılar da buna destek verdi.

Fransız Komünist Partisi ise "Devrim yapılırsa, devrimi biz yaparız" diyordu.

13 Mayıs'ta; sokak eylemlerine karşı çıkan Fransız Komünist Partisi, "göstericilere, kerhen destek verme" kararı aldı. Başta Fransız Komünist Partisi'ne yakın Genel İş Konfederasyonu (CGT) olmak üzere, içinde bazı polis sendikalarının da yer aldığı tüm işçi sendikaları, genel grev ve gösteri kararı aldı.

1 milyon kişi, Paris caddelerinde yürüdü.

Fransa Başbakanı Georges Pompidou; " Polis, Sorbonne Üniversitesi'nden çekilecektir, Sorbonne Üniversitesi tekrar öğretime açılacaktır, tutuklu göstericiler serbest bırakılacaktır" dedi ise de, buna; aldırış eden olmadı, aksine gösteriler ivme kazandı.

Genel greve katılanların sayısı; 10 milyona ulaştı, öğrenciler; Sorbonne Üniversitesi'ni işgal etti, işçiler; fabrika işgallerine girişti, Paris'te 500.000 kişi; Başkanlık Sarayı'na (Elysee) doğru yürüyerek Başkan Charles De Gaulle'ün istifasını istedi.

Saray'dan helikopter ile ayrılmak zorunda kalan De Gaulle; Almanya'nın Baden kentindeki Fransız askeri üssünde, General Jacques Massu ile görüştü ve Ordu'nun desteğini aldı.

"Ya seçim, ya olağanüstü hal"

30 Mayıs'ta, De Gaulle; "ya 23 Haziran'da seçim, ya da olağanüstü hal" dedi. Demesi ile birlikte Fransız Komünist Partisi, sendikalar, kurumsal öğrenci örgütleri; göstericilere verdiği desteği kesti, gösteriler durdu, üniversite ve fabrika işgalleri sona erdi.

De Gaulle'e destek veren 700.000 kişi; Fransa bayrağı altında, Paris-Şanzelize'de yürüdü.

De Gaulle; kaybetmek için girdiği seçimi, istemeyerek de olsa kazandı. Ancak; 1969'da, öğrenci gösterileri ve işçi grevlerinin tekrar yaygınlaşması ile de istifa etti.

Olayın Arka Planı

De Gaulle; Fransa'nın Cezayir kaosunu yaşadığı bir ortamda, General Jacques Massu'nun desteği ile tekrar siyasete girdi. Cumhurbaşkanı'nın olağanüstü yetkilerle donatıldığı yarı başkanlık sistemini kabul ettirdi, 1959'da da devlet başkanı oldu.

1962'de; milliyetçilerin beklentisinin aksine, Cezayir'in bağımsızlığını kabul etti. Haliyle milliyetçilerin desteğini kaybetti.

De Gaulle; Fransa için, imparatorluk döneminin kapandığını biliyordu. 1956'da; Fransa'nın, İngiltere ve İsrail ile birlikte Mısır-Süveyş'e yaptığı müdahalede; SSCB'nin nükleer tehdidi karşısında, ABD'nin sessiz kalması; bunu, O'na öğretmişti.

Kıta Avrupası'nda, "Birleşik Avrupa'yı" hayal ediyordu. Bunun için Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET), ABD'den bağımsız, siyasi bir birliğe dönüştürmek istiyordu.

Büyük hedefine karşılık, 1946'dan beri ülke siyasetine damga vurmuş bir siyasetçi olarak; yıpranmıştı, değişim isteyen halk için de gitmesi gereken bir isimdi.

SSCB ile bir yakınlaşma politikası izledi, ABD'nin köstebeği olarak gördüğü İngiltere'nin AET'ye girişini iki kez veto etti.

ABD'nin "Bretton Woods Anlaşması" hükümlerine uymasını, daha da ileri giderek "Fransa Merkez Bankası'nda rezerv para olarak tutulan dolarların altın ile takasının yapılmasını" istedi. O'na tek destek veren ise Federal Almanya oldu.

Kızıl Danny ve Marjinal Grupların Rolü

Adeta bir devrime dönüşen, De Gaulle'ün istifasını getiren olaylar zincirinin ilk ateşleyici; Nanterre Üniversitesi'nde 142 kişi tarafından kurulan, Anarşist ve Troçkist M22 grubu. Marksist-Leninist ve Maoist grupların katılımı ise daha sonra. M22'de öne çıkan isim de Daniel Marc Cohn-Bendit (Kızıl Danny).

Kızıl Danny; kurulu düzene ve muhafazakâr Fransız toplumunun yasaklarına karşı çıktı, cinsel özgürlük ile bireysel hakları savundu.

Düşünce temelinde, Anarşisti; azınlığın çoğunluğa olan tahakkümünü reddedişi dışında, Marksizm ile bir ilgisi olmadı. Haliyle kendisine "Kızıl Danny" denilmesi de saçının renginden öteye gidemedi.

Alman Yahudi'si olması nedeniyle milliyetçilerin; ajan, Fransız Komünist Partisi'nin de "Alman Anarşist" suçlamasına maruz kaldı.

İleriki yıllarda; çevreci oldu, “Yeşiller Hareketi” lideri konumuna geldi.

Troçkist, Marksist-Leninist ve Maoist gruplara gelince. Bunlar; kendilerini bağımsız olarak tanımlayan, Fransız Komünist Partisi dışında kalan, SSCB’ni Stalinist sapma ile eleştiren, ancak SSCB karşıtı fazlaca bir tutum ve davranış sergilemeyen, “ABD ve Vietnam Savaşı Karşısı” gösteriler ile öne çıkan, şiddetten kaçınmayan ütöpik gruplardı.

Fransız Komünist Partisi lideri Georges Marchais’e göre, bunlar; ” kısa sürede devrim bayrağını unutacak, babalarının şirketi başına geçerek işçileri ezecek, üst burjuva sınıfının çocukları idi.”. Nitekim de öyle oldu.

Berlin 68 Olayları

Almanya’da; öğrenci olayları, Fransa’dan önce başladı. İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi’nin, Batı Almanya ziyareti esnasında ortaya çıkan olaylar ise bunun fitilini ateşledi.

Şah; Batı Almanya ziyaretinde, sık-sık sürgündeki İranlıların protestosu ile karşılaştı.

2 Haziran 1967’de; Berlin Opera binasını ziyaret ettiği esnada, sadece sürgündeki İranlıların değil, buna katılan Almanya Sosyalist Öğrenciler Birliği’ne (SDS) bağlı öğrencilerin de protestosuna maruz kaldı.

Polis ile göstericiler arasında çıkan çatışmada; “Benno Ohnesorg” adlı bir öğrenci, polis kurşunu ile hayatını kaybetti.

Benno Ohnesorg’un polisin ateş açması sonucu hayatını kaybetmesi; Almanya Sosyalist Öğrenciler Birliği (SDS) tarafından, ivme kazanan gösteriler ile protesto edildi. Haliyle daha önce “Vietnam Savaşı Karşısı” şeklinde görülen gösteriler de “NATO’ya Hayır” ve “Demokratik Üniversite” gibi gösterilere dönüştü.

Ateş eden polisin; Doğu Almanya Gizli Polisi (Stasi) mensubu olduğunun açıklanması bile, gösterileri durdurmaya yetmedi.

2 Haziran olayı sonrasında yaşanan öğrenci gösterileri; Berlin Hür Üniversitesi’nde yoğunlaşırken, Berlin Teknik Üniversitesi’ne sıçradı. Bu da; öğrenci protestolarına destek veren Berlin Hür Üniversitesi öğretim görevlisi Rudi Dutschke’yi (Kızıl Rudi) öne çıkarırken, “2 Haziran Hareketi” adlı bir grubu doğurdu

2 Haziran Hareketi; Latin Amerika gerilla taktiklerini benimseyen, terör ve şiddeti bir propaganda aracı olarak kullanan bir yapılanmaya gitti.

2 Nisan 1968’de; grubun önde gelen isimlerinden Thorwald Proll, Horst Schönlein, Gudrun Ensslin ve Andreas Baader; Alman alışveriş merkezlerine saldırı yapacağı gerekçesi ile Frankfurt’ta tutuklandı.

2 Haziran Hareketi’nden doğan Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF), J2M, SHK anarşist gruplar ise; varlığını 1998’e kadar sürdürdü, Alman kamuoyu ile iç güvenliğini meşgul etti.

11 Nisan 1968'de; Rudi Dutschke (Kızıl Rudi), aşırı sağcı olduğu söylenen Josef Bachmann'ın silahlı saldırısı sonucu, beyninden ağır bir hasar alacak şekilde yaralandı.

Rudi Dutschke (Kızıl Rudi) kimdir?

Rudi Dutschke; 1940'ta, Schönefeld'de (Doğu Almanya); bir postacının, dördüncü oğlu olarak dünyaya geldi.

Gençliğinin ilk yıllarında; dinsel sosyalizm (Protestanlık-Sosyalizm sentezi) savunucusu, Protestan Cemaati'nin aktif bir üyesi olarak çalıştı.

1956'da; Özgür Alman Gençliği (FDI) örgütüne katıldı, "Demokratik Almanya, üçüncü dünya ülkeleri arasında yer almalıdır" sözü nedeni ile tepki aldı.

1957'de; SSCB'nin Macar Halk Ayaklanmasını bastırmak için Macaristan'a girmesini eleştirdi, isteğe bağlı askerliği reddetti, seyahat hürriyetini savundu.

Daha sonra; Batı Berlin'e gidip, gelmeye başladı; lise diploması Batı'da kabul görmediğinden, Askan Lisesi'nden diploma almak zorunda kaldı.

1961'de; Berlin Duvarı bitmeden, Batı Berlin'e geçti, Berlin Hür Üniversitesi sosyoloji bölümüne kaydını yaptırdı, Axel Springer Yayınevi'ne ait B.Z. gazetesinde spor muhabiri olarak çalıştı.

1962'de; Bern Rabehl ile birlikte, Anarşist Uluslararası Durumcular'ın bir parçası olan Huzur Bozucu Eylem grubunun Berlin grubunu kurdu.

1965'te; kendisi ve grubu Almanya Sosyalist Öğrenciler Birliği'ne (SDS) katıldı, SDS yönetimine seçildi.

1966'da; ABD vatandaşı ilahiyat öğrencisi Gretchen Klotz ile evlendi, O'nun da etkisi ile dinsel sosyalizmi terk etti, Marksist temelli "Yeni Sol" düşünceyi benimsedi, SDS'nin düzenlediği "Vietnam Savaşı Karşıtı" ve "Üniversite Reformu" toplantı ve gösterilerde SDS'nin sözcüsü oldu.

2 Haziran 1967'de; Berlin Hür Üniversitesi'nde yapılan öğrenci gösterilerine, bir öğretim görevlisi olarak destek verdi. Bu da; O'nu, öğrenci toplantı ve gösterilerinin vazgeçilmez adamı yaptı.

Mart 1968'de, Prag Baharı'na katılmak için Prag'a gitti.

11 Nisan 1968'de; aşırı sağcı olduğu söylenen Josef Bachmann'ın silahlı saldırısı sonucu, beyninden ağır bir hasar alacak şekilde yaralandı.

1969'da; tedavi olmak için İsviçre, İtalya ve İngiltere'ye gitti.

1970'te; Cambridge Üniversitesi'nde doktora çalışması yaptı, ardından Danimarka'ya geçerek Arhus Üniversitesi sosyoloji bölümünde misafir doçent olarak görev aldı.

1972'de; önce Batı Berlin'e, sonra da Doğu Berlin'e geçti, Wolf Biermann ve rejim muhalifi çevreler ile görüştü.

1974'te; "SSCB ve Doğu Bloku Ülkelerinde insan hakları" ile "Soljenitsin ve Sol" adlı oturumları yönetti. SDS'nin dağılması sonucu ortaya çıkan sol ve yeşillerden oluşan bir partinin kuruluşunda çalıştı.

1977'de; Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'nde yer aldı, rejim muhalifi Rudolf Bahro'nun Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde 8 yıl cezaya çarptırılmasını protesto etti.

24 Aralık 1979'da; geçirdiği sara sonucu, evindeki küvette boğularak öldü.

Sonuç olarak; Rudi Dutschke (Kızıl Rudi), girift ilişkileri olan; dinsel sosyalizmden, anarşizme; anarşizmden, Marksist temelli yeni sola; yeni soldan, çevreciliğe varan düşünce çizgisi ile kafası karışık, kendisiyle bile kavgalı bir görüntü sergiliyor.

O da; Kızıl Danny gibi, azınlığın çoğunluğa olan tahakkümüne karşı çıktı. Ancak; kontrollü kapitalizme karşı çıkarken, küresel patronların hâkim olduğu yeni bir dünya düzeninin, yani "Küresel Kapitalizmin" yolunu açan isimler oldular.

Prag Baharı; Alexander Dubček'in, Çekoslovakya'da; 5 Ocak 1968'de iktidara gelmesiyle başlayan, 21 Ağustos 1968'de; SSCB ve Varşova Paktı ülkelerinin (Romanya hariç), ülkeyi işgali ile son bulan bir siyasi süreçtir.

Çekoslovakya; 1960'tan itibaren, iflah olmaz bir ekonomik krize girdi.

5 Ocak 1968

Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi; Parti genel sekreteri Antonin Novotny'ye güvensizlik oyu verdi, yerine ise Alexander Dubček'i getirdi.

Alexander Dubček; çok geçmeden, "insan yüzlü sosyalizm" başlığı altında bir bildiri yayınladı. Bu bildiri ile de bir dizi reformun yapılacağını ilan etti.

Reform paketinde; sansürün kaldırılması, vatandaşın hükümeti eleştirme hakkı gibi konular da vardı. Bundan cesaret alan gazeteler; yüksek makamlardaki kişilerin, yolsuzluklarını ifşa etmeye başladı. Bunların arasında, Novotny ve oğlu da vardı.

22 Mart 1968

Novotny; cumhurbaşkanlığından çekildi, yerine ise Dubček'i destekleyen Ludvik Svoboda geçti.

8 Nisan 1968

Oldrich Černik; başkanlığında, yeni bir hükümet kuruldu.

Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi; Novotny hükümetinin başarısızlığını dile getiren ayrıntılı bir rapor hazırladı. Parti kararlarına katılmada da üyeleri serbest bıraktı.

Hükümet, sendikalara; “işçiler adına pazarlık etme”, köylüye; “bağımsız kooperatifler oluşturma” gibi hakları içeren bir reform programı hazırladı, SSCB’ni tedirgin etmemek için de Varşova Pakti’na bağlı kalacağını ilan etti.

Temmuz 1968

SSCB Lideri Leonid Brejnev; Dubček’e bir mektup yazarak, “Federal Almanya’nın; Sudetenland Bölgesi’ni işgal etmeyi planladığı hakkında, ciddi bir kanıtın elinde bulunduğunu” söyledi. Bunun için de; Dubček’ten, “Kızıl Ordu’yu ülkesine davet etmesini” istiyordu. Dubček ise bunu “asılsız bir söylenti” beyanı ile geçiştirmeye çalıştı.

20 Ağustos 1968, Saat; 23.00

SSCB, Demokratik Almanya, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan’a bağlı askeri birlikler Çekoslovakya’ya girdi. Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi ise; Ordu ve halktan, “aktif bir direnişten kaçınmalarını” istedi.

21 Ağustos 1968

Dubček, Smrkovsky, Kriegel ve Spacek; Merkez Komite binasından alınarak bilinmeyen bir yere götürüldü. Prag’ın her yerinde ise “Askerler defolun. Hemen!” pankartı asılıydı.

22 Ağustos 1968

Prag’ın Venceslas Meydanı’nda toplanan binlerce kişi, işgali protesto etti.

23 Ağustos 1968

Üniversite öğrencileri; boykota, işçiler; genel greve gitti.

Direnişçilerin kontrolünde olan Çekoslovak Radyosu; gece boyunca, tutuklamalar olacağını bildirdi. Bunun üzerine cadde ve sokak levhaları söküldü, kapı numaraları silindi, göstericiler ile işgalci askerler arasında silahlı çatışmalar başladı.

24 Ağustos 1968

Çekoslovakya Gazeteciler Sendikası; halka, ” pasif direniş çağrısı” yaptı. Bununla birlikte göstericiler ile işgalci askerler arasındaki silahlı çatışmalar devam etti.

27 Ağustos 1968

Alexander Dubček ve Ludvik Svoboda; Moskova’da yaptığı bir açıklama ile “Çekoslovakya’nın reform programından vazgeçtiğini” ilan etti.

Olaylar sonucunda; 72 Çekoslovak hayatını kaybetti, yüzlerce kişi yaralandı, 300.000 kişi Batı'ya göç etti, binlerce kişi işten atıldı. İşten atılan ve Parti'den tasfiye edilen aydınlar ise uzun süre ağır, sıradan işlerde çalışmak zorunda kaldı.

Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi sekreterliğine, Gustav Husak getirildi. Dubçek; 1 yıl sonra, Parti'den atıldı ve Slovakya'daki bir kereste deposunda 18 yıl memur olarak çalıştı.

Olayın Arka Planı

SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri Leonid Brejnev; Stalinist geleneksel çizgiden gelen, bundan taviz vermeyi düşünmeyen bir liderdi. Bunun yanı sıra; Batı'da olduğu gibi, "Dubçek Hareketinin" diğer Varşova Paktı Ülkeleri'ne sıçramasından endişe duyuyordu. Haliyle Çekoslovakya'ya sert bir müdahalede bulunarak da diğer Varşova Paktı Ülkeleri'nin yönetici ve halkına bir gözdağı vermeyi düşündü.

CIA ve MI6 ise, KGB'nin Batı'da yaptığı gibi; "olayları provoke etme, gaz verme" dışında, müdahil bir pozisyonda olmadı.

Diğer Avrupa Ülkelerinde, 68 Olayları

İngiltere

İngiltere'de öğrenci olayları; 1967'de, Londra Ekonomi Okulu öğrencilerinin, İşçi Partisi'nin Rodezya ve Güney Afrika politikasını protesto etmesi ile başladı. Öğrenciler; yeni iktidar olan İşçi Partisi'nden, "İngiltere'nin, Rodezya ve Güney Afrika rejimleri ile olan bağını kesmesini" istiyordu.

Londra Ekonomi Okulu'nda başlayan öğrenci gösterileri; Radikal Öğrenci Birliği'nin öne çıkması ve üçüncü dünya ülkelerinden gelen öğrencilerden alınan harçların arttırılması sonucu, 1968'de birçok üniversiteye sıçradı. Ancak, etkisi; az, süresi; kısa oldu. Öğrenci kesiminin kontrollü kurumsal yapısı ise bunun nedeni idi. Bununla birlikte; Kuzey İrlanda'da, Gönüllü İrlanda Cumhuriyet Ordusu (PIRA) adlı anarşist bir sol örgütü doğururken, IRA'da (İrlanda Cumhuriyet Ordusu) bir bölünmeye yol açtı.

İtalya

İtalya'da, 68 olayları; Fransa'daki kadar, etkili olmasa da yaygın ve şiddetli oldu. Bunun öncüsü ise İtalyan Komünist Partisi dışında kalan ve kendini "Bağımsız Sosyalist" olarak tanımlayan radikal sol gruplardı.

Radikal sol grupların, öğrenci ve işçi kesiminde örgütlenerek başlattığı olaylar; 1969'da, ivme kazandı; 1971'in ikinci yarısında, üniversite ve fabrika işgalleri ile zirve yaptı; "Kızıl Tugaylar" adını alan enternasyonal-anarşist-komünist düşünceye sahip bir örgütü doğurdu.

İspanya

İspanya’da, 68 olayları; Madrid Üniversitesi’ndeki “Vietnam Savaşı Karşısı” gösteriler ile başladı, “Demokratik Üniversite” talebiyle ivme kazandı ve “Rejim Karşısı” gösterilere dönüştü. Bu da Maoist 1 Ekim Anti Faşist Direniş Grupları (GRAPO) ile Bask Vatanı ve Özgürlüğü (ETA) gibi etnik tabana dayalı bir örgütü doğurdu, Franko rejiminin sonunu getirirken, demokratik açılım sürecini başlattı.

Türkiye’de 68 Olayları

Üniversite ve Fabrika İşgallerinin Başlaması

30 Ocak 1968’de, Deniz Gezmiş; milli demokratik devrimcilerden oluşan, “Devrimci Hukuklular Örgütü’nü” kurdu.

8 Nisan 1968’de; Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB) ve Fikir Kulüpleri Federasyonu mensubu öğrenciler, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) rektörlük binasını işgal etti.

14 Mayıs 1968’de; Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB) ve Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ile Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT), “NATO’ya Hayır” haftasını başlattı, çıkan olaylarda ise 106 öğrenci gözaltına alındı.

1 Haziran 1968’de; DÖB ve FKF’ye bağlı öğrenciler, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni işgal etti.

12 Haziran 1968’de; DÖB’ne bağlı öğrenciler, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni işgal etti. Buna destek veren FKF, TMTF, TMGT gibi örgütler; “Demokratik Üniversite” başlığı altında, üniversitede reform istedi. İşgal ve boykotlar, diğer üniversite ve yüksekokullara da sıçradı.

4 Temmuz 1968’de; DİSK’e bağlı Lastik İş Sendikası, Kazlıçeşme’deki Derby Lastik Fabrikası’nı işgal etti. İşgal eylemi, 5 gün sürdü. Bu da; daha sonra, yaygınlık kazanan fabrika işgallerinin ilki oldu.

6. Filo Protesto Eylemleri

15 Temmuz 1968’de; DÖB ile FKF ve TMGT, Amerikan 6. Filosu’nun İstanbul’a gelişini protesto eden gösteriler düzenledi. Gösteriler; Beyoğlu, Taksim ve İTÜ çevresinde yoğunlaştı. Beyoğlu eğlence çevresinde; “Amerikan askerlerinin başlarındaki kepleri kapmak, üstlerine kırmızı boya atmak, jiletlemek, kıştırıp hırpalamak” gibi olaylar oldu.

17 Temmuz 1968’de; polis, sabaha karşı İTÜ Gümüşsuyu Öğrenci Yurdu’nu bastı. Çıkan çatışmada, 53 öğrenci ile 4 polis yaralandı. Polise göre; “ kaçarken yurdun penceresinden düşen”, devrimci öğrencilere göre ise; “atılan” FKF’nin sosyalist devrimci grubuna mensup, TİP üyesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Vedat Demircioğlu; komaya girdi, 8 gün sonra da hayatını kaybetti.

18 Temmuz 1968'de, DÖB-FKF ve TMGT; Taksim Cumhuriyet Anıtı'ndan başlayan, Gümüşsuyu üzerinden Dolmabahçe'ye varan bir protesto yürüyüşü düzenledi. Rıhtımı dolduran göstericiler ise karaya çıkmakta olan 3 Amerikan askerini denize attı.

Konya Olayları

25 Temmuz 1968'de, Vedat Demircioğlu'nun cenazesi Konya'ya getirildi. Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF); bunun için, "Emperyalizmi Kınama Mitingi" adı altında bir miting düzenlemek istedi. Esnaf Odaları ve Komünizmle Mücadele Derneği'nin karşı çıkması ile de olaylar patlak verdi, TÖS ve TİP binaları ile bazı yayınevleri tahrip edildi.

Türkiye İşçi Partisi'nde II. Bölünme

Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar; "SSCB'nin, Çekoslovakya işgalini" sert bir dille eleştirdi, işgali savunan Behice Boran ve arkadaşlarına karşı çıktı, "güler yüzlü sosyalizmi" savunduğunu söyledi. Bu da; Parti'de, Aybar-Boran ayrışmasını doğurdu.

Aybar, 1969'da; genel başkanlıktan ayrıldı, 1971'de de Parti'den istifa etti.

Commer Olayı

25 Kasım 1968'de; ABD'nin Türkiye Büyükelçisi olarak atadığı Robert Commer, Türkiye'ye geldi. Daha önce; Güney Vietnam'da, CİA tarafından desteklenen "Barışı Koruma Programı'nın" müdürü olan Robert Commer, Yeşilköy'de protesto ile karşılandı.

6 Ocak 1969'da; Robert Commer, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ni (ODTÜ) ziyaret etti. Ancak; ziyareti, öğrenciler tarafından hoş karşılanmadı.

Davet edildiği öğle yemeği sırasında; rektörlük binası önünde park halinde bulunan Cadillac marka otomobili, DÖB'ne mensup bir grup tarafından ters çevrilerek yakıldı. Buna sinirlenen Büyükelçi; sitemkâr bir konuşma ile ODTÜ'den ayrıldı, kısa bir süre sonra da görevini bırakarak Türkiye'yi terk etti.

"Milli Devrim Ordusu" Soruşturması

12 Aralık 1968'de; TSK içinde oluşturulduğu ileri sürülen "Milli Devrim Ordusu" ile ilgisi olduğu iddiasıyla "Sezai Okan, Şükran Özkaya, Mucip Ataklı, Ekrem Acuner ve Suphi Karaman" olmak üzere 5 tabii senatörün dokunulmazlığı kaldırıldı.

İlk Ülkücü-Devrimci Kavgası

31 Aralık 1968'de; DÖB ve FKF'nin başlattığı boykot ve işgallerin doğurduğu psikolojik gerginlik ve tahakküm, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde; Ülkü Ocakları Birliği (ÜOB) ile Fikir Kulüpleri Federasyonu'na (FKF) mensup öğrenciler arasındaki bir kavgaya dönüştü.

Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) Kurulması

8-9 Şubat 1969'da; Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), büyük kongresini yaptı. Adana'da düzenlenen büyük kongrede; yaşanan ideolojik tartışmalar sonucu "Türk-İslam Ülküsü" benimsendi, "Milliyetçi Hareket Partisi" adı ve üç hilal amblemi kabul edildi, genel başkan olarak da tekrar Alparslan Türkeş seçildi.

Kompo Kokan Bir Olay (Kanlı Pazar)

16 Şubat 1969'da; Komünizmle Mücadele Derneği ve MTTB, Taksim'de "Bayrağa Saygı Mitingi" düzenlerken, DÖB-FKF, TMGT gibi örgütler de "6. Filo'nun protestosu ile ilgili olarak" Beyazıt'tan başlayan, Dolmabahçe yolu üzerinden Taksim'e varan bir yürüyüşü gerçekleştirdi.

Haliyle gruplar; Taksim'de, karşı karşıya geldi. Grupların karşı karşıya gelmesi ise taşlı-sopalı-bıçaklı bir çatışmayı doğurdu. Çatışmada; iki kişi hayatını kaybederken, polisin; grupların karşı-karşıya gelmesine müsaade etmesi de akıllarda bir soru olarak kaldı ve uzun süre eleştirildi.

Üniversitelerde İşgal ve Boykot Dalgası

8 Nisan 1969'da; DÖB'ne bağlı öğrenciler, İstanbul Üniversitesi Rektörlük Bina'sını işgal etti. Ardından Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde, işgal ve boykota gidildi.

1 Haziran 1969'da; DÖB'ne bağlı öğrenciler, İstanbul Üniversitesi bünyesinde yer alan 6 fakültede işgal ve boykota gitti. İşgal ve boykot; Ankara ve Ege Üniversitesi'ne sıçrayarak, yaygınlık kazandı.

ABD-Türkiye Askeri Üsler Anlaşmazlığına Bir Çözüm Getirilmesi

Türkiye; 1952'de, NATO'ya girdi. 1954'te ise toprakları üzerinde ABD'nin üs kurmasına ve asker bulundurmasına izin verdi.

1969'a gelindiğinde, ABD'nin Türkiye'deki üs sayısı; 100'ün üstündeydi, buraya TC bakanları dâhil izinsiz girmek yasaktı.

ABD'nin Türkiye'deki askeri üslerinin hukuki statüsü ve ortaya çıkan sorunlar konusu; aydın ve yetkililer tarafından, zaman zaman dile getirildi. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi, "NATO'ya hayır" mitingleri ve "Amerikan 6. Filo'su" protestoları ise; bunu, tekrar öne çıkardı.

TSK ve Demirel hükümetinin direktmesi sonucu, 3 Temmuz 1969'da; Türkiye ile ABD arasında, "Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması" imzalandı. Bu anlaşma ile eski anlaşmalardan kaynaklanan pek çok sorun giderildi, üslerin kullanım ve statüsünde değişikliğe gidildi, birçok askeri üs Türkiye'ye devredildi, geriye kalanlara ise NATO kapsamında "ortak savunma tesisi" statüsü verildi.

ABD, anlaşmaya neden yanaştı?

ABD'nin 1960'tan itibaren nükleer başlık taşıyan stratejik denizaltı gemilerini kullanmaya başlaması, Türkiye'deki askeri üslere olan ihtiyacını azalttı. Bununla birlikte asıl neden ise; ABD'nin, 1960'ın ikinci yarısından itibaren dünyadaki etkinliğinin azalması ve müttefiklerine ihtiyaç duymasıydı.

Faili Meçhul Olaylar

21 Eylül 1969'da; Lise öğrencisi Mustafa Bilgi, Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) Genel Merkez binasına atılan bir bomba sonucu hayatını kaybetti. O dönemde, silahlı-bombalı eylem yapan bir öğrenci örgütünün olmayışı ise olayı düşündürücü kıldı.

23 Eylül 1969'da; İstanbul'a gelen ODTÜ öğrencisi FKF üyesi Mustafa Taylan Özgür, Beyazıt'taki silahlı bir saldırı sonucu yaşamını yitirdi. Olayın; Mustafa Bilgi'nin Beyazıt'taki cenaze töreni esnasında olması, silahlı bir saldırı sonucu gerçekleşmesi, Mustafa Taylan Özgür'ün Robert Commer'in arabasını yakan 13 kişi arasında olması ise düşündürücü idi.

Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'nun (Dev-Genç) Kurulması

9-10 Ekim 1969'da; Fikir Kulüpleri Federasyonu, olağan üstü kurultaya gitti. Kurultayda; tüzük değişikliğine giderken, Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) adını aldı. Bu da; örgütte, milli demokratik devrimcileri hâkim kılarken, Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) üye sosyalist devrimcilerin tasfiyesini getirdi.

1965-1969 Dönemi; ağır sanayi hedefinin tekrar öne çıktığı, 1930-1939 döneminde olduğu gibi sanayileşme his-heyecanının yaşandığı, iç ve dış kaynağın önemli bir kısmının üretim-sanayi alanına tahsis edildiği, Batı'nın kayıtsız kalmasıyla ağır sanayi alanında Sovyet yatırım kredisine en çok başvurulduğu bir dönem oldu.

Öyle ki KİT'ler; çimento-demir-çelik-petrol rafineri-petrokimya-metalürji, özel teşebbüs; otomobil-oto yan sanayi-beyaz eşya-inşaat malzemeleri-gıda-tekstil alanında, birçok yatırımı gerçekleştirdi veya temelini attı. Bu nedenle; bu dönem, "Türkiye'nin ikinci sanayi hamlesi dönemi" diye de isimlendirilebilir.

Demirel'in refahı üretim ve sanayileşmede araması, devletin sanayiye yönelik plan-programı, sanayii koruyan-teşvik eden tedbirler, ABD'nin dünyadaki etkinliğinin azalması, Türkiye-SSCB yakınlaşması, ABD-AET (AB) kavgası, Fransa-Almanya'daki sosyal huzursuzluğun tırmanması ise; bunu, doğuran nedenlerdi.

Ekim 1965-Eylül 1969 Dönemi Önemli Sanayi Yatırımları

1965'te; Türk Siemens Kablo Fabrikası, Türk Traktör Fabrikası,

1966'da; SASA Polyester Elyaf Fabrikası, Otosan "Anadol" otomobil üretim ünitesi,

1967'de; SEKA Giresun Kâğıt Fabrikası, TEBA Isıtma ve Soğutma Sistemleri Fabrikası, Trabzon Çimento Fabrikası, Atlas Halı Fabrikası, Tat Konserve Fabrikası, Tekel Diyarbakır İçki Fabrikası, Bandırma Sülfürik Asit Fabrikası, İZOCAM İzolasyon Camyünü Fabrikası,

1968'de; BURÇELİK Bursa Çelik Döküm Fabrikası, NETAŞ telefon üretim ünitesi, Sümerbank Yarımca Seramik Fabrikası, BANVİT Bandırma Vitaminli Yem Fabrikası, Aroma Meyve Suyu Fabrikası, Yaşar Matbaa Mürekkebi Fabrikası, İDAŞ Yaylı Yatak Fabrikası, Konyalı Saat Fabrikası,

1969'da; Bursa Çimento Fabrikası, Erciyes Bira Fabrikası, Ege Bira Fabrikası, Türk Tuborg Bira ve Malt Fabrikası, Yaşar Boya ve Kimya Fabrikası, TCDDY Eskişehir Lokomotif üretim ünitesi, Nuh Çimento Fabrikası, Ankara 2. Kısım Çimento Fabrikası, Keban Plastik Boru ve Profil Fabrikası, Kaleporselen Elektrik Malzemeleri Fabrikası **işletmeye açıldı.**

1965'te; PETKİM Petro-Kimya Tesisleri, Artvin Lif Levha Fabrikası,

1967'de; TÜPRAŞ Aliğa Rafinerisi,

1968'de; ETİBANK Kayseri Entegre Çinko-Kurşun Tesisleri,

1969'da; Batı Anadolu Çimento Fabrikası, ETİBANK Karadeniz Bakır Kompleksi ve Kimyevi Gübre Farikası, ETİBANK Seydişehir Entegre Alüminyum Tesisleri, TOFAŞ Otomobil Fabrikası, Mardin Çimento Fabrikası, Viking Kâğıt Fabrikası, Güney Bira ve Malt Fabrikası, GÖLTAŞ Isparta Çimento Fabrikası, Bolu Çimento Fabrikası **temeli atıldı.**

Öne Çıkan Yerli ve Yabancı Sermaye Grupları

Koç Grubu, 1965'te; Arçelik ile elektrik motoru ve kompresör, Siemens ile elektrik kablosu, Türk Traktör ile traktör üretimine geçti. 1966'da; Otosan tesislerinde, İngiliz Reliant FWS lisansı ile "Anadol" markası altında, saç yerine fiberglasın kullanıldığı yerli otomobil üretimine başladı. 1967'de; İzocam-camyünü, Tat-konserve fabrika yatırımını tamamladı. 1969'da, Fiat Chrysler Automobiles ortaklığı ile Bursa'da TOFAŞ fabrikasının temelini attı.

Sabancı Grubu; 1966'da, SASA yatırımını tamamlayarak polyester elyaf üretimine başladı. 1967'de; Akçimento ile çimento, İNSA ile naylon iplik, 1968'de; TEMSA ile otobüs ve midibüs segmenti, PLASSA ile plastik, OLMUKSA ile oluklu mukavva üretim tesisi yatırımına girişti.

Anadolu Grubu, 1965'te; Anadolu Motor ile sanayi tipi motor, 1969'da; Erciyes Biraçılık ve Ege Biraçılık ile "Efes" markası altında bira üretimine geçti, Güney Biraçılık ile de Adana'da bir yatırıma girişti.

Yaşar Grubu, 1968'de; mürekkep, 1969'da; boya-kimya, mikronize maden üretim tesisini işletmeye açtı.

Kale Grubu, 1965'te; Kaleflex ile PVC yer döşemesi, 1969'da; Kaleporselen ile elektrik malzemeleri üretimine geçti.

NETAŞ, 1968’de; Northern-PTT ortaklığı altında, gerçekleştirdiği yatırım ile ilk yerli telefonu üretti.

Danimarka kökenli Tuborg; 1969’da, Türkiye’de ilk yabancı markalı birayı üretti.

Nuh’un Ankara Makarnası sahibi Muharrem Eskiyan, 1969’da; Hereke-Kocaeli’nde, “Nuh Çimento” yatırımını gerçekleştirerek, özel sektörün çimento üretimi dalındaki önemli ismi oldu.

Sıtkı Davut Koçman; BMC entegre otomobil üretimi ardından, 1968 yılında; Bandırma’da, vitaminli yem üretimine başladı.

1967’de **Teoman Baygan**; fırın-klima, 1968’de **Burçelik**; çelik döküm, **Aroma**; meyve suyu üretimi, 1969’da **Viking Kâğıt**; kâğıt yatırımı ile tanındı.

1965’te **Hasan Dalgıç**; bijuteri, 1967’de **Atlas Halı**; makine halısı, 1968’de **İDAŞ**; yaylı yatak, **Konyalı**; saat üretimi alanında bir ilk oldu.

1969’da **Keban Plastik**; Elazığ’da PVC boru-profil, **GÖLTAŞ**; Isparta’da, **HASTAŞ Holding**; Ceyhan’da çimento fabrikası yatırımı girişen çok ortaklı firmalar oldu.

Sovyet Yatırım Kredileri

Takas ile ödemeye dayalı Sovyet yatırım kredileri ve teknolojisi ile 1967’de, ETİBANK Bandırma Sülfürik Asit Fabrikası birinci kısım yatırımı **tamamlandı**. 1965’te; PETKİM Petro-Kimya Tesisleri, Artvin Lif Levha Fabrikası, 1967’de; TÜPRAŞ Aliğa Rafinerisi, 1969’da; ETİBANK Seydişehir Alüminyum Fabrikaları **temeli atıldı**.

1969 Ekim Genel Seçimleri

12 Ekim 1969 genel seçimlerinde, AP; % 46,55, CHP; % 27,37, MGP; % 6.58, Bağımsızlar; % 5,62, MP; % 3,23, MHP; % 3,02, BP; % 2,80, TİP; % 2,68, YTP; % 2,15 oranında oy aldı.

Milli Bakiye Sistemi’nden d’Dont Sistemi’ne geçildiğinden, AP; 256, CHP; 143, MGP; 15, Bağımsızlar; 13, MP; 6, MHP; 1, BP; 8, TİP; 2, YTP; 6 milletvekili çıkardı. Bu da; “d’Dont Sistemi”, görüşme-kararı ile başlayan tartışmaları zirveye taşıdı.

II Demirel Hükümeti

Demirel; 2 Kasım 1969’da, ikinci kez başbakan olarak hükümeti kurdu. “Eski demokrat partililerin siyasi haklarını iade etmek” anlamını taşıyan; siyasi affın, çıkarılması ise ilk işi oldu.

Siyasi af teklifi, meclis ve senatoda kabul gördü. Ancak; TİP’nin, Anayasa Mahkemesi’ne itirazı ile usul yönünden iptal edildi. Bu da; AP içinde, bir tartışmayı başlattı.

Demirel yanlısı “Yeminliler” adlı grup; Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli’yi suçlayarak, “bunu, bilerek yaptı” dedi. Buna karşılık, Bilgiç-Sükan grubu; “Demirel’in yeminlileri kayırdığını” ileri sürdü, siyasi affı tekrar-tekrar dile getirdi.

Sağ-Sol Çatışmasında Düğmeye Basılması

8 Aralık 1969’da; durakta otobüs bekleyen Yıldız Devlet Mimar Mühendislik Akademisi (YDMMA) öğrencisi ve eski Komünizmle Mücadele Derneği üyesi Mehmet Büyüksevinç, uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetti.

Mehmet Büyüksevinç’in cenazesine sahip çıkan Dev-Genç; YDMMA’sını işgal ederek, sağcı öğrencileri okula sokmadı.

14 Aralık 1969 sabahında; Akademi’deki işgali kırmak amacıyla harekete geçen 150 sağcı öğrenci, Akademi’de nöbet tutan solcu öğrenciler ile kavgaya girdi. Kavga sırasında; kimin ve nerden ateş edildiği belli olmayan, bir silahtan çıkan kurşun ile YDMMA öğrencisi ve Dev-Genç üyesi Battal Mehetoğlu hayatını kaybetti.

Olay sonrasında; polis, Mücadele Birliği merkezini bastı, 15-20 öğrenciyi gözaltına aldı. Ancak; uzun süren soruşturmaya rağmen, “ateş edenin kim olduğu” bulunamadı.

Mücadele Birliği (MB)

Mücadele Birliği (MB) veya “Yeniden Milli Mücadele Hareketi” (YMM); 1964’te, Osmanlıcı-İslamcı çizgideki Aykut Edibali-Yavuz Arslan Argun’dan oluşan Afyon grubu ile İhsan Ramiz Bayram-İrfan Küçükköy-Mevlit Baltacı- Kemal Yaman-Mevlit Faruk İslamoğlu-Hasan Elmas ve Mehmet Aydın’dan oluşan Konya grubunun biraya gelmesi ile doğdu. Necmettin Erişen’in katılımıyla Adana’da güç kazandı, İstanbul ve Ankara’da gruplar oluşturdu.

İdeolojik İslam’ı savunan Mücadele Birliği (MB); “görüşü ilmi, yani sistematik değil” gerekçesiyle diğer İslamcı grupları eleştirdi, Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ile rakip bir konuma geldi.

1964-1971 döneminde; üniversite öğrenci çevresinde aktif bir faaliyet gösterdi, 12 Mart Muhtırası ile kapatıldı.

1970’li yıllarda; Yeniden Milli Mücadele dergisi ile fikri çalışmaya ağırlık verdi, ideolojik tartışma ve hareketin partiye dönüşmesi gibi nedenlerle bölünmeler yaşadı. Aykut Edibali önderliğinde; İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) şeklinde partileşti, kendisine üç partinin dâhil olması ile de “Millet Partisi” içinde yer aldı.

Cemil Çiçek, Taha Akyol, Melih Gökçek, Prof. Dr. Mustafa Erdoğan, Ali Müfit Gürtuna, Ahmet Taşgetiren, Burhan Özfatura, Galip Demirel, Hüseyin Gülerce, Altan Tan gibi tanınmış isimler; bu hareketin içinde, bir dönem de olsa, yer aldı.

SSCB İle Yakınlaşma

12 Kasım 1969'da; Moskova'ya giden Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, SSCB'ni ziyaret eden ilk cumhurbaşkanı oldu.

Öğretmen Boykotu

15 Aralık 1969'da; Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ve İlkokul Öğretmenleri Sendikası (İLK-SEN), 4 gün süren bir boykotu başlattı. Bazı il ve liselerde; öğrencilerin boykota katılması, gösteriler ile buna destek vermesi ise polis-öğrenci çatışmasına yol açtı.

"69 Deniz Subayı" Bildirisi

23 Aralık 1969'da; Devrim Dergisi'nde, "69 Deniz Subayı" başlığı altında bir bildiri yayınlandı. Bildiride; devrimci hareket ile ilgili bir övgü ve destek vardı. Bildiri ardından; Teğmen Sarp Kuray, sicilen emekli edildi.

Elektrik Kesintisi Uygulaması

Sanayi alanında hızlı adımların atılması, kentleşme, Keban ve

Gökçekaya Barajı-Hidroelektrik Santrali yatırımının devam etmesi, elektrik arzını yetersiz kıldı. Bu da; Türkiye genelinde, günde 1,5 saat elektrik kesintisine gidilmesine neden oldu.

Demirel'in TC Merkez Bankası'nda Hazineyi Hâkim Kılması

Yabancı bankaların bankacılık sektöründeki payı, 1923'te; % 85 iken, 1938'de; % 22'ye, 1970'te de % 10'lara kadar düştü.

Haliyle paranın kontrolü; yabancı bankalardan, milli kamu ve özel bankalara geçti. Bu; aynı zamanda, "hükümetin paraya hükmetmesi" gibi bir durumdu. Bunun için de; hazinenin, TC Merkez Bankası'ndaki payında, bir artış olması gerekiyordu.

14 Ocak 1970'te kabul edilen, 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu; Banka'nın yasal statüsü, organizasyon yapısı, görev ve sorunluluğu ile ilgili önemli bir değişiklik getirdi.

Kanunun getirdiği en önemli değişiklik ise "hazinenin payı; % 51'den az olamaz, yabancı banka-imtiyazlı kişilerin payı da; % 6'dan yukarı çıkamaz" şeklindeki karardı. Bu da; hazinenin Banka sermayesindeki payının, bugüne kadar; % 55'e çıkması gibi, bir sonucu doğurdu.

1211 sayılı TC Merkez Bankası Kanunu; NATO üslerinin birçoğunun millileştirilmesi ve faaliyetinin sınırlandırılması dışında, ABD'nin hoş bakmadığı ve Demirel'in kaderini belirleyen ikinci önemli olay oldu.

Milli Nizam Partisi'nin Kurulması

26 Ocak 1970'te; Konya Bağımsız Milletvekili Necmettin Erbakan ve 17 arkadaşı, Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurdu. MNP; Adalet Partisi'nden ayrılan Isparta Milletvekili Hüsamettin Akmumcu ve Tokat Milletvekili Hüseyin Abbas'ın katılımıyla, mecliste 3 milletvekili ile temsil edildi. Bu, Adalet Partisi (AP) için bir ilk darbe oldu.

Zira Parti; Mehmet Zahit Kotku'nun (Nakşibendi Gümüşhanevi Dergâhı) desteğiyle kurulmuştu, "Nakşibendi-Nurcu-Kadiri ittifakı" gibi bir özelliğe sahipti. Bu da; "AP içindeki İslamcı kanadın büyük bir kısmının, AP'den desteğini çekmesi" demektir. Ancak; bu, öyle olmadı; Nurcuların, AP'ye olan desteği devam etti.

41'ler Olayı

Demirel ile Bilgiç-Sükan grubu arasındaki gerginlik; 72 AP'li senatör ve milletvekilinin, "eki demokrat partililerin siyasi haklarının iadesini içeren) siyasi af talebiyle, bir muhtıra vermesi sonucu yeniden tırmandı.

Muhtırada; Demirel, " eski demokratlara sahip çıkmıyor, DP'nin yolundan saptı" şeklinde suçlanıyordu.

Demirel; "muhtıra ile iş yapmam" diyerek, parti içi muhalefete rest çekti. Ancak; bu, hükümetin düşmesi ile sonuçlanan bir olayı doğurdu.

11-13 Şubat 1970'te yapılan bütçe görüşme ve oylamasında; AP'ye mensup 41 milletvekili ret oyu kullandı. Haliyle bütçe; 214'e karşı, 224 oyla reddedildi. Bir gün sonra da; Demirel, başbakanlıktan istifa etti.

Hacı Ali Demirel Olayı

Yüksek Denetleme Kurulu, ihale ile Hacı Ali Demirel'e satılan TCDDY arsaları için soruşturma açtı. Ardından, "Yüksek Denetleme Kurulu'nun" sekiz üyesi görevden alındı. Bu sefer; Kurul üyeleri Danıştay'a başvurdu, beşi ise Danıştay kararıyla görevine geri döndü.

1. Boğaziçi Köprüsü Tartışması

Şehrin gelişmesi ve trafik nedeni ile İstanbul'un bir yakasından, diğer yakasına geçmek, önemli bir sorun haline gelmişti. Bu da; I. Boğaziçi Köprüsü inşasını gerekli kılarken, beraberinde bir tartışmayı başlattı.

Tartışmada; bir taraf, diğer tarafı "Köprüye karşı çıkmakla" suçladı, diğer taraf ise "Köprü, çarpık şehirleşme ve ranta yol açacaktır" dedi.

Köprü ihalesini; Alman Hochtief AG-İngiliz Cleveland Bridge and Engineering Company konsorsiyumu üstlendi, 20 Şubat 1970'te de inşasına başlandı.

[status draft]

[nogallery]

[geotag on]

[publicize off|twitter|facebook]

[category güvenlik]

[tags YENİ DÜNYA DÜZENİ DOSYASI, YENİ DÜNYA DÜZENİ]